कर्मवीर विठ्ठल रामजी शिंदे संस्था, गडहिंग्लज

शिवराज साहित्य, वाणिज्य आणि डी.एस.कदम विज्ञान महाविद्यालय आणि

संभाजीराव माने साहित्य, वाणिज्य व विज्ञान कनिष्ठ महाविद्यालय

गडहिंग्लज. जि. कोल्हापूर.

शिवराज २०१७

महाविद्यालयाचा सन्मान

जत (जिल्हा सांगली) येथे संपन्न झालेल्या कार्यक्रमात, शिवाजी विद्यापीठ गुणवत्ता शिष्यवृत्ती योजनेच्या कला शाखेतून निमशहरी गटातील प्रथम क्रमांकाचे पारितोषिक शिवाजी विद्यापीठाचे कुलगुरू डॉ. देवानंद शिंदे यांच्या हस्ते स्वीकारताना महाविद्यालयाचे प्राचार्य डॉ. एस.वाय. कोतमिरे

शिवाजी विद्यापीठात मराठी (एम.ए) विषयात सर्वप्रथम. पदवीदान समारंभात पारितोषिक स्वीकारताना कु. रूपाली लक्ष्मण होडगे

शिवराज २०१७

कर्मवीर विठ्ठल रामजी शिंदे शिक्षण संस्था, गडहिंग्लज संचलित

शिवराज साहित्य, वाणिज्य आणि डी. एस. कदम विज्ञान महाविद्यालय आणि संभाजीराव माने साहित्य, वाणिज्य व विज्ञान कनिष्ठ महाविद्यालय, गडहिंग्लज, जि. कोल्हापूर

संपादक मंडळ

संपादक

डॉ. मनमोहन राजे

अध्यक्ष

प्राचार्य डॉ. एस. वाय. कोतमिरे

संपादन साहाय्य

डॉ. एस. बी. माने
हिंदी विभाग

प्रा. डी.यू. जाधव
इंग्रजी विभाग

भावपूर्ण आदरांजली...

प्राचार्य बी. एम. चांडके
संस्थेचे सचिव

प्रा. रजनीताई तेलवेकर
संस्थेच्या संचालिका

शीलप्रभा माने

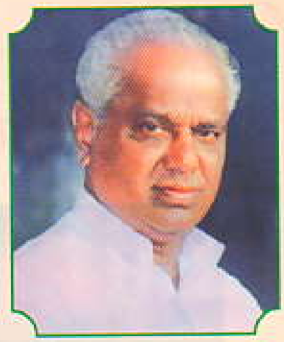

नरसिंग गुरुनाथ पाटील
चंदगडचे माजी आमदार

जयललिता
मुख्यमंत्री, तमिळनाडू

डॉ. द. ना. धनागरे
शिवाजी विद्यापीठाचे
माजी कुलगुरु

डॉ. आनंद यादव
साहित्यिक

वामन होवाळ
साहित्यिक

डॉ. कृष्णा किरवले
माजी मराठी विभाग प्रमुख
शिवाजी विद्यापीठ

महाश्वेतादेवी
साहित्यिक

किशोरी अमोणकर
गायिका

स्फूर्ती

शिवराज २०१७

कर्मवीर विठ्ठल रामजी शिंदे

अभिनंदन !

डॉ. व्ही. डी. नांदवडेकर
शिवाजी विद्यापीठाच्या
कुलसचिव पदावर निवड.

डॉ. डी. टी. शिर्के
शिवाजी विद्यापीठाच्या
विशेष कार्य अधिकारीपदी निवड

श्री. संतोष शहापूरकर
कोल्हापूर येथील
शिवपुरस्काराने सन्मान

प्रा. एन.आर. कोल्हापुरे
विद्यापीठ अनुदान आयोगाच्या
टीचर फेलोशिपसाठी निवड
(राज्यशास्त्र)

डॉ. एस.डी.सावंत
समाजशास्त्र विषयातील
पी.एच.डी पदवी प्राप्त

प्रा. आर. पी. हेंडगे
विद्यापीठ अनुदान आयोगाच्या
टीचर फेलोशिपसाठी निवड
(समाजशास्त्र)

कर्मवीर विठ्ठल रामजी शिंदे शिक्षण संस्थेचे

अध्यक्ष

मा. किसनरावजी कुराडे

सेवानिवृत्ती

प्रा. डॉ. एन. आर सावंत
इंग्रजी विभाग

प्रा. डॉ. बी. डी मुरगी
भौतिकशास्त्र विभाग

पुणे विद्यापीठाचे माजी कुलगुरू डॉ. अरूण आडसूळ यांची महाविद्यालयास भेट. त्यांचे स्वागत करताना संस्थेचे अध्यक्ष प्रा. किसनराव कुराडे

पदव्युत्तर विद्यार्थ्यांच्या स्वागतसमारंभात मार्गदर्शन करताना शिवाजी विद्यापीठाच्या समाजशास्त्र विभागाचे प्रमुख डॉ. जगन कराडे

शिवराज २०१७

शिवराज साहित्य, वाणिज्य आणि डी. एस. कदम विज्ञान महाविद्यालय

प्राचार्य. डॉ. एस. वाय. कोतमिरे

M.Sc.,Ph.D.

उपप्राचार्य . आर. बी. कांबळे एम.ए.,बी.एड.

संभाजीराव माने कनिष्ठ महाविद्यालय

प्रा. पी.एम. भोईटे एम.एस्सी.,बी.एड.

पर्यवेक्षक, संभाजीराव माने कनिष्ठ महाविद्यालय

श्री. संतोष शहापूरकर एम.ए.,एम.बी.ए.

प्रबंधक, शिवराज महाविद्यालय

शिवराज साहित्य, वाणिज्य आणि डी. एस. कदम विज्ञान महाविद्यालय, गडहिंग्लज, जि. कोल्हापूर.

स्थानिक व्यवस्थापन समिती
(सन २०१५-१६ पासून)

१) मा. प्रा. के. व्ही. कुराडे : अध्यक्ष
२) मा. प्रा. जे. वाय. बारदेस्कर : संस्था प्रतिनिधी
३) मा. प्रा. व्ही. बी. कुरळे : शिक्षक प्रतिनिधी
४) मा. प्रा. ए. व्ही. कुराडे : शिक्षक प्रतिनिधी
५) मा. प्रा. के. बी. केसरकर : विविध क्षेत्रातील प्रतिनिधी
६) मा. श्री. आर. जी. येरटे : विविध क्षेत्रातील प्रतिनिधी
८) मा. श्री. एस. आर. शहापूरकर : प्रशासक सेवक प्रतिनिधी
८) मा. प्राचार्य डॉ. एस. वाय. कोतमिरे : सचिव

संभाजीराव माने साहित्य, वाणिज्य व विज्ञान कनिष्ठ महाविद्यालय, गडहिंग्लज, जि. कोल्हापूर.

शाळा समिती
(सन २०१५-१६ पासून)

१) मा. प्रा. के. व्ही. कुराडे : अध्यक्ष
२) मा. प्राचार्य बी. एम. चांडके : संस्था प्रतिनिधी (निधन)
३) मा. प्रा. जे. वाय. बारदेस्कर : संस्था प्रतिनिधी
४) मा. प्रा. ए. व्ही. कुराडे : संस्था प्रतिनिधी
५) मा. प्रा. आर. बी. कांबळे : प्राध्यापक सदस्य
६) मा. श्री. एस. आर. शहापूरकर : प्रशासक सेवक प्रतिनिधी
७) मा. प्राचार्य डॉ. एस. वाय. कोतमिरे : सचिव

दि प्रेस अ‍ॅण्ड रजिस्ट्रेशन ऑफ बुक अ‍ॅक्ट नियम फॉर्म नं. ४ प्रमाणे निवेदन

प्रकाशन स्थळ	:	शिवराज कला, वाणिज्य आणि डी. एस. कदम विज्ञान महाविद्यालय, गडहिंग्लज (जि. कोल्हापूर)
प्रकाशन काळ	:	वार्षिक
प्रकाशक	:	**प्राचार्य डॉ. एस. वाय. कोतमिरे**
राष्ट्रीयत्व	:	भारतीय
पत्ता	:	शिवराज कला, वाणिज्य आणि डी. एस. कदम विज्ञान महाविद्यालय, गडहिंग्लज, जि. कोल्हापूर - ४१६ ५०२.
दूरध्वनी	:	०२३२७ - २२२३०७.
संपादक	:	**डॉ. मनमोहन राजे**
राष्ट्रीयत्व	:	भारतीय
पत्ता	:	शिवराज कला, वाणिज्य आणि डी. एस. कदम विज्ञान महाविद्यालय, गडहिंग्लज, जि. कोल्हापूर - ४१६ ५०२.
दूरध्वनी	:	९४२३८२४८९३.
मुद्रक	:	**अतुल कोलते**
राष्ट्रीयत्व	:	भारतीय
पत्ता	:	श्री सरस्वती ऑफसेट, कडगांव रोड, गडहिंग्लज ४१६ ५०२.
स्वामित्व	:	शिवराज कला वाणिज्य आणि डी. एस. कदम विज्ञान महाविद्यालय, गडहिंग्लज, जि. कोल्हापूर - ४१६ ५०२.

मी प्राचार्य, डॉ. एस. वाय. कोतमिरे असे जाहीर करतो, की वरील माहिती माझ्या माहितीप्रमाणे व समजूतीप्रमाणे सत्य आहे.

ह्या अंकातील मतांशी संपादक मंडळ सहमत असेलच असे नाही. लेखनाची निवड, संपादन व मुद्रीत शोधन सहसंपादकांनी केले आहे.

मुखपृष्ठा विषयी थोडसं

मुखपृष्ठावर देशामध्ये महत्त्वपूर्ण घडलेल्या घटना आणि प्रसंगांसंबंधी काही छायाचित्रे घेतलेली आहेत. 'अग्नी : ५' हे त्यापैकी एक आहे. देशाच्या संरक्षणाला तितकेच महत्त्वाचे स्थान आहे. देशातील शास्त्रज्ञ त्यासाठी आहोरात्र संशोधन करत असतात. संरक्षण संशोधन आणि विकास संस्थेने २००५ पासून भारतीय सेनादलाकरिता अग्नी-५ हे क्षेपणास्त्र विकसित केले आहे. ते आंतरखंडीय असून ५००० किलोमीटर त्याचा क्रियात्मक पल्ला आहे. ५० टन वजन, अवघ्या २० मिनिटात लक्ष भेदण्याची शक्ती व एक टन अण्वस्त्रे वाहून नेण्याची त्यामध्ये क्षमता आहे. त्याची २६ डिसेंबर २०१६ रोजी शेवटची चाचणी घेतली. त्यानंतर २०१७ मध्ये ते सेनादलामध्ये सेवेसाठी दाखल झाले आहे. रिंग लेसर गायरोस्कोप, इनर्शियल नेव्हिगेशन प्रणाली व पर्यायी जी. पी. एस. वापर त्यामध्ये केला असून एकावेळी तीन लक्षांचा वेध ते घेऊ शकते.

भारत सरकारने चालू वर्षी चलनामधून हजार आणि पाचशेच्या नोटा रद्द करून त्याठिकाणी दोन हजार आणि पाचशेची नवीन नोट चलनामध्ये आणली आहे. पैशाच्या रोख व्यवहाराऐवजी ई-पेमेंटला सरकाने महत्त्व दिले आहे. नागरिकांनी ऑनलाईन बँकिंग व्यवहार करावेत, मोबाईल बँकिंग, कार्डपेमेंट करावे असे भारत सरकारने म्हटले आहे. नागरिकांचा त्याला प्रतिसाद मिळत आहे.

ब्राझिलमधील रिओ द जेनरो येथील माराझाना स्टेडियममध्ये ५ ऑगष्ट ते २१ ऑगष्ट २०१६ या काळामध्ये ऑलिम्पिक स्पर्धा संपन्न झाल्या. बॅडमिंट या खेळामध्ये भारताच्या पी. वी. सिंधूने १९ ऑगस्ट रोजी रौप्यपदक जिंकले, तर साक्षी मलिकने १७ ऑगष्ट रोजी कुस्तीमध्ये कास्यपदक जिंकून भारताचे नाव अजरामर केले आहे.

साहित्य विश्वामध्ये मानाचा समजला जाणारा साहित्य अकादमी पुरस्कार आसाराम लोमटे यांच्या 'आलोक' कथा संग्रहाला मिळाला आहे. खेड्यापाड्यातील कथा आणि व्यथा त्यांनी काळजाला भिडणाऱ्या शब्दातून वाचकांपर्यंत पोहोचवल्या आहेत.

संपादकीय...

'शिवराज २०१७' ह्या वार्षिक नियतकालिकाचे संपादकीय लिहित असताना मला मनोमन आनंद होत आहे. नियतकालिक म्हणजे महाविद्यालयाचा आरसा असतो. महाविद्यालयामध्ये विद्यार्थी-विद्यार्थिनींसाठी विविध कार्यक्रमांचे नियोजन करुन त्यांच्या कलागुणांना वाव दिला जातो, तेच आमचे ध्येय आहे. महाविद्यालयातील शिक्षकवर्ग तळमळीने अध्यापनाचे कार्य करतो, तसा आमचा विद्यार्थीही तळमळीने अध्ययन करतो. विद्यार्थी केवळ पुस्तकात रमत नाही, तर क्रीडांगणावर तो चमकतो, शोध संशोधनात तो पुढे आहे, विद्यापीठीय पातळीवर त्याने यश मिळवले आहे.

आजपर्यंतचा इतिहास हे सांगतो की, महाविद्यालयीन जीवनात नियतकालिकासाठी ज्यांनी लेखन केले, ते पुढे लेखक आणि कवी झालेले दिसतात. आमच्या महाविद्यालयातून असे लेखक, कवी झालेले आहेत. लेखनासाठी जेव्हा आवाहन केले तेव्हा अनेक विषयांवर विद्यार्थ्यांनी लेख आणि कविता लिहिल्या. कु.सुप्रिया कदम या विद्यार्थिनीने 'विठ्ठल रामजी शिंदे : कार्य आणि कर्तृत्व' हा संशोधनात्मक लेख लिहिला. कु. संध्याराणी पाटीलने 'कुटुंब असंही ?' ह्या लेखातून कुटुंबाबद्दल लिहिले आहे. जीवन कसे जगावे ह्या बद्दल कु. अश्विनी कसुतेने विचार मांडले आहेत. पाण्याचे महत्व 'पाणी' या संवादातून कु. देवयानी पाटीलने सांगितले आहे. हा काळ स्पर्धा परीक्षेचा काळ आहे. कु. अश्विनी पोवार या विद्यार्थिनीने स्पर्धा परीक्षा आणि अभ्यासाचे महत्त्व तिच्या लेखातून सांगितले आहे. कु. महादेवी विजय पोळ ह्या विद्यार्थिनीने 'आनंद यादव यांचे कथा साहित्य' हा संशोधनात्मक लेख लिहिला आहे. वृक्ष आणि वृक्ष लागवड ही काळाची गरज आहे; हे कु. तेजश्री मनमोहन राजे यांनी 'वटवृक्षाचे कथन' ह्या लेखातून सांगितले आहे. अशा विविध लेखातून आमच्या विद्यार्थी-विद्यार्थिनींची वैचारिक जडणघडण दिसून येते. ते आता केवळ विद्यार्थी नाही तर समाजाचे मार्गदर्शकही आहेत. काही विद्यार्थ्यांनी कविता लिहून आपले चिंतन व्यक्त केले आहे.

रांगोळी स्पर्धा, चित्रकला स्पर्धा, वक्तृत्व स्पर्धा, नृत्य, हस्तकला, पुष्परचना, पाककला अशा विविध स्पर्धा आम्ही घेत असतो, त्यांना प्रसिद्धी देण्याचे काम प्रस्तुत नियतकालिकामधून केले आहे. प्राध्यापक, प्रशासकीय कर्मचारी यांनीही शैक्षणिक वर्षामध्ये चर्चासत्र, शोधनिबंध लेखन, कार्यशाळांमध्ये सहभाग घेतला आहे, त्याची नोंद आम्ही नियतकालिकामध्ये घेतली आहे.

प्रस्तुत नियतकालिकास आकार येण्यासाठी अनेकांनी सहकार्य केले आहे. संस्थेचे अध्यक्ष प्रा. किसनराव कुराडे, महाविद्यालयचे प्राचार्य डॉ. एस. वाय. कोतमिरे, डॉ. एस. बी. माने, प्रा. डी. यू. जाधव, सरस्वती ऑफसटचे मालक अतुल कोलते व त्यांचे कर्मचारी, ऑपरेटर फिरोज मणेर या सर्वांचे मन:पूर्वक आभार !

डॉ. मनमोहन राजे
संपादक

मनोगत...

'शिवराज २०१७' या आमच्या वार्षिक नियतकालिकामध्ये माझे मनोगत व्यक्त करताना मला खूप आनंद होत आहे. आमचे महाविद्यालय दिवसेंदिवस प्रगतीपथावर आहे. संस्थेचे अध्यक्ष मा. प्रा. किसनराव कुराडे यांच्या मार्गदर्शनाखाली महाविद्यालयाची वाटचाल सुरु आहे. ग्रामीण भागातील विद्यार्थ्यांच्या शिक्षणाची सोय आणि उत्तम शिक्षण मिळावे या हेतून महाविद्यालय उभे राहिले आहे. सुरुवातीला काही शेकड्यामध्ये विद्यार्थी संख्या होती, आज साडेपाच हजारापर्यंत विद्यार्थी विविध प्रकारच शिक्षण महाविद्यालयात घेत आहेत. अर्थात महाविद्यालयाचा व्याप वाढत आहे. माझे सहकारी प्राध्यापक आणि प्रशासकीय कर्मचारी त्यांच्या त्यांच्या कामामध्ये प्रवीण आहेत. त्यांना कोणतीही जबाबदारी दिली, तरी ती पार पाडण्यास सक्षम आहेत, याची मला खात्री आहे. त्यामुळे तीन तालुक्यातील विद्यार्थी शिवराज कॉलेजमध्ये प्रवेश मिळविण्यासाठी धडपडत असतात.

मी आता तुम्हाला महाविद्यालयाची सर्वात मोठी **Good News** सांगणार आहे. मी हे जे सांगतोय ते केवळ वरवरचे नाही, तर त्याला आधार आहे. शिवाजी विद्यापीठ गुणवत्ता शिष्यवृत्ती योजनेच्या कला शाखेतून निमशहरी गटातील प्रथम क्रमांकाचे पारितोषिक आमच्या महाविद्यालयास प्राप्त झाले आहे. जत (जि. सांगली) येथे रामराव महाविद्यालयामध्ये अत्यंत दिमाखदार सोहोळ्यामध्ये शिवाजी विद्यापीठाचे कुलगुरु डॉ. देवानंद शिंदे त्यांच्या हस्ते पारितोषिक मी स्वीकारले. माझ्यासोबत संस्थेचे पदाधिकारी, सहकारी प्राध्यापक आणि प्रशासकीय कर्मचारी उपस्थित होते. मिळालेल्या या पारितोषिकासाठी महाविद्यालयातील सर्व सहकाऱ्यांचे योगदान आहे.

महाविद्यालयाचा लौकिक वाढवणाऱ्या आणखी काही घटना आहेत. कु. रुपाली होडगे यांनी एम.ए. (मराठी) या वर्गामध्ये शिवाजी विद्यापीठात सर्व प्रथम क्रमांक प्राप्त केला आहे, सोबत त्यांना विद्यापीठाची आठ पारितोषिके प्राप्त मिळाली आहेत. हे मिळालेले यश म्हणजे शिवराज कॉलेजच्या शिरपेचात मानाचा तुरा आहे. आमच्या महाविद्यालयाचे विद्यार्थी विद्यापीठीय पातळीवरही कोठेही कमी नाहीत. यावर्षी शिवाजी विद्यापीठाच्या गुणवत्ता शिष्यवृत्तीसाठी वीस विद्यार्थी प्राप्त ठरलेले आहेत.

महाविद्यालयामध्ये अनेक विभाग कार्यरत आहे. त्यांची कामगिरी उल्लेखनीय आहे. क्रीडाविभाग संपन्न आहे. शिवाजी विद्यापीठाची ॲथलेटिक्समधील चॅम्पियनशिप सलग पाचव्यांदा मिळाली आहे. त्याचबरोबर अनेक खेळाडू विद्यापीठीय पातळीवर चमकदार कामगिरी दाखवत आहेत. राष्ट्रीय पातळीवरही विद्यार्थ्यांनी यश मिळविले आहे. पॉवर लिफ्टिंग या क्रीडा प्रकारामध्ये इंडोनेशिया येते होणाऱ्या स्पर्धेसाठी अजिंक्य चौगुले याची निवड झाली आहे. त्याचबरोबर इतर अनेक विषयांमध्ये विद्यार्थ्यांनी नावलौकिक मिळविला आहे, असे अनेक विद्यार्थी-विद्यार्थिनी आहेत. माझे सहकारी प्राध्यापकही विविध चर्चासत्रामध्ये संशोधन पेपर सादर करत आहेत. प्रशासकीय कर्मचारीही विविध कोर्सला जाऊन स्वत:ला अपडेट करत आहेत. संस्थेचे अध्यक्ष प्रा.किसनराव कुराडे, सर्व पदाधिकारी यांचे सहकार्य आणि मार्गदर्शनामुळेच महाविद्यालयाची यशस्वी वाटचाल सुरु आहे.

डॉ. एस. वाय. कोतमिरे

प्राचार्य

कर्मवीर विठ्ठल रामजी शिंदे शिक्षण संस्था, गडहिंग्लज

शिवराज महाविद्यालय

साहित्य, वाणिज्य आणि डी. एस्. कदम विज्ञान महाविद्यालय

गडहिंग्लज, जि. कोल्हापूर.

विविध विद्याशाखा

११ वी, १२ वी आर्टस्, कॉमर्स, सायन्स

- B.A.
- B.Com
- B.Sc.
- B.B.A.
- B.C.A.
- B.C.S.
- B.Sc. (Comp.)
- M.A. मराठी, हिंदी, इंग्रजी, अर्थशास्त्र
- M. Com अकौंटन्सी
- M.B.A.
- कर्मवीर अध्यापक विद्यालय (D.T.Ed.)
- माळी हायस्कूल
- बालवाडी शिक्षिका प्रशिक्षण
- ग्रामीण पत्रकारिता
- लायब्ररी सायन्स सर्टिफिकेट कोर्स

N.S.S., N.C.C, SPORTS, FINE ARTS, CULTURAL ACTIVITIES, RICH LIBRARY

महाविद्यालयातील विशेष कार्यक्रम

नागपूरचे चिदानंद भारती स्वामी 'सामाजिक परिवर्तन' विषयावर मार्गदर्शन करत असताना

शिवराज कॉलेजचे मुखपत्र 'शिवराजीयन या ' पाक्षिकाचे प्रकाशन करताना संस्थेचे अध्यक्ष प्रा. किसनराव कुराडे आणि मान्यवर

मराठी राजभाषा दिनानिमित्त मार्गदर्शन करत असताना डॉ. आनंद कुंभार

'विवेकवाहिनी' समितीमार्फत 'अज्ञानातून विज्ञानाकडे' या विषयावर बोलताना प्रा. पी. एम. भोईटे

महिला अन्याय निवारण समितीच्या वतीने संपन्न कार्यशाळेत मार्गदर्शन करत असताना पोलिस निरीक्षक व्ही. व्ही. हसबनीस

संभाजीराव माने कनिष्ठ महाविद्यालयातील विद्यार्थ्यांच्या स्वागत समारंभात बोलताना प्राचार्य राजेंद्र ठाकूर

स्नेहसंमेलनातील क्षणचित्रे

डॉ. एस.के नेर्ले
स्नेहसंमेलन प्रमुख

स्नेहसंमेलनाचे प्रमुख पाहुणे, शिवाजी विद्यापीठाचे कुलसचिव डॉ. व्ही. डी नांदवडेकर मार्गदर्शन करताना

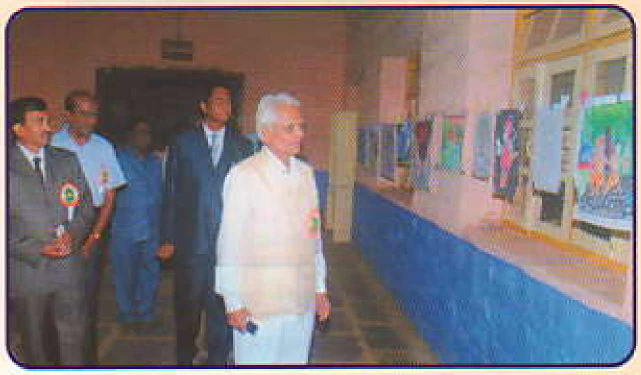

पोष्टर स्पर्धेतील कलाकृतींची पाहणी करताना संस्थेचे अध्यक्ष प्रा. किसनराव कुराडे

मॉडर्न जमान्याचा नृत्याविष्कार

लोकनृत्य सादर करताना शिवराजचे कलावंत

'जय मल्हार' या प्रसिध्द दूरदर्शन मालिकेतील दृश्य सादर करताना शिवराजचे कलाकार

बहारदार लावणीनृत्य सादर करणारी शिवराजची लावणीसाम्राज्ञी

स्नेहसंमेलनातील क्षणचित्रे

स्नेहसंमेलनातील रांगोळी स्पर्धेतील
प्रथम क्रमांकाची रांगोळी

चित्रकला स्पर्धेतील कु. मनीषा पाटील (B.SC I) यांनी
रेखाटलेले प्रथम क्रमांकाचे चित्र

कु. स्मिता डोमणे (B.C.S III)
तृतीय क्रमांकाचे चित्र

शरीर सौष्ठव स्पर्धेतील शिवराज 'श्री' आणि
विजयी स्पर्धक

कु. रेणू चराटी (B.CS I)
द्वितीय क्रमांकाचे चित्र

पुष्परचना स्पर्धेतील प्रथम
क्रमांकाची पुष्परचना

क्रीडाविभाग वरिष्ठ

प्रा.आर. डी. मगदूम
शारीरिक शिक्षक

शिवाजी विद्यापीठ आणि महाविद्यालयाच्या वतीने संपन्न झालेल्या वेटलिफ्टिंग स्पर्धेचे उद्‌घाटनः बीभीषण पाटील व प्रा. पी.टी गायकवाड यांच्या हस्ते

ग्वाल्हेर येथे झालेल्या राष्ट्रीय हॉकी स्पर्धेत शिवाजी विद्यापीठ संघाला तृतीय क्रमांक प्राप्त. संघातील महाविद्यातील विद्यार्थिनी

शिवाजी विद्यापीठ हॉकी स्पर्धेतील उपविजेता संघ

ग्वाल्हेर येथे झालेल्या राष्ट्रीय हॉकी स्पर्धेत शिवाजी विद्यापीठ संघात महाविद्यालयातील खेळाडू

राष्ट्रीय हॉकी स्पर्धेसाठी शिवाजी विद्यापीठातील संघामध्ये महाविद्यातील सहभागी खेळाडू (अमृतसर-पंजाब)

शिवाजी विद्यापीठची ॲथलेटिक चॅम्पियनशिप सलग पाचव्यांदा मिळविणारा संघ

शिवाजी विद्यापीठ पातळीवर तलवारबाजीमध्ये चॅम्पियनशिप मिळवणार संघ

राज्यस्तरीय क्रॉसकंट्री स्पर्धा (नागपूर) यश मिळविणारी नम्रता दंडगीदास, आकाश कडूकर, प्रियांका जाधव

क्रीडाविभाग वरिष्ठ

शिवाजी विद्यापीठ क्रॉसकंट्री
उपविजेता संघ

इंडोनेशिया येथे होणाऱ्या अशियाई
पॉवरलिफ्टिंग स्पर्धेत भारतीय संघात
निवड झालेला अजिंक्य चौगुले

नम्रता दंडगीदास
बी.एस सी भाग २
बेंगलोर येथील राष्ट्रीय
क्रॉसकंट्री स्पर्धेत निवड

प्रियांका गवळी
बी.ए भाग २
फेन्सिंग राष्ट्रीय
खेळाडू

तेंजाली पाटील
बी.सी कॉम भाग १
राष्ट्रीय फूटबॉल
स्पर्धा

अक्षय सावंत
बी.ए भाग १
राष्ट्रीय फूटबॉल
खेळाडू

अमृता वडाम
एम.कॉम भाग १
फूटबॉल राष्ट्रीय
खेळाडू

मालू शेटे
एम.कॉम भाग १
फूटबॉल राष्ट्रीय
खेळाडू

विकास चौगुले
बी. ए भाग १
ॲथलेटिक राष्ट्रीय
खेळाडू

राष्ट्रीय सेवा योजना

प्रा. डॉ. ए. जी. हारदारे
प्रमुख
राष्ट्रीय सेवा योजना

प्रा. ए. व्ही. कुराडे
साहाय्यक
राष्ट्रीय सेवा योजना

प्रा. जी. जी. गायकवाड
साहाय्यक
राष्ट्रीय सेवा योजना

महाविद्यालय परिसर स्वच्छता
करताना स्वयंसेवक

जनधन योजना व कॅशलेस इंडिया यासंदर्भात माहिती
संकलित करताना स्वयंसेवक

मतदार जनजागृती कार्यक्रम तहसीलदार
हणमंतराव पाटील यांची उपस्थिती

स्वच्छ भारत अभियानः गडहिंग्लज
बसस्थानकावरील स्वच्छता

रवींद्र उथळे
आदर्श स्वयंसेवक

मिथुन कोळी
आदर्श स्वयंसेवक

राष्ट्रीय सेवा योजना

कडगाव (ता. गडहिंगलज) येथील विशेष श्रमसंस्कार शिबिराचे उद्घाटन करताना डॉ.डी.आर.मोरे

कडगाव स्मशानभूमीची स्वच्छता करताना स्वयंसेवक

कडगाव (तां.गडहिंगलज) येथील स्वच्छता करताना स्वयंसेवक

शिबिरास्थळी महिला मेळाव्याचे उद्घाटन करताना प्रा. बिनादेवी कुराडे

श्रमसंस्कार शिबिराच्या समारोप प्रसंगी मार्गदर्शन करताना गडहिंगलजचे तहसीलदार राजेश चव्हाण

निर्भया अभियान अंतर्गत पथनाट्य सादर करताना स्वयंसेवक

शिवराज साहित्य, वाणिज्य आणि डी. एस. कदम विज्ञान महाविद्यालयातील प्राध्यापक वृंद

■ वनस्पतीशास्त्र विभाग

प्राचार्य डॉ. एस. वाय. कोतमिरे (एम्. एस्सी.,पीएच्.डी.)
प्रा. जे. व्ही. सरतापे (एम्. एस्सी.)
प्रा. डॉ. एस्. के. नेर्ले (एम्. एस्सी.,पीएच्.डी.)
प्रा. व्ही. वाय. पाटील (एम्. एस्सी.)
प्रा. कु. एन. एस. पाटील (एम्. एस्सी.)
प्रा. सौ. एस. ए. चिवळकर (एम्. एस्सी.)

■ मराठी विभाग

प्रा. एस्. सी. जोशी (एम्. ए., डी.एच.ई.,डी.ए.ई.)
प्रा. डॉ. एम्. व्ही. राजे (एम्. ए.,पीएच्.डी.नेट,एम. जे.)
प्रा. डॉ. ए. बी. कुंभार (एम्. ए., पीएच्.डी.नेट)
प्रा. ए. के. मोरमारे (एम्. ए., नेट)

■ इंग्रजी विभाग

प्रा. डी. यू. जाधव (एम्. ए., नेट)
प्रा. पी. ए. पाटील (एम्. ए., सेट)
प्रा. पी. एस. होनगेकर (एम्. ए.बी.एड्.,एम.एड्.,पी.जी.सी.टी.ई.)
प्रा. डॉ. एस. बी. परीट (एम्.ए.,एम्.फिल्.पीएच्.डी.,सेट)
प्रा. व्ही. पी. चौगुले (एम्.ए.,सेट)
प्रा. पी. पी. दावणे (एम्.ए.,सेट)

■ हिंदी विभाग

प्रा. एन. बी. एकिले (एम्. ए., एम.फिल. नेट)
प्रा. डॉ. एस. बी. माने (एम्. ए.,पीएच्.डी.)

■ मानसशास्त्र विभाग

प्रा. डॉ. आर. व्ही. गुंडे (एम्. ए., एम्.फिल.,पीएच्.डी.)

■ समाजशास्त्र विभाग

प्रा. ए. व्ही. कुराडे (एम्. ए.)
प्रा. डॉ. एस्. डी. सावंत (एम्. ए.,एम्. फिल.,पीएच्.डी., नेट)
प्रा. आर. पी. हेंडगे (एम्. ए.,एम्. फिल., नेट)

■ राज्यशास्त्र विभाग

प्रा. एन्. आर. कोल्हापूरे (एम्. ए.,एम्. फिल.,सेट)
प्रा. डॉ. ए. जी. हारदारे (एम्. ए.,एम्. फिल्.,पीएच.डी.,नेट)

■ अर्थशास्त्र विभाग

प्रा. डॉ. डी. आर. खटके (एम्. ए., एम्.फिल.पीएच.डी.)
प्रा. जी. जी. गायकवाड (एम्. ए., बी.लिब्., नेट)
प्रा. एस. जी. मुंज (एम्.ए.)
प्रा. ए. यू. पटेल (एम्.ए.,बी.एड.)

■ वाणिज्य विभाग

प्रा. डॉ. आर. बी. तेली (एम्.कॉम., एम्. फिल्.पीएच्.डी.)
प्रा. डी. पी. खेडकर (एम.कॉम., बी.एड्.,सेट)
प्रा. डॉ. एम. डी. चौगुले (एम.कॉम.,एम्.फिल.,पीएच.डी.)

■ भौतिकशास्त्र विभाग

प्रा. डॉ. एस. ए. जोडगुद्री (एम्.एस्सी.,एम्.फिल.पीएच्. डी.)
प्रा. डॉ. एम्. पी. पाटील (एम्. एस्सी.,डी.एच.ई.,पीएच.डी.)
प्रा.बी. एम्. कुलकर्णी (एम्. एस्सी.,एम्.फिल.)
प्रा. डॉ. एस्. एम्. कदम (एम्. एस्सी.,पीएच.डी.)
प्रा. डॉ. पी. एस्. चिगरे (एम्. एस्सी.,डी.एच.ई.,पीएच.डी.)
प्रा. कु. एस. डी. खन्ना (एम्. एस्सी.)
प्रा. आर. टी. पाटील (एम्. एस्सी.)
प्रा. कु. ए. आर. पाटील (एम्. एस्सी.)
प्रा. ए. ए. पाटील (एम्. एस्सी.)
प्रा. व्ही. बी. श्रेष्ठी (एम्. एस्सी.)

■ संख्याशास्त्र विभाग

प्रा. डी. एम्. म्हेतर (एम्.एस्सी.,एम्.फिल.)
प्रा. आर. के. देशपांडे (एम्.एस्सी.)
प्रा. सौ. एम्. आर. दंडगे (एम्.एस्सी.)
प्रा. जे. के. पाटील (एम्.एस्सी.)
प्रा. कु. एस. आर. घाडगे (एम्. एस्सी.)

■ गणित विभाग

प्रा. डी. जी. वाठारे (एम्.एस्सी.)
प्रा. पी. एस. वाली (एम्.एस्सी.)
प्रा. कु. टी. एस. पाटील (एम्. एस्सी.)

■ रसायनशास्त्र विभाग

प्रा.डॉ.टी. एन्. पोवार (एम्. एस्सी.डी.एच.ई.,पीएच्.डी.)
प्रा. डॉ. बी. जे. देसाई (एम्. एस्सी.,पीएच्.डी.)
प्रा. व्ही. बी. कुरळे (एम्. एस्सी.,एम्.फिल.)
प्रा. डॉ. ए. एम्. हसुरे (एम्. एस्सी.,पीएच्.डी.)
प्रा. डॉ. बी. डी. अजळकर (एम्.एस्सी.,पीएच्.डी.)
प्रा. डॉ. एस्. डी. पाटील (एम्.एस्सी.,पीएच्.डी.)
प्रा. पी. आर. डोंगरे (एम्.एस्सी.)
प्रा. ए. आर. पोवार (एम्.एस्सी.)
प्रा. एस. ए. समडोळे (एम्.एस्सी.)
प्रा. बी. जे. कांबळे (एम्.एस्सी.)
प्रा. ए. ए. पाटील (एम्.एस्सी.)
प्रा. सौ. एस. एस. देसाई (एम्.एस्सी.)
प्रा. एन. आर. भोसले (एम्. एस्सी.)
प्रा. ए. पी. तेलवेकर (एम्. एस्सी.)
प्रा. कु. एन. एस. पाटील (एम्. एस्सी.)

■ प्राणीशास्त्र विभाग

प्रा. के. जे. अदाटे (एम्. एस्सी.)
प्रा. डॉ. एस. बी. नदाफ (एम्.एस्सी.,पीएच्.डी.)
प्रा. जी. ए. राऊत (एम्.एस्सी.)
प्रा. सी. ए. कणसे (एम्.एस्सी.)
प्रा. डॉ. सौ. एस. एस. साखरे (एम्.एस्सी.)

■ शारीरिक शिक्षण

प्रा. आर. डी. मगदूम (बी. कॉम.,एम्.पी.एड्.)

■ बी.एस्सी. कॉम्प्युटर

प्रा. सी. एस. निकम (एम्. सी. ए.)
प्रा. आर. बी. खोत (एम्.एस्सी., कॉम्प्युटर)
प्रा. सौ. डी. एस. खांडेकर (एम्.एस्सी., कॉम्प्युटर)

■ पर्यावरण शास्त्र

प्रा. सौ. एस. एस. देसाई (एम्. एस्सी.)
प्रा. कु. के. एस. काळगे (एम्. एस्सी.,एम.एड.)

पदव्युत्तर विभाग - प्राध्यापक वृंद

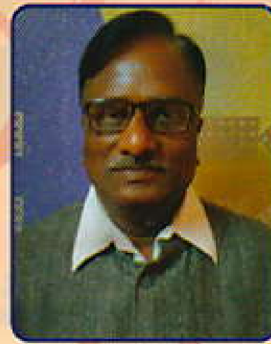

डॉ. डी. आर. खटके

प्रमुख पदव्युतर विभाग

■ मराठी विभाग

प्रा. एस. सी. जोशी (विभाग प्रमुख):शिवराज महाविद्यालय, गड.
प्रा. डॉ. एम. व्ही. राजे : शिवराज महाविद्यालय, गड.
प्रा. डॉ. ए. बी. कुंभार : शिवराज महाविद्यालय, गड.
प्रा. ए. के. मोरमारे : शिवराज महाविद्यालय, गड.
प्रा. डॉ. ए. पी. गवळी : यशवंतराव चव्हाण कॉलेज,हलकर्णी
प्राचार्य डॉ. बी. व्ही. चौगुले : आर्टस् , कॉमर्स कॉलेज, गड.
प्रा. बी. जे. शिंदे: आर्टस् , कॉमर्स कॉलेज, गड.
प्रा. डॉ. ए. एस. बल्लाळ: आजरा महाविद्यालय, आजरा

■ हिंदी विभाग

प्रा. एन. बी. एकिले विभाग प्रमुख:शिवराज महाविद्यालय, गड.
डॉ. एस. बी. माने:शिवराज महाविद्यालय, गड.
डॉ. के. आर. पाटील :प्राचार्य, आर्टस् , कॉमर्स कॉलेज, नेसरी
प्रा. यू. एस. पाटील : यशवंतराव चव्हाण कॉलेज,हलकर्णी
प्रा. एस. एन. खरुजकर : यशवंतराव चव्हाण कॉलेज,हलकर्णी
प्रा. डॉ. एस. बी. घरपणकर : राजा शिवछत्रपती महाविद्यालय, महागाव
प्रा. एन. डी. केसरकर : आर्टस् , कॉमर्स कॉलेज, नेसरी
प्रा. एस. एन. कांबळे: आर्टस् , कॉमर्स कॉलेज, नेसरी
प्रा. सौ. एस. एस. पाटील: आर्टस् , कॉमर्स कॉलेज, गड.

■ इंग्रजी विभाग

प्रा. डी. यू. जाधव विभाग प्रमुख: शिवराज महाविद्यालय,गड.
प्रा. पी. एस. होनगेकर: शिवराज महाविद्यालय, गड.
प्रा. डॉ. एस. बी. परीट: शिवराज महाविद्यालय, गड.
प्रा. पी. पी. दावणे: शिवराज महाविद्यालय, गड.
प्रा. ए. एस. जरग : डी. आर. माने कॉलेज, कागल
डॉ. सौ. पी. ए. पाटील : विवेकानंद कॉलेज, कोल्हापूर
प्रा. पी. ए. पाटील : यशवंतराव चव्हाण कॉलेज,हलकर्णी
प्रा. आय. आर. जरळी : यशवंतराव चव्हाण कॉलेज,हलकर्णी
प्रा. ए. एस. आरबोळे : आर्टस् कॉलेज, कोवाड
प्रा. सौ एम. एस. पाटील:सदाशिवराव मंडलिक कॉलेज,मुरगूड

■ अर्थशास्त्र विभाग

प्रा. डॉ. डी.आर. खटके (विभाग प्रमुख): शिवराज महाविद्यालय,गड.
प्रा. जी. जी. गायकवाड: शिवराज महाविद्यालय, गड.
प्रा. एस. जी. मुंज : शिवराज महाविद्यालय, गड.
प्रा. डी. जी. चिघळीकर : ऑर्टस, कॉमर्स आणि विज्ञानमहाविद्यालय,गड.
प्रा. एस. एस. सावंत: र.भा.माडखोलकर महाविद्यालय, चंदगड
प्रा.डॉ.पी. वाय. निंबाळकर :यशवंतराव चव्हाण कॉलेज,हलकर्णी
प्रा. के. एस. पोवार :सदाशिवराव मंडलिक कॉलेज,मुरगूड
प्रा. डॉ. के. आर. तणंगे :ऑर्टस, कॉमर्स आणि विज्ञान महाविद्यालय,गड.

■ वाणिज्य विभाग

प्रा. डॉ. आर. बी. तेली (विभाग प्रमुख): शिवराज महाविद्यालय,गड.
डॉ. एन. बी. जाधव : प्राचार्य, राज शिवछत्रपती महाविद्यालय, महागाव
प्रा. ए. एम. शिरदवाडे : डी. आर. माने कॉलेज, कागल
प्रा. व्ही. एस. वांद्रे : दत्ताजीराव ऑर्टस् , कॉमर्स, सायन्य कॉलेज, इचलकरंजी
प्रा. टी. के. जाधव : प्राचार्य एस. के. पाटील महाविद्यालय,कुरुंदवाड
प्रा. एम. ए. कोळी:सदाशिवराव मंडलिक कॉलेज,मुरगूड
प्रा. एम. एम. बागवान: देवचंद कॉलेज, अर्जुननगर
प्रा. एन. बी. भागवत: डी. आर. माने महाविद्यालय,कागल

■ समाजशास्त्र विभाग

प्रा. ए. व्ही. कुराडे विभाग प्रमुख: शिवराज महाविद्यालय,गड.
प्रा. डॉ. एस. डी. सावंत: शिवराज महाविद्यालय,गड.
प्रा. डॉ. के. एस. काळे: कला महाविद्यालय, कोवाड
प्रा. पी. ए. धोंगडे: यशवंतराव चव्हाण कॉलेज,हलकर्णी

■ एम.एस्सी. कॉम्प्युटर सायन्स विभाग

प्रा. सी. एस. निकम विभाग प्रमुख: शिवराज महाविद्यालय,गड.
प्रा. आर. बी. खोत: शिवराज महाविद्यालय,गड.
प्रा. आर. के. पाटील: शिवराज महाविद्यालय,गड.
प्रा. डॉ. एस. टी. भोसले: वसंतदादा पाटील इन्स्टिट्युट, सांगली
प्रा. एम. व्ही. मंगारे:सिंहगड इन्स्टिट्युट, पुणे
प्रा. डी. बी. देसाई:के.आय.टी. कॉलेज, कोल्हापूर

संभाजीराव माने साहित्य, वाणिज्य व विज्ञान कनिष्ठ महाविद्यालयाचा प्राध्यापक वृंद (अनुदानित विभाग)

■ **मराठी विभाग**
प्रा. व्ही. एस्. मुसाई (एम्. ए.,बी.एड्.,एम.फील.)
प्रा. टी. व्ही. चौगुले (एम्. ए., बी.एड्.)

■ **इंग्रजी विभाग**
प्रा. आर. बी. कांबळे (एम्. ए., बी.एड्., डी.एच्.ई.)
प्रा. के. ए. सावेकर (एम्. ए., डी.एच्.ई.)
प्रा. आय. डी. नेर्लीकर (एम्. ए.,बी. एड्.)

■ **हिंदी विभाग**
प्रा. सौ. एल्. एम्. डिसोझा (एम्. ए., बी.एड्.)

■ **समाजशास्त्र विभाग**
प्रा. एस. पी. पाटील (एम्. ए., बी.एड्.)

■ **अर्थशास्त्र विभाग**
प्रा. एस. ए. कांबळे (एम्. ए., बी.एड्.)
प्रा. टी. डी. भांदूगरे (एम्. ए., बी.एड्.)

■ **राज्यशास्त्र विभाग**
प्रा. आर. एस. सरनाईक (एम्. ए., बी.एड्.)

■ **मानसशास्त्र विभाग**
प्रा. ई. जी. कांबळे (एम्. ए., बी.एड्.)
प्रा. एम्. एस्. घस्ती (एम्. ए., बी.एड्.)

■ **पर्यावरणशास्त्र विभाग**
प्रा. सौ. एस. पी. गाडवी (एम्. एस्सी.,बी.एड.)
प्रा. कु. के. एस. काळगे (एम्. एस्सी.,एम.एड.)
प्रा. एम. एम. देसाई (एम्. एस्सी.,बी.एड.)

■ **वाणिज्य विभाग**
प्रा. ए. व्ही. पाटील (एम.कॉम.,बी.एड.)
प्रा. सौ. एस. एन. जांगनुरे (एम.कॉम.)

■ **पदार्थ विज्ञान विभाग**
प्रा. ए. बी. कोकणे (एम्. एस्सी.,बी. एड्.)
प्रा. के. व्ही. कांबळे (एम्. एस्सी.,बी. एड्.)
प्रा. आर. टी. पाटील (एम्. एस्सी.,बी. एड्.)

■ **रसायनशास्त्र विभाग**
प्रा. पी. एम्. भोईटे (एम्. एस्सी., डी.एच्.ई.)
प्रा. एस्. एच्. रावण (एम्. एस्सी., बी.एड्.)
प्रा. सौ. आर. के. अदाटे (एम्. एस्सी., बी.एड्.)
प्रा. सौ. एस. एल. कांबळे (एम्. एस्सी., बी.एड्.)

■ **जीवशास्त्र विभाग**
प्रा. पी. टी. कट्टी (एम्. एस्सी., डी.एच्.ई.)
प्रा. कु. पी. आर. जाधव (एम्. एस्सी.)
प्रा. व्ही. वाय. पाटील (एम्. एस्सी.,बी.एड.)

■ **गणित विभाग**
प्रा. एन्. एम्. गरुड (एम्. एस्सी., डी.एच्.ई.)
प्रा. पी. टी. शेवाळे

■ **शारीरिक शिक्षण विभाग**
प्रा. जयवंत पाटील (एम्. ए., एम्.पी.एड्.)

■ **आय. टी. विभाग**
प्रा. एस. पी. कुराडे (एम.एस.ई. कॉम्प्यू.)
प्रा. य. पी. कानडे (एम.सी.ए.)

संभाजीराव माने साहित्य, वाणिज्य व विज्ञान कनिष्ठ महाविद्यालयाचा प्राध्यापक वृंद (विनाअनुदानित विभाग)

प्रा. एस. पी. कुराडे (एम.एस्सी.कॉम्पु.) हेड, ज्यु. सायन्स बी अँड सी डीव्हीजन
प्रा. आर. के. अदाटे (एम.एस्सी.,बी.एड.) केमिस्ट्री
प्रा. आय. डी. नेर्लीकर (एम.ए.,बी.एड.) इंग्लिश
प्रा. व्ही. वाय. पाटील (एम.एस्सी.,बी.एड.) बायॉलॉजी
प्रा. यू. पी. कानडे (एम.सी.ए.) आय.टी.
प्रा. कु. के. एस. काळगे (एम.एस्सी.,एम.एड.) इनव्हायर्नमेंट सायन्स
प्रा. पी. टी. शेवाळे (एम.एस्सी.,बी.एड.) मॅथ्स
प्रा. सौ. एस. एल. कांबळे (एम.एस्सी.,बी.एड.) केमिस्ट्री
प्रा. आर. टी. पाटील (एम.एस्सी.,बी.एड.) फिजिक्स
प्रा. कु. एम. एस. पाटोळे (एम.एस्सी.) मॅथ्स
प्रा. कु. एस. एस. कोरवी (बी.ई.) कॉम्प्युटर
प्रा. डी. बी. कोटी (एम.एस्सी.) फिजिक्स
प्रा. सौ. पी. पी. कांबळे (एम.एस्सी.) बॉयोलॉजी

महाविद्यालयातील प्रशासकीय कर्मचारी वृंद

कार्यालय

■ प्रबंधक
श्री. एस. आर. शहापूरकर (एम.ए.,एम.बी.ए.)

■ कनिष्ठ लघुलेखक
श्री. के. टी. कुंभार (एम. कॉम.)

■ कनिष्ठ लेखनिक
श्री. एम. बी. माने (बी. कॉम्., एम्. लिब.)
श्री. पी. डी. पाटील (बी. कॉम्.)
श्री. ए. एम्. पोवार (बी. कॉम्., एम्. लिब.)
श्री. एन्. एस्. काबळे (बी. ए., एम्. लिब.)
श्री. एन. झेड. दळवी (बी. कॉम्.)
श्री. बी. बी. जाधव (बी.ए.)
श्री. पी. डी. सोरप (बी. ए.)

ग्रंथालय

■ ग्रंथपाल
प्रा. एस. आर. कुराडे (बी.एस्सी.,एम.लिब सेट)

■ साहाय्यक ग्रंथपाल
श्री. आर. ए. जाधव (एम्. ए., एम्. लिब.,एफ.फिल.)

■ ग्रंथालय लेखनिक
श्री. बी. एल. कोरवी (बी. ए.)

■ ग्रंथालय परिचर
श्री. एस्. एस्. हजारे
श्री. व्ही. आर. टेंबरे
श्री. पी. बी. नडगेरी
श्री. ए. एल्. कलकुटकी (एम. ए.)
श्री. ए. एस. सावंत
श्री. एन. बी. असोदे
श्री. एम. बी. शिंदे

प्रयोगशाळा

■ प्रयोगशाळा साहाय्यक
श्री. डी. जी. रेंदाळे (बी.ए.)
श्री. आर. बी. आयरनाईक (एम्.ए.)
श्री. पी. जी. पोवार (एम्.ए.)
श्री. एस्. व्ही. शिंदे (बी.एस्सी.,बी.लीब.सायन्स)

■ प्रयोगशाळा परिचर
श्री. बी. डी. मोरे
श्री. एस्. बी. खोत (बी. कॉम्.)
श्री. एस्. डी. पाटील
श्री. टी. आर. देवडकर
श्री. व्ही. व्ही. कोंडूसकर
श्री. एम्. जी. खोत (बी. ए.)
श्री. टी. बी. कांबळे
श्री. आर. के. वडर
श्री. एस्. एम्. मोरबाळे
श्री. के. आर. कांबळे
श्री. एस्. एम्. कांबळे
श्री. व्ही. बी. पाटील
श्री. डी. जी. हुंदळेकर (बी. कॉम्.)
श्री. एस. एस. कांबळे
श्री. एस. एन. पाटील (एम.ए.,एम.बी.ए.)

■ शिपाई
श्री. एस्. डी. कुरळे
श्री. यू. डी. राऊत
श्री. एम. के. गोटुरे
श्री. व्ही. ए. सुतार
श्री. ए. एच. नाईक
श्री. व्ही. एस. गुरव
श्री. के. एम. सूर्यवंशी
श्री. एस. जी. हिले

विना अनुदान विभाग

प्राध्यापक वृंद

प्रा. आर. डी. कमते (एम.बी.ए.,एम.फील) हेड, बीबीए डिपार्मटमेंट
प्रा. प्रा. ए. यू. पटेल (एम.ए.,एम.फील)लेक्चरर, इकॉनॉमिक्स
प्रा. सी. एस. निकम (एम.सी.एम.,एम.सी.ए.) हेड, कॉम्प्युटर डिपाटमेंट
प्रा. एम. आर. दंडगे (एम.एस्सी.(स्टॅट)) लेक्चरर, स्टॅट
प्रा. के. एस. देसाई (एम.बी.ए.,जी.डी.सी.अँड ए.,एम.फील.नेट) हेड, बीसीए डिपार्टमेंट
प्रा. एन. जी. चव्हाण (एम.एस.सी.(इले.)) लेक्चरर, इलेक्ट्रॉनिक्स
प्रा. पी. एस. वाली (एम.एस्सी. (मॅथ)) लेक्चरर, मॅथ्स
प्रा. आर. बी. खोत (एम.एस्सी. (कॉम्प्यु.)) लेक्चरर, कॉम्प्युटर सायन्स
प्रा. एस. बी. शिंदे (बी.ए.,एल.एल.बी.)सीएचबी, लॉ
प्रा. यु. बी. देसाई (एम.सी.एम.,एम.सी.ए.) लेक्चरर, कॉम्प्युटर सायन्स
प्रा. डी. एस. खांडेकर (एम.एस्सी. (कॉम्प्यु.))लेक्चरर, कॉम्प्युटर सायन्स
प्रा. एस. एस. देसाई (एम.एस्सी. (इनव्हॉरमेंट))सीएचबी, इनव्हायरमेंट सायन्स
प्रा. बी. एस. पठाण (एम.एस्सी. (कॉम्प्यु.)बी.एड.) लेक्चरर, कॉम्प्युटर सायन्स
प्रा. व्ही. पी. कळसगोंडा (एम.एस्सी. (कॉम्प्यु.)) लेक्चरर, कॉम्प्युटर सायन्स
प्रा. एस. पी. गाडवी (एम.एस्सी. (इनव्हॉरमेंट)) सीएचबी, इनव्हायरमेंट सायन्स
प्रा. आर. के. पाटील (एम.एस्सी. (कॉम्प्यु.)) लेक्चरर, कॉम्प्युटर सायन्स
प्रा. आय. पी. सुतार (एम.सी.एम.) लेक्चरर, कॉम्प्युटर सायन्स
प्रा. यु. बी. पाटील (बी.ई. (कॉम्प्यु.) लेक्चरर, कॉम्प्युटर सायन्स
प्रा. पी. एस. पाटील (एम.बी.ए.) लेक्चरर, मॅनेजमेंट
प्रा. जी. डी. नेर्ले इलेक्ट्रॉनिक्स
प्रा. एम. आर. नांदवडेकर (एम.एस्सी.) कॉम्प्युटर
प्रा. सौ. पी. बी. पाटील (एम.एस्सी.) कॉम्प्युटर
प्रा. वाय. बी. पाटील (एम.सी.ए.) कॉम्प्युटर
प्रा. एस. पी. कुपेकर (एम.सी.ए.) कॉम्प्युटर
प्रा. टी. एस. पाटील (एम.सी.ए.) मॅथ्स
प्रा. सौ. के. एन. लोणकर (एम.सी.ए.)
प्रा. सौ. वाय. व्ही. सोनटक्के (एम.कॉम.)
प्रा. कु. एस. आर. घाडगे (एम.एस्सी.) स्टॅट
प्रा. एस. एन. आंबेवाडकर (एम.सी.ए.)
प्रा. कु. ए. एम. डोंगरसाने (एम.बी.ए.)
प्रा. सौ. पी. जे. नरोना (एम.कॉम.)

कर्मचारी वृंद

श्री. पी. ए. शेंडे (बी.एस्सी.,एम.बी.ए.) हेड क्लार्क
श्री. एस. ए. शिरहट्टी (एम.कॉम.) ज्यु.क्लार्क
सौ. एस. बी. निकम (एम.कॉम.) ज्यु.क्लार्क
श्रीमती जी. जे. शिंदे (बी.कॉम.,बी.लीब) लॅब.असिस्टंट
श्री. एन. टी. पाटील (बी.कॉम.) ज्यु.क्लार्क
श्री. डी. बी. देसाई (बी.कॉम.) ज्यु.क्लार्क (पी.जी.सेक.)
सौ. पी. आर. सलवादे (बी.कॉम.) ज्यु.क्लार्क
सौ. एस. बी. आजरी (बी.कॉम.) ज्यु.क्लार्क
श्री. सी. आय. बाबर (एम.ए.) ज्यु.क्लार्क
श्री. व्ही. एम. घेज्जी (बी.ए.) ज्यु.क्लार्क
श्री. वाय. एस. शेंडे (एम.ए.) ज्यु.क्लार्क
श्री. बी. जी. चौगुले (एच.एस.सी.) लॅब. अॅटेंड.
श्री. आय. बी. गोवस (एच.एस.सी., आयटीआय) लॅब. अॅटेंड. (इले.)
श्री. आर.एन.कांबळे (बी.ए.,डिप्लोमा कॉम्प्यु.हार्ड.अँड नेटवर्क) लॅब. अॅटेंड.(हार्ड.टेक.)
श्री. ए. जी. भाटले (एम.ए.) लॅब.अटेंडेंट
श्री. डी. के. पताडे (एच.एस.सी.) लॅब.अटेंडेंट
श्री. जी. डी. निढोरी (बी.ए.) झेरॉक्स ऑपरेटर
श्री. एस. टी. हजारे (एच.एस.सी.) शिपाई
श्री. एम. बी. रेडेकर (एच.एस.सी.) शिपाई
श्री. एम. बी. यादव (एच.एस.सी.) शिपाई
श्री. एस. एस. गवळी (बी.ए.) शिपाई
श्री. डी. एस. पाटील (एच.एस.सी.) शिपाई
श्री. एस. जे. साबळे (एच.एस.सी.) शिपाई
श्री. एस. एस. कांबळे (एम.ए.) शिपाई
श्री. एस. व्ही. पाटील (एच.एस.सी.) शिपाई
श्री. के. के. सागर (एस.एस.सी.) गार्डनर
सौ. एस. एस. ठवे (७ वी) स्विपर
कु. एम. सी. दबडे (बी.सी.ए.) ज्यु.क्लार्क
श्री. बी. डी. केसरकर, वॉचमन
श्री. एस. बी. कांबळे, स्वीपर

कर्मवीर वि. रा. शिंदे शिक्षण संस्था (प्रशासकीय कर्मचारी वृंद)

- **प्रशासकीय प्रमुख :** श्री. एल. एस. शिंदे (बी.कॉम.) ,
- **लेखनिक :** श्री. नारायण पाटील (बी.कॉम.)

मराठी विभाग

डॉ. आनंद यादव

साहित्य :

खळाळ
आदिताल
डवरणी
उखडलेली झाडे
मातीखालची माती
हिरवे जग
मळ्याची माती
मायलेकरं
स्पर्श कमळे
पान भवरे
रात्र घुंगराची
एकलकोंडा
गोतावळा
नटरंग
झोंबी

वामन होवाळ

साहित्य :

ऑडिट
जपून पेरा बेणं
बेनवाड
येळकोट
वाटाआडवाटा
वारसदार

रामनाथ चव्हाण

साहित्य :

बिन चेहऱ्याची माणसं
वामनवाडा
बायको मी देवाची
गावगाडा
आधारस्तंभ
पारध
घाणेरीची फुलं
साक्षिपुरम

संपादक
डॉ. मनमोहन राजे
मराठी विभाग

अनुक्रमणिका

✲ गद्य विभाग ✲

- विठ्ठल रामजी शिंदे : कार्य आणि कर्तृत्व — सुप्रिया अनिल कदम
- कुटुंब असंही ! — संध्याराणी शंकर पाटील
- वटवृक्षाचे कथन — तेजश्री मनमोहन राजे
- याला जीवन ऐसे नाव — अश्विनी आप्पासाहेब कसुते
- पाणी — देवयानी संभाजी पाटील
- स्पर्धा परीक्षा : काळाची गरज — अश्विनी अरविंद पोवार
- आनंद यादव यांचे कथा साहित्य — महादेवी विजय पोवळ

✲ पद्य विभाग ✲

- हरवलली पाखरे — धनश्री शिवाजीराव देसाई
- माणसू जागा होतो ! — विकास शिवाजी मोरे
- आठवणार सगळं काही आठवणार... — पूनम शिवाजी पोवार
- आई — रमा मारुती कांबळे
- वेळ नाही — पूजा नागाप्पा दुंडगे
- प्रेम कोणावर करावे ? — मनाली बाळगोंडा कडूकर
- जेंव्हा असतं लहानपण... — प्रसाद बाळासाहेब ताडे
- अन... मी जागत आहे...!! — कल्लेश नाईक
- माझे बाबा — कु. श्रद्धा अशोक कदम
- गुरू — रविकांत घस्ती

विठ्ठल रामजी शिंदे : कार्य आणि कर्तृत्व

✍..... कु. सुप्रिया अनिल कदम
(बी.ए..भाग-१)

प्रस्तावना :

महाराष्ट्राला समाजसुधारकांची मोठी परंपरा लाभलेली आहे. आधुनिक महाराष्ट्राच्या जडणघडणीत अनेक समाजसुधारकांचा वारसा महाराष्ट्राला लाभला नसता, तर आधुनिक समाज घडला नसता. महात्मा गांधी, डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर, लोकमान्य टिळक, राजर्षी शाहू महाराज, राजा राममोहन रॉय, महर्षी विठ्ठल रामजी शिंदे इ. व्यक्तींनी समाजासाठी अनेक मोलाचे कार्य केले आहे. आधुनिक महाराष्ट्राच्या जडणघडणीत मोलाचे कार्य करणाऱ्या व्यक्तिमध्ये विठ्ठल रामजी शिंदे यांचा अवर्जून उल्लेख करावासा वाटतो. कारण, समाजसेवेची व समाजोन्नतीची चळवळ यात त्यांचा मोठा सहभाग असल्याचे आपल्याला दिसते. तसेच त्यांनी समाजजागृती करण्यासाठी आपले सारे आयुष्य समर्पित केले. त्यामुळे त्यांच्या या महत्त्वपूर्ण व मौल्यवान कार्याची चर्चा करणे खूप मोलाचे वाटते. म्हणून मी हा लेख लिहित आहे.

बालपण व शिक्षण :

विठ्ठल रामजी शिंदे यांचा जन्म २३ एप्रिल १८७३ रोजी कर्नाटकातील जमखंडी गावी झाला. विजापूरजवळ असलेले हे गाव. त्यावेळी पटवर्धनांचे छोटे संस्थान होते. तिथे शिक्षणाला अनुकूल असे वातावरण देखील होते. विठ्ठलरावांचे आजोबा वसंतराव यांना लोक सुभेदार असे म्हणत असत. त्यांची आजी संताबाई ही मुधोळजवळच्या लिंगनूर खेड्यातली होती. त्यांची आजी रुपाने काळीसावळी पण उद्योगी स्त्री होती. तसेच त्यांच्या आजोबांची खानदारी, स्वाभिमानी वृत्ती आणि विनोदी स्वभाव विठ्ठलरावांच्यामध्ये आला होता. विठ्ठलरावांच्या वडिलांचे नाव रामजी शिंदे होते. जमखंडीजवळचे आलगूर गाव हे विठ्ठलराव शिंदेचे आजोळ होते. त्यांच्या आईचे नाव यमुनाबाई होते. विठ्ठलरावांच्या आईला सुंदर-सुंदर कानडी गाणी व भजने येत होती, तिचा आवाजही खूप गोड होता. पण विठ्ठलरावांचे वडील हे साधूच्या नादी लागल्यामुळे आणि त्यांनी नोकरीचाकरी सोडून दिल्यामुळे त्यांच्या वाट्याला दारिद्र्य आले होते.

विठ्ठलरावांचे वडील हे करारी व रागीट असल्यामुळे शेजारचे लोक त्यांच्या घरी जायला घाबरत असत. लहानपणी त्यांच्या घरी गुरेढोर, गडीमाणसे होती, पण वर्षानुवर्षे त्यांचे वडिलांनी बसून खाल्यामुळे सर्व गोष्टींना पाय फुटले. विठ्ठलराव शिंदेंना दोन बहिणी व एक भाऊ होता. त्यांची आई आणि चार मुले यांचे संबंध खूप जवळचे होते. 'आई आपल्या चौघा पिलास एखाद्या पक्षिणीप्रमाणे पंखाखाली घेऊन बसे,' असे वर्णन विठ्ठलरावांनी केले आहे. दारिद्र्यातही समाधानी वृत्तीने कसे राहावे हे त्यांना त्यांच्या आईने शिकवले होते. त्यांच्या व्यक्तिमत्त्वाच्या जडणघडणीत त्यांच्या आईचा फार मोठा वाटा होता. असे विठ्ठलराव सांगतात.

विठ्ठलराव शिंदे यांचे प्राथमिक शिक्षण जमखंडीच्या खासगी शाळेत झाले होते. विठ्ठलराव शिंदे सांगतात की, चौथी पास झाल्यानंतर इंग्रजी हायस्कूलमध्ये त्यांना जाणे शक्य होते, पण मराठी शाळेचे हेडमास्तर श्री. विष्णूपंत गवंडे यांनी विठ्ठलरावांना पाचवीसाठी मराठी शाळेतच ठेवले. त्यामुळे त्यांची मातृभाषेत आणि गणितात विशेष प्रगती झाली. विठ्ठलराव हे स्वभावाने खूपच खोडकर व हुंबाडे होते. हुतूत, सुरपाट्या, खो-खो, आट्यापाट्या यांसारखे खेळ ते खेळत असत. स्वातंत्र्याची आवड, सत्याचा छडा लावण्याची आणि नव्या जीवनाची हौस ही विठ्ठलरावांच्या स्वभावाची वैशिष्ट्ये लहानपणापासूनच दिसत होती.

विठ्ठलरावांना लहानपणापासूनच अवांतर वाचनाची आवड होती. चौथी-पाचवीत असताना त्यांनी गुलबकावली, वेताळपंचविशी, शुकबहात्तरी अशी पुस्तके वाचली. तसेच इंग्रजी शाळेत गेल्यावर त्यांनी मंजुघोषा, मदन मंजिनी, वसंत कोकिळा अशा अद्भूतरम्य कथा-कादंबऱ्या वाचल्या. विठ्ठलराव शिंदे हे १८९१ मध्ये पुणे केंद्राला त मॅट्रिक्युलेशन परीक्षेला बसले व उत्तीर्ण झाले. त्यानंतर विठ्ठलरावांनी त्या काळात शनिवार पेठेतील गद्रेवाड्यात भरणाऱ्या फर्ग्युसन कॉलेजमध्ये प्रवेश घेतला. इंटरची परीक्षा उत्तीर्ण झाल्यानंतर त्यांना २५ रु. स्कॉलरशिप मिळू लागली. त्यानंतर त्यांनी इतिहास व कायदा हे विषय घेऊन बी.ए.साठी डेक्कन कॉलेजमध्ये प्रवेश घेतला.

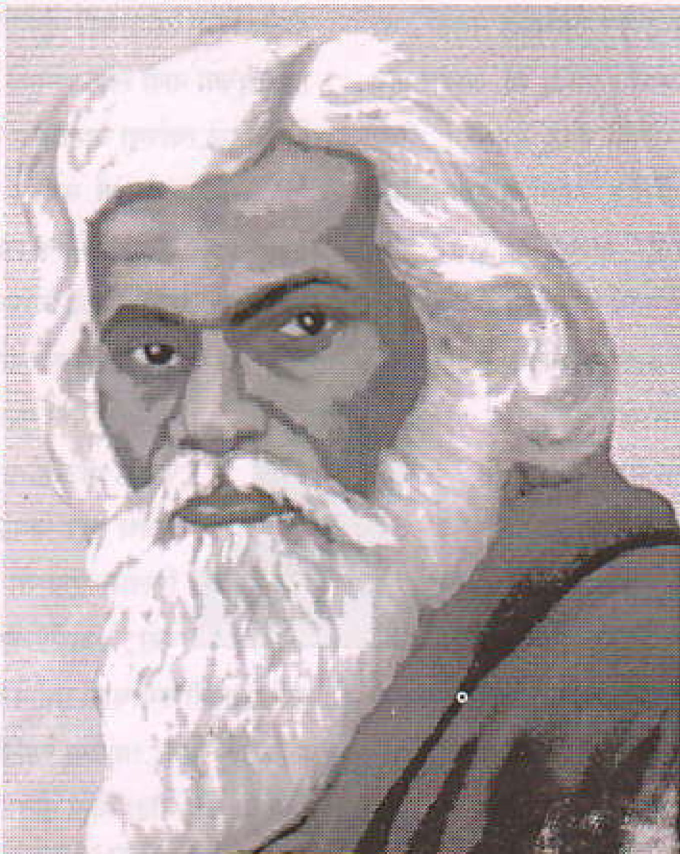

१८९८ साली विठ्ठलरावांचे बी.ए. पूर्ण झाले. या परीक्षेत कायद्याच्या पेपर्समध्ये ६०% पेक्षा जास्त गुण मिळाल्याने त्यांना फर्स्ट एलएलबी करण्याची गरज राहिली नाही. एकदम सेकंड एलएलबी करण्यासाठी ते १८९९ मध्ये मुंबईला गेले. विठ्ठलरावांचे शिक्षक श्री. वासुदेव चिरमुले यांचे मार्गदर्शन त्यांना खूप मोलाचे ठरले. विठ्ठलरावांना वक्तृत्वाची खूप आवड होती. नामदार गोपाळ कृष्ण गोखले यांचे वक्तृत्व त्यांना खूप आवडत होते. विठ्ठलरावांचा ओढा हा राजकारण, समाजकारण आणि धर्मकारण या तिन्ही गोष्टींकडे होतो.

विठ्ठल रामजी शिंदे यांचे सामाजिक कार्य :

विठ्ठलरावांना लहानपणापासूनच समाजासाठी काही मोलाची कार्ये करण्याची आवड होती. त्यांनी अनेक दलित समाजासाठी, अस्पृश्यांसाठी, स्त्रियांसाठी स्वतः पुढे येऊन अनेक कार्ये केली. त्याचा आपण थोडक्यात आढावा घेऊया.

अस्पृश्यांसाठी कार्य :

हिंदुस्थानात इंग्रजी राजवट आल्यानंतर केवळ राजकीय नव्हे तर, सामाजिक आणि धार्मिक व्यवस्थेतही बदल घडून आले. बहुजन समाजाला शिक्षणाची संधी मिळाली. इंग्लंडमध्ये असताना युनिटेरियन धर्ममताच्या लोकांनी अपंग, दीनदुबळे, वृद्ध यांच्यासाठी चालविलेल्या 'डोमेस्टिक मिशन' यासारख्या संस्था विठ्ठलरावांनी पाहिल्या. या वृत्तीचा त्यांच्यावर प्रभाव पडला. तेव्हा आपल्या देशातील अस्पृश्यांसाठी अशा प्रकारची कामे करण्याची गरज आहे, हे त्यांच्या मनाला जाणवले. इच्छा निर्माण झाली. त्याचा परिणाम म्हणजे १९०५ ला मीठगंज पेठेत विठ्ठलरावांनी अस्पृश्यांसाठी एक शाळा काढली.

२८ ऑक्टोबर १९०५ या दिवशी भिंगार नावाचे अस्पृश्य विठ्ठलरावांना सभेसाठी घेऊन गेले होते. तिथे भाषण करत असताना त्यांनी आपले आयुष्य अस्पृश्य निवारणासाठी समर्पित करण्याचा संकल्प जाहीर केला. डिसेंबर महिन्यात 'सुबोधपत्रिकेच्या' तीन अंकांमधून 'अस्पृश्य मानलेल्या वर्गाची उन्नती' या विषयावर त्यांनी इंग्रजी लेख लिहिला.

हिंदुस्थानातील अनेक लोकांना अस्पृश्य व बहिष्कृत समजले जाते. हे राष्ट्रीय पाप आणि राष्ट्रीय दुष्कृत्य आहे. त्यांच्यामध्ये सुधारणा घडवून आणण्यासाठी देशी मिशनची आवश्यकता आहे. हे मिशन स्थापन करण्यासाठी मुंबई शहर हे योग्य ठिकाण आहे, असे प्रतिपादन विठ्ठलरावांनी केले. केवळ

विचार मांडून ते थांबले नाहीत, तर १८ ऑक्टोबर १९०६ रोजी त्यांनी अस्पृश्य सुधारणेचे कार्य करण्यासाठी 'डिप्रेस्ड क्लासेस मिशन सोसायटी ऑफ इंडिया' या संस्थेची मुंबईला स्थापन केली.

प्रथम स्थानिक पातळीवर कार्य सुरू करायचे आणि नंतर त्याचा विस्तार करायचा, असे विठ्ठलरावांनी ठरविले होत. संस्थेतर्फे प्राथमिक व दुय्यम शिक्षण देणाऱ्या शाळा सुरू करायच्या. उद्योगशाळा, वसतिगृहे, मोफत दवाखाना धर्मशिक्षण देणाऱ्या शाळा आणि जातिभद व मुर्तिपूजा यांना फाटा देऊन चालविण्यात येणारी उपासनालयचे काढायची, असे त्यांचे ध्येय होते.

अस्पृश्यतानिवारणाचा प्रथम विचार केला तो विठ्ठलरावांनी. त्याचप्रमाणे अस्पृश्यतेच्या प्रश्नाबाबत प्रथम संशोधन केले तेही त्यांनीच. ब्राम्हो समाज व प्रार्थना समाज असे मानतो की, सर्व माणसे ही परमेश्वराची लेकरे आहेत आणि सर्वांनी एकमेकांशी बंधुभावाने वागावे. हे सांगून ते थांबले नाही तर ते त्यांनी आचरणात आणून दाखविले.

स्त्रियांसाठी केलेले कार्य :

जमखंडीत राहूनही लहानपणी विठ्ठलरावांच्या घरात स्त्रीपुरुष समानता होती. त्यामुळे त्यांच्या बहिणीलाही शिक्षणाची संधी मिळू शकली. विठ्ठलरावांचा स्त्रीकडे पाहण्याचा दृष्टिकोन उदार होता. शिक्षण घेत असताना आपल्या घरातील स्त्रियांनाही संधी मिळावी म्हणून त्यांनी पुण्यामध्ये आपल्या भगिनी व पत्नी यांचे नाव शाळेत घातले.

ऑक्सफर्डमधील मँचेस्टर कॉलेजात धर्मशिक्षण घेत असताना तेथील चर्चा मंडळात विठ्ठलराव शिंदे यांनी धर्मकार्यात आधिक स्त्रिया सहभागी झाल्या तर धर्मकार्य अधिक परिणामकारक होईल. असा ठराव त्यांनी मांडला. मुलांच्या बरोबरीने मुलींनाही शिक्षण सक्तीचे करावे यासाठी शिंदे यांनी चळवळ सुरू केली होती.

विठ्ठलरावांच्या प्रेरणेने कौटुंबिक उपासना मंडळ सुरू झाले. तेव्हा खरी धार्मिक उपासना सहकुटुंब व्हावी म्हणून कुटुंबाने सभासद होताना आई, बहीण, पत्नी अशा स्त्री व्यक्तिसह सदस्य व्हावे असा आग्रह विठ्ठलरावांनी धरला होता. या उपासनांमधून, व्याख्यानामधून ते स्त्रीबद्दल आदरभाव व्यक्त करत असत. लहानपणापासूनच विठ्ठलरावांच्या मनात स्त्रियांविषयी आपुलकी व प्रेमभावना होती.

स्त्री ही सहनशील असते. पती, पिता व पुत्र या सर्वांचे अपराध ती सहन करत असते. सर्वांची सेवा करते. म्हणून आपण 'मातृ देवो भव' असे न म्हणता 'स्त्री देवो भव' असे म्हटले पाहिजे. तसेच स्त्री जातीला पूज्य मानून तिचा सत्कार केला पाहिजे. समाजामध्ये तिला समान व आदराची वागणूक दिली पाहिजे, असे मत विठ्ठलरावांनी मांडले आहे.

अन्य सामाजिक कार्य :

दारुच्या व्यसनामुळे अस्पृश्यांची स्थिती जास्त दयनीय होत आहे हे लक्षात घेऊन विठ्ठलरावांनी मद्यपानबंदीच्या चळवळीत सहभाग घेतला होता. लोकमान्य टिळक आणि महात्मा गांधी या दोघांनीही आपल्या कार्यक्रमात विठ्ठलरावांना स्थान दिले होते. १९२२ साली शिंदे यांनी वसंत व्याख्यानमालेत दारुचा व्यापार, बहुजन समाज आणि सरकार या विषयावर व्याख्यान दिले. दारु दुकानाचे परवाने आणि अबकारी कर यापासून सरकारला उत्पन मिळते. म्हणून ते दारुच्या दुष्परिणामांकडे दुर्लक्ष करतात. सक्तीचे शिक्षण सुरू करायचे असेल तर, दारूबंदी केलीच पाहिजे, असा युक्तिवाद विठ्ठलरावांनी केला आहे. हा मुद्दा मांडत असताना विठ्ठलराव म्हणतात 'शिक्षणाचं मंगळसूत्र सरकारने दारुच्या बाटलीच्या गळ्यात बांधले आहे.'

विठ्ठलराव शिंद्यांनी अनिष्ट चालीरिती नष्ट व्हाव्यात म्हणून अनेक प्रत्यनही केले. इतकेच नव्हे तर त्यांनी दुष्काळग्रस्तांना अन्नधान्य, कपडे औषधे इ. चा पुरवठा केला. तसेच शेकऱ्यांच्या अनेक समस्या लक्षात घेऊन त्यांनी शेतकऱ्यांनाही मदत केली.

अशा प्रकारचे सामाजिक कार्य करताना विठ्ठलराव शिंदे यांनी मोलाचे योगदान दिलेले दिसते.

शैक्षणिक कार्य :

विठ्ठलराव शिंदे यांनी दलित समाज, ब्राह्मोसमाज, स्त्रिया,

अस्पृश्य समाज इत्यादींना शिक्षणाच्या संधी उपलब्ध व्हाव्या म्हणून त्यांनी अनेक पावले उचलली. हिंदुस्थानातील अस्पृश्य समजल्या जाणाऱ्या लोकांमध्ये व निराश्रित लोकांमध्ये शिक्षणाचा प्रसार केला. त्यांना नोकऱ्या मिळवून दिल्या. तसेच अस्पृश्यांना येणाऱ्या सामाजिक अडचणींचे निराकरण केले. स्थानिक पातळीवर कार्य सुरू करून, त्याचा विस्तार करायच असे विठ्ठलरावांनी ठरविले होते. संस्थेतर्फे प्राथमिक व दुय्यम शिक्षण देणाऱ्या शाळा सुरू करायच्या. उद्योगशाळा, धर्मशिक्षण देणाऱ्या साप्ताहिक शाळा व उपासनालये काढायची असे त्यांचे ध्येय होते. या कार्यात त्यांना त्यांचे आई-वडिलही मदत करत होते.

शेतकरी व स्त्रिया अशा मागासलेल्या वर्गाची स्थिती सुधारणेही गरजेचे आहे. असा विचार त्यांच्या मनात आला. १९१९ मध्ये पुणे नगरपालिका प्राथमिक शिक्षण सक्तीचे करण्याचा विचार करत होती. हे शिक्षण केवळ मुलांना सक्तीचे करावे की मुले व मुली अशा दोघांना सक्तीचे करायचे, याबद्दल निरनिराळी मते होती. मुलांप्रमाणे मुलींनाही सक्तीचे शिक्षण देणे आवश्यक कसे आहे, या मताचा प्रसार करण्यासाठी स्त्रियांची मोठी मिरवणूक काढण्यात आली. प्रत्येक जातीतील मुलींना शिक्षणाच्या सोयी उपलब्ध व्हाव्या. म्हणून त्यांनी डोळ्यासमार ठेवू त्यांनी स्त्रियांसाठी शिक्षणाचा प्रसार केला. प्रा. धोंडीराव केशव कर्वे यांनी चळवळीला पाठिंबा दिल्याने शिक्षण प्रसारला चालना मिळाली. डिप्रेस्ड क्लासेस मिशनच्या साहाय्याने वसतिगृहातील मुलां-मुलींसाठी त्यांनी तांदूळ फंड, कापड फंड, पेटी फंड सुरू केला होता. या मिशनने काही ठिकाणी उद्योगशाळा चालवल्या होत्या. तसेच शाळेत बुक बायडिंग आणि शिवणकाम शिकविले जात असत.

धर्माविषयक विचार :

वि. रा. शिंदे यांच्यावर लहानपणी वारकरी संप्रदायाचे संस्कार झाले होते. पुण्यामध्ये असताना प्रार्थना समाजातील वातावरण आणि उपासना याचा यांच्यावर प्रभाव पडला. आपण प्रार्थना समाजाचे प्रचारक व्हावे, अशी त्यांची इच्छा होती. त्यामुळे त्यांनी प्रार्थना समाजाचे सभासदत्व स्वीकारले, तसेच ते ब्राह्मोसमाजाचे अनुयायी झाले. ब्राह्मोधर्माचे केवळ अनुयायी होऊन विठ्ठलरावांचे समाधान झाले नव्हते, केशवचंद्र सेन-यांच्या ब्राह्मो समाजातील योगदानाबद्दल त्यांना खूप आदर होता. ब्राह्मो समाजातून महाराष्ट्रात निर्माण झालेल्या प्रार्थना समाजाबद्दल आणि त्याच्या न्या. रानडे, आत्माराम पांडूरंग, डॉ. भांडारकर इ. नेत्यांबद्दलही आपुलकी होती.

'परमेश्वर एकच आहे. सर्व माणसे ही एकाच परमेश्वराची लेकरे आहेत. म्हणून सर्वांनी बंधूभावाने वागावे. हे ईश्वरास प्रिय आणि मनुष्याचे कर्तव्य आहे. ईश्वराने मानवास निर्माण केले नाही तर मानवान ईश्वरास निर्माण केले आहे.' अशा प्रकारचे मत विठ्ठलराव शिंदे यांनी मांडले आहे. त्या काळात विठ्ठलराव शिंदे यांनी काही चर्चेसमध्ये उपासना चालवल्या. १ ते ४ सप्टेंबर १९०३ रोजी धर्मपरिषदेसाठी ब्राह्मो समाजाचा हिंदुस्थानातील प्रतिनिधी म्हणून त्यांची निवड केली.

जातिभेद, मूर्तिपूजा, नास्तिकता, लहान-लहान कोकरांना बळी देणे यासारख्या गोष्टी विठ्ठलरावांना मान्य नव्हत्या. ते या गोष्टी विरोधी होते. विठ्ठलराव शिंदे हे धर्म शिक्षणासाठी इंग्लंडमध्ये मॅचेस्टर कॉलेजात गेले आणि त्यांनी विविध धर्माचा तौलनिक अभ्यास केला. आयुष्यभर ते धर्मचिंतन आणि धर्मप्रसार करत होते. ब्राह्मोधर्म प्रसाराचे कार्य ग्रामीण भागात करावे अशी विठ्ठलरावांची तीव्र इच्छा होती. खेडेगावातील समाजावर धर्माविषयक अंधश्रद्धांचा मोठा प्रभाव असतो म्हणून तिथेच धर्म सुधारणेची अधिक गरज आहे असे त्यांना वाटत असे. आयुष्याच्या अखेरच्या टप्प्यात त्यांनी वाई आणि परिसरात हे कार्य करत होते.

ग्रंथलेखन :

धार्मिक आणि सामाजिक कार्य करीत असताना विठ्ठलरव शिंदे यांनी दोन प्रकारचे लेखन केले आहे.

१. रोजनिशीच्या स्वरूपाचे आत्मपर लेखन व प्रवासवर्णनपर लेखन

२. मिशन्या कार्यातून मुक्त झाल्यानंतर केलेले संशाधेनपर लेखन

१. रोजनिशी : फर्ग्युसन कॉलेजमध्ये शिकत असताना १८९८

मध्ये विठ्ठलरावांनी लिहिलेली रोजनिशी हे त्यांचे पहिले लेखन म्हणता येईल. पुण्याच्या वातावरणातील अनुभव आणि त्यावरील प्रतिक्रिया त्यात आहेत. त्यांनी केलेले वाचन ऐकलेली व्याख्याने, घडलेले प्रसंग विठ्ठलरावांनी त्यामध्ये सांगितले आहे. थोडक्यात, तत्कालीन पुण्याच्या धार्मिक, शैक्षणिक आणि सांस्कृतिक वातावरणाची कल्पना या लेखनामध्ये दिसून येते.

१९०१ ते १९०३ या काळात शिंदे हे धर्मशिक्षणासाठी ऑक्सफर्डला गेले. तेथील वास्तव्यावर विठ्ठलराव शिंद्यांनी रोजनिशी लिहिली. या रोजनिशीतून त्यांचा अध्यात्मिक पिंड, समाजसुधारणेची तळमळ आणि मानवतावादी दृष्टीकोन लक्षात येतो.

१९३० साली येरवड्याच्या तुरूंगात असताना ही विठ्ठलरावांनी रोजनिशी लिहिली. तुरूंगातील रोजनिशीत तेथील वास्तव्य आपल्या धर्मचिंतनाला अनुकुल ठरल्याचे ते सांगतात. तसेच तुरूंगातही प्रार्थना, भजन, प्रवचन व धार्मिक चर्चा केल्याचा उल्लेख विठ्ठलरावांनी केला आहे.

२. प्रवासवर्णन : इंग्लंडमध्ये असतानाच विठ्ठलराव शिंदे यांनी प्रवासवर्णने लिहिली या प्रवासवर्णनामधून त्यांनी शेक्सपीयर आणि वर्डस्वर्थ यांची घरे, इंग्लंड व स्कॉटलंड येथील पर्वत व सरोवरे, लंडन शहर यांचे सुरेख वर्णन कले.

भारतात परत आल्यानंतर कधी ब्राह्मोधर्माच्या प्रचारासाठी, तर कधी अस्पृश्यता निवारण कार्यासाठी त्यांनी भारतभर भ्रमंती केली. त्याचीही प्रवासवर्णने लिहिली आहेत.

आत्मचरित्र : माझ्या आठवणी व अनुभव :

येरवड्याच्या तुरुंगात असताना विठ्ठलरामजी शिंदे यांनी 'माझ्या आठवणी व अनुभव' या आत्मचरित्राच्या पहिल्या भागाचे लेखन केले. सुमारे १०० पृष्ठांच्या या भागात त्यांनी आपल्या बालपणापासून ते विद्यालयेतील शिक्षणापर्यंतची हकिकत विस्ताराने लिहिली आहे.

आयुष्यात अनेक बरेवाईट अनुभव वाट्याला आले, टीका-टिप्पणी सहन कराव्या लागल्या. पण विठ्ठलरावांनी त्या संयमाने भोगल्या व पचवल्याही. राग, द्वेष, मत्सर इत्यादी मार्गाचा त्यानी कधी अवलंब केला नाही. हे त्यांच्या या आत्मचरित्रातून स्पष्ट होते.

अशा प्रकारची पुस्तके विठ्ठलराव शिंदे यांनी कॉलेज जीवनापासून ते तुरुंगात असे पर्यंत लिहिलेले आपल्याल दिसते.

समारोप :

आधुनिक महाराष्ट्राच्या जडणघडणीत मौलिक कार्य केलेल्या म. जोतिराव फुले, राजर्षी छत्रपती शाहू महाराज, कर्मवीर भाऊराव पाटील, डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर, कर्मवीर विठ्ठल रामजी शिंदे या सर्व व्यक्तिपैकी एक म्हणजे कर्मवीर विठ्ठल रामजी शिंदे हे महाराष्ट्राला लाभलेले एक थोर विचारवंत आहेत. विठ्ठलराव हे कर्ते सुधारक होते व त्यांचे जीवन दीपस्तंभाप्रमाणे सदैव मार्गदर्शन करणारे आहे.

विठ्ठल रामजी शिंदे यांच्याकडे एक थोर समाजसुधारक म्हणून पाहिले जाते. विठ्ठलरावांनी विनम्रपणे आणि स्वाभाविकपणे आपल्या कामास सुरूवात केली. अस्पृश्यांसाठी रात्रीची शाळा उघडली. डिप्रेस्ड क्लासेस मिशनची स्थापना केली. निराश्रित स्त्रियांसाठी 'सेवासदन' उघडण्यात आले. तसेच स्त्रियांच्या समस्या सजमून घेण्यासाठी सभा भरवल्या, रूपी फंडाची योजना आखली, अहिल्याश्रम उघडला. ही सारी कार्ये विठ्ठलरावांनी येणाऱ्या अनेक अडीअडचणींवर मात करून, विनम्र भावनेने केले. सत्ता, संपत्ती, प्रतिष्ठा यांची पर्वा न करता धार्मिक आणि सामाजिक सुधारणांसाठी आयुष्यभर फकिरी पत्करली. विठ्ठलरावांचा ज्याला हातभार लागला नाही अशी लोकसेवेची अणि समाजोन्नतीची चळवळ दाखवून देणे खूप अवघड आहे. कारण समाजातील स्त्रिया, दलित अस्पृश्य या सर्वांसाठी त्यांनी आयुष्यभर कार्य केलेले दिसते. राजकारण, धर्मकार्य, शिक्षणकार्य आणि सामाजिक कार्य इतकेच नव्हे तर वाङ्मयसेवा आणि इतिहास संशोधन या सर्वांत विठ्ठलराव शिंदे यांचा फार महत्त्वाचा वाटा आहे.

कुटुंब असंही !

✍..... कु. संध्याराणी शंकर पाटील
(बी.ए.भाग-१)

विश्वातील समस्त जीवांच्या हिताचे पसायदान मागणाऱ्या ज्ञानेश्वरांनी 'विश्वाची माझे घर' मानून सगळ्या विश्वालाच एक कुटुंब मानले. काळानुसार कुटुंबाची संकल्पना आणि व्याख्याही बदलत गेली. एकत्र कुटुंबातून विभक्त कुटुंबेही अस्तित्वात आली. व्यक्तीचा मुख्य आधार हा कुटुंब असतो. व्यक्तीची जडण-घडण कुटुंबातच होत असते. कुटुंबात कामवासना, वात्सल्याची भावना व त्यागाची भावना इ. भावना असतात. व्यक्ती-व्यक्तीत घनिष्ठता, भावनात्मकता असल्याने कुटुंबात औपचारिक संबंध असतात. पती-पत्नी, आई-वडील, बहीण-भाऊ इ. मधीच संबंध हे प्रेमाचे असतात, सहानुभूतीचे असतात. अशा जिव्हाळ्याच्या संबंधामुळे कुटुंबातील सदस्य हे एकमेकांसाठी कोणताही त्याग करतात. एकाचे यश हे सर्वांचे यश मानले जाते. परंतु आताची परिस्थिती ही यापेक्षा खूप वेगळी व पूर्वीपेक्षा बदललेली दिसून येते.

पूर्वीच्या लोकांमध्ये एकोप्याचे संबंध असायचे. एखादं गाव म्हटलं की, त्या गावामध्ये झोपड्या छोटी-छोटी घरे दिसून न येता मोठमोठ्या वाड्या, वस्त्या असलेल्या आपल्याला दिसून येतात. पूर्वीची कुटुंबपद्धती ही एकत्र कुटुंबपद्धती होती. पण काळाच्या ओघात ही एकत्र कुटुंबपद्धती कशी विभक्त कुटुंबपद्धती होत गेली कळलंच नाही. पूर्वीच्या कुटुंबातच नव्हे तर शेजाऱ्यांमध्ये देखील एकोप्याचे, प्रेमाचे संबंध असायचे पण आता कुटुंबामध्ये इतकी फूट पडली आहे की, एकमेकांशी स्पर्धा, ईर्षा करायलाही आताच्या कुटुंबातील माणसं मागे-पुढे पाहत नाहीत. नाती आपलीच आहेत याचा विचार देखील त्यांच्या मनात येत नाही.

"एक दिवस दुःख पैशाला बोलतं
तू किती नशीबवान आहेस
की तूला मिळवण्यासाठी लोक
किती प्रयत्न करतात
आणि तेच लोक माझ्यापासून दूर पळतात...
पैसा बोलला,
नशीबवान तर तू आहेस
ज्याच्याजवळ तू असतोस
तेव्हा लोक आपल्या माणसांची आठवण तरी काढतात
कमनशीबी तर मी आहे
ज्याच्या जवळ मी असतो
तेव्हा त्यांना आपल्या माणसांचा विसर पडतो."

यावरून आपल्याला दिसून येतं की, पैशासाठी माणूस माणसाला विसरत चाललाय. पैसे कमावण्यासाठी कुटुंबातील मुलं आपल्या आई-वडिलांपासून दूर जातात. अनेकजण तर आपल्या आई-वडिलांना एकटं टाकून स्वतःच्या बायका-मुलांना घेऊन पुणे-मुंबईसारख्या शहरात स्थलांतर झालेत. मान्य आहे की, त्यांची कामाची ठिकाणे तिथे आहेत. पण हेही तितकच खरं आहे की आई-वडिलांपासून मुलं, त्यांची नातवंडं दुरावलीत. कुटुंबातील गणगोतावळा तेंव्हाच एकत्र असतो, जेव्हा त्या कुटुंबात एखादी दुःखद घटना घडलेली असते. पण हे चित्र सगळीकडेच असतं असं नाही. काही ठिकाणी दुःखाच्याच प्रसंगी नाही तर सणासुदीला, मंगल कार्याच्यावेळी देखील कुटुंबातील सर्व माणसं एकत्र येतात.

पूर्वीची कुटुंब ही एकत्र कुटुंबपद्धती होती, पण आता हे चित्र क्वचितच कुठेतरी खेड्यापाड्यात एखादं दिसून येतं. अनेक ठिकाणी खेड्यांमध्येही विभक्त कुटुंबपद्धती असलेली आपल्याला दिसून येते. जसजसा काळ लोटला तसशी कुटुंबाची पद्धतही बदलत गेली. आधुनिककरण इतकं वाढलं की, त्यामध्ये आपण आपल्या माणसांसाठीच त्यांना सोडून नोकरी-धंदा पाहण्यासाठी शहरात येऊ लागलो आणि कालांतराने आपल्या त्याच मायेच्या माणसांचा आपल्याला विसर पडायला लागला. पूर्वी लोकांचा कौटुंबिक व्यवसाय चालायचा. कौटुंबिक व्यवसाय असल्याकारणानं त्यांची पुढची पिढी देखील तो व्यवसाय चालू ठेवत असे. पण शिक्षणाच्या प्रगतीमुळे व वाढत्या वैज्ञानिक तंत्रज्ञानामुळे सगळ्यांचा कल जास्तीत-जास्त शहरी भागाकडे आहे. कारण तिथे नोकरीच्या अनेक संधी उपलब्ध आहेत. आजच्या या स्पर्धेच्या युगात आणि

वाढत्या महागाईमुळे नोकरीशिवाय पर्याय नाही. आज विज्ञान खूप पुढे गेलंय. औद्योगिकरण, आधुनिकीकरण, अनेक शिक्षणाच्या प्रगती, वैज्ञानिक तंत्रज्ञान या गोष्टीमुळे नोकरीच्या अनेक संधी उपलब्ध आहेत आणि आजच्या या स्पर्धेच्या युगात व वाढत्या महागाईत टिकायचं असेल तर नोकरी ही हवीच. पण हे सगळं करताना आपण आपल्या कुटुंबाकडे दुर्लक्ष करतो. शहरात अपूऱ्या जागा पडत असताना आपण आपलं मोठं कुटुंब त्या ठिकाणी वसवू शकत नाही. शहराच्या ठिकाणी कुटुंबाचा आकार हा मर्यादित असतो आणि म्हणून अनेक लोकं फक्त आपली पत्नी व मुलं यांनाच घेऊन शहरी ठिकाणी स्थलांतर होतात.

आपण अनेक वेळा पाहतो, असं म्हटलं जातं की,
''आई-वडिलांसाठी कोणतीही गोष्ट सोडा
पण कोणत्याही गोष्टीसाठी
आई-वडिलांना सोडू नका
कारण जीवनात एक वेळ कोणतीही
गोष्ट आपली साथ सोडेल
पण आई-वडिलांची साथ
ही नेहमीच तुमच्याबरोबर
आयुष्यभर असेल''

पण हे फक्त बोलण्या आणि ऐकण्यापुरतेच आहे का ? पूर्वीची पिढी पाहिली तर ते आपल्या आई-वडिलांसाठी, आपल्या कुटुंबासाठी अनेक गोष्टींचा त्याग करायचे. आपल्या कुटुंबातील प्रत्येक सदस्यांवर त्यांचे प्रेम असायचे. आजी-आजोबा, आई-वडील, बहीण-भाऊ, पती-पत्नी यांच्यातील संबंध हे जिव्हाळ्याचे, प्रेमाचे असायचे.

यांच्यातील प्रेम म्हणजे,

''कितीही जवळ जाणार असेल तरी, 'गाडी सावकाश चालवा आणि पोहचल्यावर फोन करा' असे आईचे काळजीचे
बोल म्हणजे प्रेम...
दिवाळीला स्वत:साठी कपडे न घेता मुला-मुलींसाठी त्यांच्या पसंतीचे महागातले कपडे घेणारे बाबा
म्हणजे प्रेम...
कितीही मस्ती केली व रात्री घरी यायला लेट झाला तरी आई-बाबांना न सांगता हळूच दार उघडणारे
आजी-आजोबा म्हणजे प्रेम...
कितीही वाद झाले तरी दादा जेवलास का
असं विचारणारी बहीण
म्हणजे प्रेम...
पगार कितीही कमी असला तरी दिवाळी
भाऊबीजला बहिणीच्या पसंतीचे घड्याळ घेणारा
भाऊ म्हणजे प्रेम...
आणि या सर्वांची काळजी घेणारी नि स्वत:ची काळजी न करता सकाळी पहाटे उठून जेवणाचा डबा बनवणारी
बायको म्हणजे प्रेम...''

यावरून कळतं कुटुंब कसं असावं, पूर्वीच्या कुटुंबामध्ये होती अशी एकमेकांवर प्रेम करणारी माणसं. आजी-आजोबा, आई-वडील, काका-काकू, पती-पत्नी, बहीण-भाऊ, चुलत भावंडं इतक्या सगळ्यांनी मिळून बनतं एकत्र कुटुंब. हे झालं पूर्वीच्या कुटुंबाबद्दल पण आता आपल्या पिढीमध्ये कुठेतरी दिसतं का एकत्र कुटुंब, नात्यामध्ये दिसतो का इतका गोडवा. आपल्या या काळात वीस-पंचवीस माणसं असलेलं कुटुंब पहायला तरी मिळतं का?

अहो, हेच काय पूर्वीची माणसं आपलं भलंमोठं घर शेणाने सारवत होती. रोज सकाळी पहाटे उठून सडा रांगोळी घातलेला असायचा. आता शेणाने सारवण्यासाठी घरं राहिलेत का? खेड्यातही स्लॅबची घरं जास्त प्रमाणात असलेली आपल्याला दिसून येतात. पूर्वीच्या सूना आपल्या सासू-सासऱ्याची दीर, ननंद, नवरा, मुलं यांची काळजी घ्यायच्या त्यांना हवं नको ते पहायच्या आणि मग स्वत:कडे लक्ष द्यायच्या. पण आता वास्तवात असं चित्र कुठे पाहिलय ? हा, खेड्यात २५% सुना अशा असतीलही, पण इतर अनेक मुलीचं काय ? त्यांना स्वत:चे आई-वडील हवेत पण सासू-सासरे नकोत. अरे पण तुम्ही हे का विसरताय की तेही कुणाचे तरी आई-वडीलच आहेत आणि म्हणूनच ते तुमचे सासू-सासरे आहेत.

असं म्हणतात की, सगळीच नसली तरी काही मुलं लग्नानंतर बदलतात. आई-वडिलांवर कितीही प्रेम असलं तरी लग्नानंतर ते कमी होतं. साहजिकच आहे म्हणा. लग्नानंतर आई-वडिलांवरचं प्रेम आटलं कारण, आता बायको आलेली असते ना! अरे पण ज्या आईने नऊ महिने पोटात ठेवलं, लग्न होईपर्यंत बाबांनी सांभाळ केला आणि अशा आई-बाबांवरचं प्रेम लग्नानंतर आटलं?

आताच्या सुनांना फक्त ती स्वत: तिचा नवरा आणि त्यांची मुलं हे इतकच कुटुंब हवं असतं. सासू-सासऱ्यांची अडचण होते. नको असलेलं साहित्य जसं आपण आडगळीत टाकतो अगदी तसंच अडगळीचं सामान असल्यासारखं अनेक सासु-सासरे

कोणाचे तरी आई-वडील वृद्धाश्रमात असतात. पूर्वीच्या कुटुंबामध्ये असलेले हे सासू-सासरे त्यांच्या नातवंडांसाठी गोष्टींचा खजिना असायचा. पण आता शहरी भागात पाहिलं तर लहान मुलांचे उतार वयाचे आजी-आजोबा वृद्धाश्रमात असलेले दिसून येतात. आजी-आजोबा वृद्धाश्रमात असताना नातवंडांना गोष्टी सांगण्याचा प्रश्नच येत नाही. म्हातारपण म्हणजे दुसरं बालपणच असतं ना ? आपण जेव्हा लहान होतो, तेव्हा आपल्या ह्याच म्हाताऱ्या आई-बाबांनी अनेक काबाडकष्ट करून तुमचे बालपण फुलवलं, तुमचा सांभाळ केला, तुम्हाला शिकवलं, मोठं केलं, स्वतःच्या पायावर उभं राहण्याइतपत लायक बनवलं आणि सगळ्यात महत्त्वाचं म्हणजे तुम्हाला जन्माला घालून त्याच्या कुटुंबाचा हिस्सा बनवलं आणि आता त्यांच्या म्हातारपणात तुम्ही त्यांचा आधार व्हायचं सोडून तुमची ही जबाबदारी झटकून देताय. एकंदरीत या सगळ्या गोष्टीवरून कळतं आपली एकत्र कुटुंबपद्धती कशी आणि का विभक्त झाली. अनेक घरांमध्ये सासू-सासऱ्यांशी त्यांच्या सूना परकेपणाने वागतात. सगळ्याच घरांमध्ये, कुटुंबामध्ये नसलं तरी काही कुटुंबामध्ये सासू-सासऱ्यांशी त्या उद्दाम वर्तन करतात. त्यांचं आंथरून-पांघरून वेगळे, ताट-वाटी वेगळी, इतकच काय चहाचा कप देखील वेगळा असतो आणि तोही दांडा नसलेला, पण अशा वेळी एक गोष्ट लक्षात येते का ? तुम्हीही वृद्ध होणार आहात, तुम्हीही कोणाचे तरी सासू-सासरे होणार आहात. यावरून एक उदाहरण सांगता येईल,

एका सुनेने आपल्या वृद्ध सासऱ्याला असंच दांडा नसलेल्या कपात चहा दिला होता. तितक्यात तिच्या मुलाने प्रश्न विचारला, 'आई आपल्या सगळ्यांना किती छान दांडा असलेले कप आहेत, मग आजोबांनाच का गं असा दांडा नसलेला कप.' त्यावर त्याची आई बोलली, 'बाळा आजोबा आता म्हातारे झालेत त्यांचे हात थरथरतात मग चहा पिताना हातातून कप खाली पडला तर?' क्षणाचाही विलंब न करता मुलगा आईला म्हणाला, 'आई हा कप जपून ठेव पुढे तुम्ही म्हातारे व्हाल तेंव्हा तुम्हालाही मी ह्याच कपातून चहा देईन.' मुलं ही वर्तनातून शिकतात त्यांना अशा गोष्टी शिकवाव्या लागत नाही.

परदेशी जाण्यासाठी एक मुलगा आपल्या वडिलांना घेऊन प्लॅटफॉर्मवर जातो. दोनची प्लाईट असते. बाबांना तो दोन मिनिटं इथेच थांबा असं सांगून तिथून जाता. प्लाईटची वेळ जवळ आलेली असते. अजून तो मुलगा आलेला नसतो. अखेर प्लाईट सुटून जवळजवळ आडीच तीन तास होतात. तरी तो येत नाही. त्याच्या बाबांच्या मनात वाईट विचार आला नाही. उलट त्यांना काळजी वाटू लागली अनेकांना त्यांनी विचारलं, 'अरे माझा मुलगा मला दोन मिनिटात आलो असं सांगून गेला आणि आडीच तास होऊन गेले. अजूनही पतरला नाही तो कशाला ठोकलाय का बघा, त्याला काही झालंय का बघा.' तेव्हा त्यांना एका व्यक्तीने सांगितले, 'एकट्याचाच पासपोर्ट होता. तो दोनच्या प्लाईटने केव्हाच गेलाय.' तेव्हा त्या वृद्ध माणसाने प्लॅटफॉर्वर आक्षरशः भिक मागून उरलेले दिवस हे वृद्धाश्रमात काढले. यावरून कळतं की आपल्यात माणुसकी किती आहे. अरे, आपण जर आपल्या मायेच्या माणसांसोबतच ज्यांनी आपल्यासाठी स्वतःचं आख्खं आयुष्य झिजवलं त्या व्यक्तींसोबतच जी आपल्या कुटुंबातील एक हिस्सा असते. त्या घरातल्या व्यक्तीसोबतच आपलेपणाने माणुसकीने राहत नसू तर बाहेरच्यांसोबत काय आणि किती माणुसकीने राहणार आहे. आपल्या सुखासाठी आपण आपल्या कुटुंबालाही जुमानत नाही.

पण मला असं वाटतं की,

'परिवारापेक्षा
श्रेष्ठ पैसा नाही
वडिलांपेक्षा
श्रेष्ठ सल्लागार नाही
आईपेक्षा
श्रेष्ठ जग नाही
भावापेक्षा
श्रेष्ठ भागीदार नाही
बहिणीपेक्षा
श्रेष्ठ शुभचिंतक नाही
आणि या सगळयांनी मिळून बनतो परिवार याच परिवाराशिवाय जीवन नाही.

पूर्वी एकत्र कुटुंबपद्धती होती. त्यामध्ये आजी-आजोबा, आई-बाबा, काका-काकू, पती-पत्नी, बहीण-भाऊ इ. व्यक्तींनी मिळून बनलेलं हे एकत्र कुटुंब कालांतराने या एकत्र कुटुंबातून विभक्त कुटुंब होत गेलं. त्यामध्ये आई-बाबा आणि त्यांची मुले या लोकांनी मिळून बनलेलं हे विभक्त कुटुंब आता शिक्षणासाठी म्हणून मुलंही हॉस्टेलसारख्या ठिकाणी राहात. कुटुंबात राहिलेल्या व्यक्ती ह्या दोनच त्या म्हणज नवरा-बायको. कुटुंबामध्ये फुट पडत गेली.

शहरी ठिकाणी पाहिलं तर पती-पत्नी दोघंही नोकरी करणारे

असतात. त्यामुळे त्यांचं लहान बाळ हे पाळणाघरात असलेलं दिसून येतं. समजा तेच जर त्या बाळाचे आजी-आजोबा घरी असते, तर त्या बाळाकडे पुरेपूर लक्ष राहिलं असतं. त्याचा जीव रमेल असं त्यांच्या आजी-आजोबांनी त्याला ठेवलं असतं, त्याचा सांभाळ केला असता. पण हल्लीच्या सुनांना सासु-सासरे म्हणजे अडगळ, अडचण वाटते. त्यामुळे वृद्धाश्रम हेच त्यांचं शेवटपर्यंतचं घर. लहानपणी पाळणाघर, थोडं मोठं झाल्यावर शिस्त लागावी म्हणून बोर्डींग आणि अजून थोडं मोठं झाल्यावर हॉस्टेल. लहानपणापासून जर आई-वडिलांच्या कुटुंबामध्ये असणाऱ्या सदस्यांच्या म्हणजेच आजी-आजोबा, काका-काकू, चूलतं भावंडे असतील तर मोठे बहीण-भाऊ यांच्या संस्कारात मुलं मोठी झाली तर शिस्तीसाठी त्यांना बाहेर पाठवण्याची गरज भासत नाही. पण असं नाही का वाटत शिस्त लागावी म्हणून बाहेर पाठवणं हे एक निमित्त आहे. खरं तर आई-बाबा काम करून दोघंही दमून येणार त्यानंतर मुलांचा अभ्यास, त्यांचं खाणंपिणं ह्या गोष्टींपासून सुटकारा मिळतो. इतकच बाकी काही नाही. खरंतर जिथे आई-बाबांना मुलांसाठ वेळ नाही तिथे त्यांचे संस्कार तरी काय मिळणार.

पूर्वीच्या कुटुंबातील मुलांना असं पाळणाघर, बोर्डिंग, हॉस्टेल या गोष्टी ऐकण्यात देखील नव्हत्या. पूर्वीच्या मुलांना शिस्त लावण्याची गरज नव्हती. संस्कारातून त्यांना आपोआप शिस्त लागायची. अनेक गोष्टी ते आपल्या कुटुंबातील इतर व्यक्तींशी बोलत असत, वेगवेगळ्या गप्पा गोष्टी करत असत जेवताना ते लोकं एकत्र बसून जेवत असायचे. अनेक गोष्टींवर चर्चा करायचे. आजचं जग म्हणजे धावपळीचं जग झालय आणि आजची तरुण पिढी यांना तर घरातल्यांसोबत दोन गोष्टी बोलायलाही वेळ नाही. त्यात जोड म्हणून मोबाईल, वॉटसप, फेसबुक या गोष्टी आहेतच की, या गोष्टींमुळे तर आजची तरूण पिढी कुटुंबापासून फार तुटत चालली आहे. या गोष्टीमुळे त्यांचा कुटुंबातील संवाद कमी होत चाललाय. त्यांना त्यांच्या कुटुंबापेक्षा मोबाईल, वॉटसप, फेसबुक या गोष्टी जास्त महत्त्वाच्या वाटतात.

पूर्वीच्या कुटुंबातच नव्हे तर शेजाऱ्यांमध्येही इतका गोडवा असायचा की, शेजार देखील कुटुंबाचाच एक भाग आहे, असं वाटायचं. वडिलांच्या संपत्तीमध्ये मुलाप्रमाणेच मुलीचाही समान वाटा असतो. त्याच संपत्तीच्या वाट्यावरून चालू घडामोडीतील एक उदाहरण - सख्खे बहीण-भाऊ त्यांचे वडील अस्तित्वात नव्हते. दोघांचीही लग्नं झाली होती. बहिणीची मुलं ही लग्नाच्या वया इतपत असावीत संपत्तीसाठी भावाने आपल्या रक्ताच्या नात्यातील, आपल्या सख्या बहिणीला तिने मला मारण्याचा प्रयत्न केला. अशा खोट्या आरोपावर पोलीस कोठडीत अडकवण्याचा प्रयत्न केला. अशावेळी वाटतं, हा तोच भाऊ का ज्याला आपण दरवर्षी राखी बांधतो. जो आपल्याला दरवर्षी तुझं रक्षण करेण असं आश्वासन देतो. यावरून स्पष्ट दिसून येतं की, आपल्या पिढीतील कुटुंबातील अनेक माणसं स्वत:चं स्वतंत्र कुटुंब वसवण्यासाठी, संपत्तीच्या हव्यासपोटी जन्माजन्मांतराचं नातं विसरतात. त्याचा त्यांना किती सहज विसर पडतो. म्हणून म्हणते,

'पती-पत्नी, आई-वडील
बहीण-भाऊ आप्त स्वकिय
अशी कुटुंबाची व्याप्ती आहे,
कुटुंबाचे लालन पालन
यांचे संरक्षण याची जबाबदारी
कुटुंब प्रमुखावर असते.
घरातील लहान मोठी
कुटुंब प्रमुखाशी आदराने वागतात.
सारे निर्णय त्यांना
विचारुनच घेतले जातात.
ज्या कुटुंबात शिस्त, संस्कृती
चारित्र्याचा मिलाफ असतो
त्या कुटुंबाची भरभराट होते.
त्या कुटुंबात आनंदाचा
लखलखाट असतो.'

वटवृक्षाचे कथन

✍..... कु. तेजश्री मनमोहन राजे
(बी.एस्सी..भाग-२)

मी विचार करू लागले, आता काय करायचे ? सुट्टी सुरु झाली, अभ्यास नाही. धमाल करायची कशी ? मला काही सूचत नव्हते. माझ्या जवळच्या मैत्रिणींना फोन केले परंतु मला प्रश्नाचे उत्तर मिळत नव्हते. एक दिवस गेला. दोन दिवस गेले. तीन दिवस गेले. पुन्हा मैत्रिणीला फोन केला. तिला समजावून सांगितले, तेव्हा कुठे ती माझ्याबरोबर येण्यास तयार झाली. धमाल करण्याचा दिवस ठरला. माझा भाऊ यशही आमच्याबरोबर येण्यास तयार झाला. विशेषत: मला निसर्ग सौंदर्य खूप आवडते. त्यामुळे आम्ही गावाजवळ असलेल्या जंगलात सफर करण्याचा बेत आखला. हिरव्यागार जंगलात जाण्यास सर्वांनी ग्रीन सिग्नल दिला. आईलाही आनंद झाला होता, परंतू सावध जाण्याचा आम्हाला सल्ला दिला. मला तो योग्य वाटत होता. मैत्रिणीने जेवणाचा डबा आणलेला होता. आईनेही मला आणि यशाला टिफिन दिला.

आम्ही जंगलाच्या दिशेने चाललो. वाऱ्याची झुळूक अंगाला स्पर्श करून जात होती, जणू शरीरावरून कोणीतरी मोरपिसारा फिरवत आहे, असे मला वाटते होते. पक्षी आनंदाने बोलत होते, त्यांचा किलबिलाट सुरु होता. आमचे ते वेलकम करातयत असेच मला वाटले. कोठे कोठे माकडांचे कळप दिसायचे, छोटी पिले बागडत होती. ते दृश्य मन मोहवून टाकणारे होते. अनेक प्रकारची झाडे, झुडपे, वेली तिथे होत्या. हे सर्व बघत बघतच माझा फेरफटका सुरू होता. तितक्यात मला एक वडाचे झाड म्हणजेच वटवृक्ष दिसला. त्याचा आकार इतका मोठा व अवाढव्य होता. मला वाटले, हे झाड कितीतरी वर्षापूर्वीचे असेल. वटवृक्षाच्या पारंब्या अनेक होत्या, त्या मोठ्या होऊन, जमिनीला स्पर्शून त्यांच्या आणखी नवीन पिढ्या तयार झाल्या होत्या. त्या वटवृक्षाला पाहून मला एका एकत्र कुटुंबाला भेटल्यासारखे वाटले. त्या झाडाच्या निरीक्षणानंतर मी त्या वटवृक्षापासून चार पावले दूर गेल्यानंतर मला पाठीमागून आवाज आला, 'अगं मुली! एकेतस का...?' तेवढ्यात मी मागे वळून पाहिले. मला वाटले कोणीतरी मला हाक मारत आहे, पण काय, मागे कोणीच नव्हते. तेव्हा परत मी माझ्या मार्गावर वळले आणि निघाले तर काय, पुन्हा तोच आवाज आला. एकदा मी इकडे तिकडे बावरून पाहिले तर चक्क मला समजून आले की, तो वटवृक्ष हा, हा तोच तो वटवृक्ष माझ्याशी बोलण्याचा प्रयत्न करीत होता. मला ती, वस्तुस्थिती पाहून आश्चर्य वाटले. त्या आश्चर्यावर मी विश्वास ठेवला आणि मी ऐकतच गेले. त्यावर तो वटवृक्ष म्हणाला, ''इतके दिवस मला तुझ्यासारखी कोणी व्यक्ती भेटली नाही की, जिच्यासोबत माझे सुख व दु:ख व्यक्त करता आले नाही. म्हणून मी तुझ्याशी बोलत आहे.'' पुढे तो वटवृक्ष म्हणाला की, ''माझे तू मनोगत ऐकशील का?'' मी त्याला भावनिक होऊन उत्तर दिले, ''नक्कीच ! मला तुझे मनोगत ऐकायल आवडेल.''

तितक्यात त्याने त्याच्या मनोगताची सुरवात केली. म्हणाले, ही १०० वर्षापूर्वीची गोष्ट आहे. माझ्या भावंडाबरोबर माझा जन्म झाला. लहानपणी भावंडाबरोबर व आमचा मित्र वारा यांच्याबरोबर खेळत खिदळत कधी मोठा झालो हे समजूनच आले नाही. अनेक लहान मुलेसुद्धा आमच्याबरोबर खेळायचे, झोके घ्यायचे.

त्यावेळी या जंगलासोबत अनेक झाडेझुडपे व प्राणी होते. परंतु जसजसा लोकांचा स्वार्थीपणा वाढून जेव्हा त्यांचा जंगलामध्ये सहवास वाढला, तेव्हा हळूहळू हे सर्व काही कमी कमी होत गेले. आता मी तुला सांगतो की, तु इथे बघतच आहेस की या जंगलामध्ये झाडे कमी पण आजूबाजला सिमेंटची घरे, बंगले, कारखाने उभारले आहेत. मला तुझ्याकडे एक गोष्ट मांडायची आहे, ती म्हणजे माझ्यासारखी अनेक झाडे माणसांसोबत अगदी प्रेमाने वागतात. उदा. झाड आपले पूर्ण आयुष्य मानवजातीच्या गरजा पूर्ण करण्यासाठी समर्पित करते. जसे की, फुले देवाच्या आरतीसाठी, स्त्रियांच्या सौंदर्यासाठी, फळे खाद्यपदार्थ मानवजातीसाठी, लाकुड उपयोगी वस्तू म्हणून फर्निचरसाठी, निवारा प्राणी-पक्ष्यांच्या निवासासाठी.

प्रत्येक झाडाचे वेगवेगळे गुणधर्म असतात जसे की, अनेक

झाडे औषधी असतात, अनेक झाडांचा कुंपन म्हणून वापर केला जातो, काही झाडांच्यापासून सुगंधी द्रव्ये तयार केली जातात, तर अनेक झाडांपासून मसाला मिळतो, तर काही झाडांच्या पानापासून कागद तयार केला जातो. वटवृक्ष म्हणाले, 'मी प्रत्येक वनस्पतींचे गुणधर्म सांगत गेलो तर मला अनेक वर्षे लागतील. यातून मला एवढंच सांगायचं आहे की, एखाद्या गोष्टीचा गरजेप्रमाणे वापर करायचा आणि त्याचा उपयोग संपला की, त्याला टाकून द्यायचं हा स्वभाव हा मनुष्यप्राण्याचा आहे.

आमच्याच बाबतीत बघा, आम्हाला लहानपणी मनुष्यप्राणी अगदी आनंदाने आणतात, घराशेजारी लावतात, रोज न चुकता आम्हाला पाणी घालतात. आम्हीसुद्धा आनंदाने व उत्साहाने मोठे होतो व चांगल्या भावनेने आम्हीसुद्धा त्यांना फळे, फुले देतो, मानवाच्या अनेक पिढ्या आपल्या आपल्या गरजा भागवून घेतात, पण अशी एक वेळ येते... जेव्हा ते आमचा विचार करत नाहीत, म्हणजेच त्यांना त्यांचा बंगला वाढवायचा असतो, तेव्हा त्यांना तिथे आम्ही अडथळा वाटतो. तेव्हा ते आम्हाला व आमच्या मुलाना निर्देयीपणे तोडून टाकतात.' हे सांगता सांगता वटवृक्षाच्या डोळ्यात अश्रू आले आणि ते रडायला लागले. तेवढ्यात मी त्याला म्हणाले, 'रडू नकोस ! मला तुझ्या व्यथा समजल्या आहेत.' मी त्याला सावरले तो पर्यंत वटवृक्ष, सावरत सावरत म्हणाले, 'माझे दु:ख सांगत सांगत मी तुलासुद्धा रडवले. Sorry हा पण मी तुला एक माझ्या आयुष्यातील एक अनंदाचीसुद्धा गोष्ट सांगतो.' वटवृक्ष म्हणाले, 'मागील वर्षामध्ये मी एकटाच वटवृक्ष होतो, म्हणजे ह्या परिसरात दुसरा कोणताही वटवृक्ष नव्हता. त्यावेळी ह्या परिसरात राहणाऱ्या महिला वटपौर्णिमेच्या दिवशी माझ्याजवळ येत असत. मला धागा गुंडाळत असत आणि परंपरेनुसार म्हणत मला धागा गुंडाळत असत आणि परंपरेनुसार म्हणत असत की, 'सात जन्मी मला हाच नवरा मिळावा.' जरी तो नवरा दारूडा किंवा काम न करणारा असला तरीसुद्धा तोच पाहिजे असा हट्ट धरतात. त्या महिला सोबत नैवेद्य व विवि प्रकारची फळे सुद्धा आणत असत. जरी त्यांच्या ह्या इच्छा पूर्ण होत असतील अथवा नसतील, पण त्यांच्यासोबत आणलेले पदार्थ आणि फळांमुळे मात्र पक्षाची व प्राण्यांची भूक मात्र हरपत होती.' पुढे तो म्हणाला, 'त्या महिलांच्या चेहऱ्यावर असलेल्या आनंदापेक्षा आणि उत्साहापेक्षा, प्राणीमंत्राचा आनंद व उत्साह त्या दिवशी जास्त असायचा. कारण, त्यांना भरपूर खायला मिळत असत. वटपौर्णिमे दिवी असंख्य स्त्रिया माझी पूजा करतात. त्यामुळे मी या दिवशीची आतुरतेने वाट पाहतो. तो क्षण माझ्या आयुष्यातील फार महत्त्वाचा क्षण असे.'

तो वटवृक्ष त्याच्या आयुष्यातील अनेक किस्से मला सांगत गेला आणि मी ऐकतच गेले. मनातल्या-मनात मला असे वाटले की, मी या वटवृक्षांसोबत जर संवाद साधला नसता, तर वृक्षांच्या जीवनात काय काय घडत जाते हे मला समजूनच आले नसते. त्यामुळे मी मनातल्या-मनातच खुश झाले व थोडे गालावर हसू आणले आणि वटवृक्षाचे मनोगत ऐकतच गेले.

वटवृक्ष म्हणाले, 'भारताचा राष्ट्रीय वृक्ष म्हणून माझी गणना केली जाते. त्यामुळे मला माझा व माझ्या भावंडाचा फार वर्ग आहे. आम्ही सहकुटुंब, सहपरिवार एकत्र राहतो. मौजमजा करतो, न भांडता, न रागावता राहतो. विभक्त न राहता, एकत्र कुटुंबपद्धतीने, आनंदाने, उत्साहाने, न भांडता राहातो.'

त्यावर मी म्हणाले, 'अरे व्वा ! किती सुंदर तू उपदेश आम्हाला करू शकतोस. मला तुझा स्वभाव फार आवडला आहे. तू माझा मित्र होशील काय ?' त्यावर वटवृक्ष हसले आणि म्हणाला, 'नक्कीच ! मला तुझा मित्र व्हायला फार आवडेल.' वटवृक्ष त्याच्या

जीवनातील आनंददायी व प्रसन्नदायी प्रसंग मला सांगत गेले. नंतर अचानकच वटवृक्षाच्या चेहऱ्यावरून हसू जाऊन गंभीरपणा आला आणि तो म्हणाला, 'मी आतापर्यंत ज्या गोष्टी अनुभवल्या त्या त्या गोष्टी मला इथून पुढे अनुभवायला मिळणार नाही.'
मी त्याला विचारले,
''असे का ?''
तो हळूहळू त्याच्यावर ओढवलेल्या संकटाचा खुलासा करू लागला. म्हणजेच त्या हिरव्यागार जंगलातून, वटवृक्षावरून एक High-way जाणार होता. म्हणजे मोठा रस्त्याचा मार्ग होणार होता. त्याचे कथन ऐकून मी थक्कच झाले आणि हे सांगून पुन्हा एकदा वटवृक्ष रडायला लागला. तो म्हणाला, ''इतक्या दिवसाचा माझा येथील सहवास संपणार. माझ्या फांद्यांचा आसरा घेऊन जगणाऱ्या त्या पक्षांचा निवारा संपणार. येथे असणाऱ्या अनेक माकडांचा खेळण्याचा कट्टा म्हणजेच मी आता येथून निघून जाणार. याच्यापेक्षाही महत्त्वाचे म्हणजे, जंगलात वाहणारी स्वच्छ हवा, अनेक पक्षांचा किलबिलाट, पालापाचोळ्यांचा आवाज, जंगलातून वाहणाऱ्या पाण्याचा खळखळाट येथून हरवणार आहे गं!' वटवृक्ष पुन्हा म्हणाला, ''मला तुला एक आवाहन करायचे आहे गं ! तुम्ही साऱ्या तरुण पिढ्यांनी एकत्र येऊन जर आमच्या पाठिशी राहिलात, तर तुमचे जीवन प्रगत होईल.'' आम्ही वातावरणात महत्त्वाचा वायू म्हणजेच ऑक्सिजन देतो. जो वायू शोषल्याशिवाय मनुष्यप्राणी जगू शकणार नाही त्यामुळे मला एवढेच सांगावेसे वाटते की, जर माझ्यावरून जाणारा हा High-way थांबला तर माझ्याप्रमाणे इतर झाडांचादेखील जीव वाचेल. झाडांचा जीव वाचल्यामुळे त्यांच्यावरच अवलंबून राहणारी जीवसृष्टी वाचेल. त्याच्यापेक्षा महत्त्वाचे म्हणजे, जर मनुष्यप्राणी आम्हाला मारून येथे High-way करणारच असेल, तर येथील शुद्ध वातावरण प्रदूषित होईल. वाहनांच्यामुळे हवा प्रदूषण होईलच होईल पण ध्वनिप्रदूषण व्हायलासुद्धा वेळ लागणार नाही. पहिल्या-पहिल्यांदा मानवाला अगदी सोईनियुक्त वाटेल पण तेवढ्याच होणाऱ्या त्या प्रदूषणामुळे जीवसृष्टीवर तसेच मानवजातीवरसुद्धा परिणाम व्हायला सुरवात होईल.'

यावर मी विचार केला. ते सर्व खरे होते. हे सर्व वाचवायचे असेल तर त्याच्यासाठी अनेक मदतीचे हात हवेत. वेगवेगळ्या प्रकारचे आणि महत्त्वाचे संदेश त्या वटवृक्षाने मला एका भेटीत दिले त्यामुळे मी त्याची मनापासून आभारी होते. त्यामुळे मी माझ्या मनात ठरवले की, आपल्या आयुष्यातील खरा व प्रामाणिक मित्र म्हणजेच 'झाड' होय. त्यामुळे त्यांच्या जीवासाठी प्रयत्न केले तर, आपलाही त्यातून जीव वाचेल. वटवृक्ष म्हणाला 'हा रस्ता न होण्यासाठी आता तुझ्यासारख्या अनेक तरुण-तरुणींची गरज आहे. यासाठी अनेक शाळांमधून, कॉलेजमधून प्रभातफेऱ्या काढल्या पाहिजेत ज्यामध्ये 'झाडे लावा, झाडे जगवा' यासारख्या घोषणा द्यायला पाहिजेत. त्याचप्रमाणे, अनेक पालक त्यांच्या मुलांचा वाढदिवस असला की, त्या दिवशी लोकांना पार्टी देतात पण पार्टी न देता त्याऐवजी त्या लोकांना अनेक प्रकारची रोपे देऊन भारताला निसर्गवृष्टीने भरवले पाहिजे.' प्रथमत: आमच्यावर आलेल्या संकटाचे निवारण करा, तेव्हाच तुम्ही आनंदाने जगू शकाल. निसर्गासोबत व पक्षांच्यासोबत उत्साहाने व नव्या उमेदीने जगू शकाल.' वटवृक्षाने मला व मनुष्यप्राण्याला नव्या मार्गाने जगण्यासाठी अनेक ध्येय, सल्ले सांगितले. त्याबद्दल मी त्यांचे आभार मानले. त्याला मी विश्वास दिला की, तुझ्यावर आलेले हे संकट टाळण्यासाठी मी अतोनात प्रयत्न करीन. हे शब्द म्हणत मी माझ्या बेडवरून खाली पडले. तेव्हा कुठे मला समजले, आधीपासून सुरू असलेला माझा वटवृक्षाशी संवाद हे माझे स्वप्न होते. परंतु माझ्या त्या स्वप्नाने जीवन बदलून टाकले. त्या स्वप्नाने माझ्यात परिवर्तन घडवून आणले. त्या दिवसापासून मी आजूबाजूला अनेक झाडे लावून त्यांच संगोपन केले आणि तसेच आजूबाजूच्या लोकांनासुद्धा प्रेरित केले. या उपक्रमात सहभागी करुन घेतले. वाटते की,

'भरपूर झाडे लावा, जंगल वाढवा
भरपूर ऑक्सिजन मिळवा,
व मनुष्यप्राणी, प्राणीमात्र वाचवा.'

आता मात्र मला गंमत वाटू लागली, 'ना मैत्रीण, ना टिफिन, ना सहल, ना आई, ना भाऊ' खरे तर स्वप्नच ? पण ते वास्तवच वाटत होते. त्यामुळे किमान माझे प्रबोधन झाले. वृक्षांच महत्त्व तरी कळाले. पण खरं सांगू, मला संत तुकारामांचा अभंग आठवतो, तो मी तुम्हाला सांगते,

'वृक्षवल्ली आम्हा सोयरे वनचरे
पक्षी हे सुस्वरे आळवितो.'

याला जीवन ऐसे नाव

..... कु. अश्विनी आप्पासाहेब कसुते
(बी.कॉम..भाग-१)

नमस्कार मित्रांनो ! ही गोष्ट जीवनावर आधरित आहे. 'याला जीवन ऐसे नाव' ही गोष्ट वाचून स्वत:ला नक्की बदलण्याचा प्रयत्न करा.

जीवन म्हणजे सहन, मरण, दळण-वळण इत्यादी. आता सहन, मरण, दळण-वळण म्हणजे काय? असंही वाटत असेल. सहन म्हणजे स्वत:वर नियंत्रण ठेवणे, रागावर ताबा ठेवणे. उदा. समजा, तुमच्यापेक्षा एखादी मोठी व्यक्ती आहे त्यांच्यावर रागावून जास्तच बोलला तर कोणातही अपाय होऊ शकतो. म्हणतात की, 'रागाच्या भरात घेतलेले निर्णय अपायकारी असतात.' त्यासाठी ते बोलत असतात तेव्हा त्यांना जास्त रागावून बोलण्यापेक्षा समाधानाने तुमची जी समस्या असेल ती दूर करा. समाधानाने बोलले की, समोरची कोणतीही व्यक्ती नतमस्तक होते. म्हणून म्हणते की, 'समाधान देई तुला खूप ज्ञान' काही जण असेही म्हणत असतील की, माझं काही चुकलं नाही, तरीही बोललेलं कसं सहन करायचं. तर काही जास्त नाही मित्रांनो, त्याला त्याची चूक किंवा आपली चूक समजावून सागायची. काहीजणांना आपली चूक व्यक्त करता येत नाही. आजकाल सर्व कांही बदलेलं आहे. त्यामुळे माणुसकी पायदळी तुडवले जात आहे. ज्याला माणुसकी नसेल त्याला या सुंदर जीवनाची चव कळणार नाही. समजा प्रत्येक पदार्थात मीठ घालतो, कारण त्या चिमुटभर मिठाशिवाय कोणत्याही पदार्थाला चव येत नाही. तसेच व्यक्तीजवळ सहनशिलता नसेल तर ते काहीच उपयोगाचे नसते. मान्य आहे की, प्रत्येकवेळी किती सहन करून जगायचं ? म्हणून आपण वाईट वागू नये.

आपण जेव्हा अगदी लहान असतो, तेव्हा काहीही माहीत नसते. कोणाला काय म्हणून ओळखायचं, कसं जगायचं, कसं वागायचं, काही माहीत नसतं. पण ते दुसऱ्यांचं ऐकून किंवा बघून शिकत असतो. म्हणून आपण मोठे झाल्यावर काही बाबतीत चुकतो. कारण लहानपणी वाईट, चांगलं काही माहीत नसतं. कोणी आपल्याशी चांगलेच राहिलेले असतात असे नाही. त्यातीलच एक शिकलेली वाईट सवय आम्हाला पुढे दुखावते. पण प्रत्येकाच्याच बाबतीत असे होतं असं नाही. त्यात आपली आपली चूक काही नसते. पण मोठे होईल तसे सर्व काही कळू लागते. तेव्हा आपण पहिल्यांदा शिकायचं ते प्रामाणिकपणाने कसं राहायचं. काहीजण खूप प्रामाणिक राहणारे असतात, पण तरीही त्यांना कोणी किंमत देत नाहीत. पण किंमत देत नाहीत म्हणून आपण आपला प्रामाणिकपणा सोडायचा नाही. कारण प्रामाणिक असणाऱ्यांना खूप सुख असते. पण कष्ट भोगून शेवटी सुख मिळते. म्हणजे असं की, जरी आम्हाला माहीत असतं की, आपण प्रामाणिक आहोत. म्हणून प्रामाणिकपणा हा अपल्या आयुष्यातलं भाग्य असतं.

जीवन म्हणजे एखादी उलमणारी कळी असते. कळी हळू हळू मोठी होते. कधी असं होत नाही की उमललेलं फुल कळी होते. तसेच आपले जीवनही असतं. जर आपण गरीब असलो तर ती अजून उमलणारी कळी असते. श्रीमंत म्हणजे फूल जसं फूल कळी होऊ शकत नाही तशी श्रीमंती गरीबी होत नाही आणि जरी गरीबी असेल तर ती तशीच राहत नाही. म्हणून श्रीमंत काय, गरीब काय दोन्ही गोष्टी घाम गाळून केलेल्याच असतात. पण श्रीमंत आहे किंवा झालो म्हणून जास्त उणे बोलू नये. कारण पैशापेक्षा मनाची, बोलण्याची श्रीमंती ही जास्त महत्त्वाची संपत्ती असते. मनाची श्रीमंती काही घाम गाळून मिळवलेली संपत्ती नसते तर ती जन्मापासून मिळालेली बुद्धी असते. हवे असेल तर पडताळून पहा. एखाद्या श्रीमंत व्यक्तीकडे जा. तेव्हा कितीही चांगल्या व्यक्तीशी वेडंवाकड वागला तर लोक हसत नाहीत किंवा आनंदी होत नाहीत. कारण शब्दाने मारलेली गोष्ट मनाला दु:ख खोलवर देते. काही लोक श्रीमंत असणाऱ्या व्यक्तींना समोर छान बोलतात. पण मागे टोमणे मारतात. मग त्या बोलण्याला श्रीमंतीचा काहीच उपयोग नसतो. म्हणून मनाची श्रीमंती ही कायम टिकणारी संपत्ती

आहे. कोणी ती चोरून घेऊ शकत नाही आणि जर कोणी चोरलं तरी चोरणाऱ्याचं काही वाईट होत नाही. चोर ही मनाने श्रीमंतच होतो. म्हणून जरी गरीब असलो तरी खचू नका, मनाची श्रीमंती वाढवा.

प्रत्येक श्रीमंत असणारे हे वाईट किंवा गर्विष्ट असतात असे नाही. कारण ते श्रीमंत होण्यामागे त्यांचे कष्ट असते. म्हणून प्रत्येकांना वाईट या दृष्टीने पाहू नका. उदा. बिल गेटस् हे जगातील श्रीमंत व्यक्ती आहेत. एकदा त्यांचा मुलगा हॉटेलला जेवायला गेलेला असतो, तेव्हा तो मुलगा येताना वेटरला टिप्स म्हणून भरपूर पैसे देऊन जातो. मग त्याच हॉटेलमध्ये एकदा बिल गेटस् येतात आणि जाताना तेवढेच मोजके पैसे टिप्स म्हणून वेटरला देतात. मग वेटर म्हणतो, 'तुमच्या मुलग्याने तर लाखों रुपये टिप्स म्हणून दिले आणि तुम्ही मोजकेच दिले. का?' तेव्हा बील गेटस् म्हणतात, 'त्या पैशामागे मी किती कष्ट केले ते त्याला माहीत नाही.' बील गेटस् खूप श्रीमंत व्यक्ती तरी ते श्रीमंतीच्या मागचा विचार करून जगणारी व्यक्ती आहे. म्हणून प्रत्येक श्रीमंत व्यक्ती ही वाईट असते असे समजू नका. शेवटी टिकते ती माणूसकी.

आपण कोण आहोत ? काय आहोत ? आणि काय करून दाखवलं पाहिजे. हा सतत विचार करा. कारण जन्माला येताना आपण काहीही घेऊन येत नाही. म्हणून जातानाही रिकामा जायचं नाही. पण काय घेऊन जाऊ शकतो ? असा प्रश्न पडला असेल ना. सांगते, प्रत्येकांत एक ना एक कला दडलेली असते. फक्त ती कला दाखवून देण्याचा प्रयत्न करावा किंवा आयुष्यात असं एक स्वप्न पहावं की, सतत आपण त्या स्वप्नाच्या मागे धावायचं पण ते स्वप्न चांगलं आणि मोठं असावं. पण आपण ते स्वप्न पूर्ण करण्याच्या मार्गात अडचणी, दुःखद प्रसंग येऊ शकतात. म्हणून त्या अडचणींना घाबरून थांबायचं नाही. काही चेहरे आकर्षणाने आम्हाला अडकवतात. पण तरीही त्यातून सुटून पुन्हा त्या स्वप्नाकडेच धावायचं. पण, हो मित्रांनो ते अगदी प्रामाणिकपणाने केलेली प्रत्येक गोष्ट जीवन सुखी ठेवते.

आपण प्रत्येकजण जीवनात एक ना एक तरी ध्येय ठेवलेले असते. सगळं व्यवस्थित चालूही असतं. पण प्रेम, मैत्री ही गोष्ट प्रत्येकाच्या आयुष्यात येते. परंतु आपण आपलं ध्येय (स्वप्न) विसरून फक्त आनंदाचा विचार करायचं नाही आणि जर केला तर मग पूर्ण आयुष्य दुःखी होऊन जातं. म्हणून मी काय असेही म्हणत नाही की, प्रेम करू नका, मैत्री करू नका, करा. प्रेम करा, मैत्री करा पण त्याच आनंदात आपण पाहिलेले स्वप्न, ध्येय मात्र विसरू नका. कारण मैत्री किंवा प्रेम आपलं आयुष्य घडवून देत नाहीत. कारण त्यांना पण त्यांचं आयुष्य घडवायचं असतं. मैत्री आणि प्रेम या दोन्हीमध्ये खूप मोठा फरक आहे. मैत्री प्रत्येक संकटात साथ देते आणि प्रेम आनंद ! पण खरं प्रेम असेल तरच खरा आनंद. पण आपण ज्याच्यावर प्रेम करतो त्याच्यावर जास्त रागावतो. पण यालाच खरं प्रेम म्हणतात. रागावणे, रुसणे हे प्रेमात साहजिकच असतं. पण प्रेम समजावून घेऊन आयुष्यात राहणं खूप कठीण असतं आणि तितकच सोपंही असतं. मित्रांनो, काहीजणाचं प्रेम तर शिक्षणानुसार होत असतं. म्हणजे दहावीपर्यंत जी आपल्या शाळेत असेल त्यांच्यावर प्रेम. दहावीनंतर आणि कोणीतरी दुसरी छान वाटली की, तिच्यावर. खरंतर हे प्रेम नसतं ते आकर्षण असतं. आजकाल प्रेमालाही पालवी फुटत आहे. प्रेम केलेच तर असं करावं की, तिच्याशिवाय दुसरी, तिसरी कोणाला येऊच देऊ नये. काहीजण टाईमपास म्हणून प्रेम करतात. पण प्रत्येकाचं प्रेम हा टाईमपास असतो असंही नाही. खरंच काहीजण जिवापाड खूप प्रेम करणारी सुद्धा असतात. पण हो मित्रांनो, त्या प्रेमासाठी प्रेमळ माणसांना सोडून दूर पळून जाऊ नका. तुम्ही तुमचं प्रेम मिळावं म्हणून पळून जाऊन लग्न करता, तेव्हा तुम्ही आनंदी असता. पण किती दिवस तुम्ही आनंदी रहाल? तुम्ही जाताना कृपया एकदातरी पाठीमागचा, घरच्यांचा, आई-वडिलांचा विचार करा. लहानचं मोठं करतात. तितकच काय तर प्रेमही देतात, हट्टही पुरवतात. अशा त्या आई-वडिलांना दुःख देऊन जाणं चांगलं का ? तुम्हाला का मुलाचं/मुलीचं प्रेम दिसतं. तर मग आई-वडिलांचं प्रेम दिसत नाही का? जन्मापासून ते मरेपर्यंत जिवापाड प्रेम करणारे दोनच जीव असतात. पहिली आई दुसरे बाबा.

प्रत्येक मुलगा-मुलगी यांच्यासाठी सृष्टीने प्रेमळ व्यक्ती निर्माण केलेल्या असतात. तोच आपल्याला जोडीदार मिळतो. मित्रहो, खरं सांगायचं तर लग्न ज्याच्यांशी होतं तेच आपले आयुष्यभर प्रेम करणारे, काळजी घेणारे असतात. नवरा बायकोचं नातं हे आयुष्यभर टिकणारी मैत्री असते. एकमेकाला भरभरून प्रेम देतात. त्यामुळे आयुष्य सुंदर बनून जातं. कोणावर तरी प्रेम आणि लग्न दुसरीसोबत करण्यापेक्षा लग्न करून त्याच मुलीसोबत/

मुलासोबत प्रेम करा. मला काही मुलींचा खूप राग येतो. काही मुली अशा असतात की, त्या शिकूनही काहीही उपयोग नसणाऱ्या. राग येत असेल, पण खरंच एकदा मनाला प्रश्न टाकून पहा? मी ही एक मुलगी आहे. पण आजूबाजुला घडून गेलेल्या गोष्टी डोळ्यात पाण्याने वाहून जाते. उदा.: एक कुटुंब होतं. खूप प्रेमळ. दोन मुलं, बहीण नाही. आई-वडील होते, असे हे चौघाजणाचं कुटुंब. मुले दोघेपण लग्नाच्या वयाचे झाले होते. आई-वडिलांनी राबराब राबून दोघांना एक व्यवसाय उभा करून दिला. मोठ्या मुलग्याचे लग्न झालं. मुलगी अगदी पदवीधर आणि सुंदर होती. लग्नानंतर १ वर्ष झाले. नवरा फक्त बायकोचं ऐकू लागला. बायको नवऱ्याला म्हणाली की, आपण दोघे दुसरीकडे राहू. तो मुलगा बायकोची गोष्ट ऐकून बिचाऱ्या आई-वडिलांपासून दूर राहिला. सासू वांड आहे, म्हणून काही सुनांची तक्रार असते. पण तिथे आपणच काही तरी चुकलेलो असतो हे लक्षातच घेत नाहीत. सासू-सासऱ्यांना प्रेमळ नात्याने पाहिलं की कुटुंब रंगते. लग्नानंतर आई-वडिलांना कृपा करून सोडून दूर राहू नका. कारण आम्हीही कोणाचे तरी आई-वडील असतो आणि आपलीच मुले आम्हाला सोडून जातात. तेव्हाच तो होणारा त्रास व दुःख आम्हाला कळते. म्हणून विचार करून जीवन जगायला शिकूया. कारण भविष्यात आपण सुद्धा कोणाचे तरी आई-वडील होणारे असतो. मी म्हणते आई-वडिलांना विसरण्यापेक्षा तुम्ही स्वतःलाच विसरून जा, कारण आम्हाला निर्माण करणारेच ते आई-वडील असतात. फक्त आई आहे म्हणून आपण नाही, वडील आहेत म्हणून आपण आहोत.

आपण पाहतो आईबद्दल भरपूर लेखकांनी लेखन लिहिले आहे. आई म्हणजे स्वर्ग, सर्वस्व. मग बाबा म्हणजे काय ? आई या घरात कशी आली ? प्रश्न करा स्वतःच्या मनाला. वाचकांनो एक सांगते. वडील होते म्हणून आई घरात आली. वडील आहेत म्हणून आईचं सौभाग्य आहे. वडील नसतील तर आईचं सौभाग्य नसतं. वडिलांना तुच्छ लेखू नका. मान्य आहे, काहीजणाचे वडील व्यसनी असतात. दारू पिऊन आईसोबत भांडतात. पैशाची उधळपट्टी करतात. पण ते दारू पितात ती त्यांची चूक नाही मित्रांनो, जे लोक दारू विकतात तेच लोक चूक करतात. म्हणून प्रत्येकाचे वडील वाईट असतात असे नाही. वडील भांडतात, दारू पितात असे म्हणालो तर मग चांगल्या वडीलांचे काय ? वडील आम्हाला प्रत्येकवेळी प्रेमाने पाहत असतात. फक्त आम्ही वडिलांना प्रेम दिलं पाहिजे. जेवढं आपण आईला मानतो, तेवढेच वडिलांना माना. वडिलांना पाहून कांही मुलं घाबरतात. खरं सांगते, घाबरू नका. कारण वडील काही तुम्हाला मारणार नाहीत. प्रेमाने राहिल्यानंतर प्रत्येक व्यक्ती प्रेमानेच बोलते. मग वडिलांसोबत सुद्धा तसेच वागूया. तेव्हा आईबाबा या जुळुन झालेल्या एका शब्दाचे कधीच दोन शब्द होणार नाहीत.

काहीजणांना आई किंवा वडील नसतात. पण त्यांनी कधीच दुःखी होऊ नये. कारण त्यांना दुसऱ्यांच्या रुपात तरी आई-वडील मदत करत असतात. काहीजणांचे सासू-सासरे सुद्धा आपल्या सुनेला अगदी आई-वडिलांसारखं प्रेम देतात.

'शब्दात करते वंदन तुम्हाला
आई-वडिलांनो आशीर्वाद द्या आम्हाला.'

मृत्यूबद्दल सांगते, मृत्यू ही गोष्ट सामान्य आहे. मृत्यू कोणाला नाही? मृत्यू तर सगळ्यांनाच आहे. असा कोणीही नाही की, तो मेलेलाच नाही. प्राणी, पक्षी असो किंवा मनुष्य प्रत्येकानाच मरण आहे. जन्माला आला म्हणजे तो मरणाशिवाय राहत नाही. तो कितीही संत असो, विद्वान असो मरण हे दूर नसतं. एकदा ना एकदा मरणार ही गोष्ट माहीत असूनही लोक सुखाने जगत नाहीत. अत्याचार, भ्रष्टाचार, दरोडे करत असतात. ते करून काय सुख मिळणार आहे. आपण जितकं आनंदाने जगू तितकं आपलं जीवन सुंदर बनून जातं. एखाद्या व्यक्तीला रडवणं ही खूप सोपी गोष्ट आहे. काहीक्षणात अपण समोरच्यांना रडवू शकतो. पण हसवणं ही खूप कठीण आहे. हसण्याने आयुष्यात बदल निर्माण होतात. म्हणतात की आनंदी मनुष्य दीर्घायुषी असतो.

'हसत रहा हीच माझ इच्छा
प्रामाणिकपणे राहू हीच आहे अपेक्षा
खूप सुंदर आहे हे जीवन
आनंदाने जगू कारण केव्हाही येईल मरण.'

पाणी

✍..... कु. देवयानी संभाजी पाटील
(बी.ए..भाग-१)

(काही मैत्रिणी शिक्षणाच्या निमित्ताने बाहेरगावी असतात. सुट्टीला गावी एकत्र येण्याचे ठरवतात. निसर्गाची ओढ त्यांना असल्यामुळेच त्या गावाजवळच्या तलावाजवळ जाण्याचे ठरवतात. तलावाजवळ येताच पाणी आणि परिसर त्यांना वेगळा दिसतो. त्यानंतर त्यांच्यात पाणी आणि तलावासंबंधी संवाद सुरू होतो.)

ज्योती : अरे ! ते तलाव ना राधा किती भरलेलं आहे, किती छान दिसतं लांबून.

राधा : ज्योती इथूनच काय पाहतेस, चला तिथे जाऊया सर्वजण. (सर्वजण तलावाजवळ जातात.)

प्रिया : हेच का ते तलाव जे आपण लांबून पाहिलं होत. तेथून किती सुंदर दिसत होत.

राणी : हो, पण आता जवळ आल्यावर कळतय तलाव किती दुषित झालेला आहे. ते म्हणतात ना 'दुरुन डोंगर साजरे' त्यातलाच हा एक प्रकार.

दिव्या : पण, आपण मागे एकदा इथे आलो होतो, तेव्हा हे तलाव किती स्वच्छ होत. पण आताचं हे दृश्य उलटच आहे.

राधा : दिव्या तेव्हा तलावच काय तर इथला परिसरही स्वच्छ होता, पण आता इथे कचऱ्याचे ढीग दिसत आहेत.

सिया : मला तर राधा असं वाटतंय की, पूर्ण गावचा कचरा इथे टाकला जातोय.

प्रिया : मानव हा स्वतः स्वच्छ राहतोय अन् आपल्या अवतीभोवतीचा परिसरही स्वच्छ ठेवतोय पण कचरा पाण्याच्या ठिकाणी टाकला जातोय. त्याला हे कळत नाही की, आपले जीवन म्हणजे पाणी आहे हे तो अस्वच्छ करतोय. ज्योती हो की नाही ?

ज्योती : प्रिया बरोबर बोललीस. पाणी आपले जीवन आहे. पाण्याशिवाय जीवन शक्यच नाही.

राणी : मानवच नाही तर पाण्याशिवाय कोणताच सजीव जिवंत राहू शकत नाही. मैत्रिणींनो !

दिव्या : पाण्याचा साठाही कमी आहे, त्याकडेही आपण दुर्लक्ष करतो.

सिया : आपण बातम्या पाहिल्याच की, किती तरी भागात दुष्काळ पडलाय. मराठवाडा आणि विदर्भातील लोकांना पाण्यासाठी वनवन फिरावे लागते.

राधा : सिया, एवढे करूनही त्यांना पुरसे पाणी मिळत नाही. बिचारे!

प्रिया : अन् मिळालं तर ते पाणी शुद्ध असेल असे याची खात्री नाही.

सिया : हो. पण ते सुद्धा काहीच करू शकत नाहीत. पाणी नसल्यामुळे जे आणि जसं पाणी मिळतं ते स्वीकारावं लागतं त्यांना.

राणी : पण म्हणून दुसऱ्याला दोष देता येत नाही. कारण, या सर्वाला मानव स्वतः जबाबदार आहे.

ज्योती : पाण्याचे अनेक स्त्रोत दुषित झालेले आहे, अनेक कोरडे पडलेले आहेत.

सिया : अनेक ठिकाणी पाणी आहे, परंतू त्याचा वापर होत नाही, कारण ते दुषित असते.

दिव्या : अनेक ठिकाणेच कशाला सिया, हाच तलाव बघा ना ! किती तरी पाणी आहे.

राधा : हो, पण दुषित झालेलं.

ज्योती : ह्या पाण्याचे शुद्धीकरण करून पाण्याचा वापर करता येतोच ना राधा.

राणी : हो, पण इथं हे कळतंय कोणाला ?

प्रिया : आणि कळलं तरी त्याचा विचार केला जात नाही. कारण प्रत्येक जण असंच म्हणत असतो. मला पुरेसे पाणी मिळतय, मग दुसऱ्यांचा विचार मी का करावा ?

राधा : सगळ्यानीच जर असा विचार केला तर प्रिया आपल्यावर सुद्धा ही वेळ येऊ शकते.

राणी : औद्योगिकरण, वाढती लोकसंख्या, पाण्याचा मर्यादित

साठा, पाण्याचा होणारा अपव्यय यामुळं संपूर्ण जीवसृष्टी धोक्यात येणार आहे एकदिवस.

दिव्या : कारखान्यातून जे सांडपाणी नदीत सोडलं जातं त्यात अनक घातक रसायनं असतात. त्या पाण्याचे शुद्धीकरण न करता जसेच्यातसे नदीत सोडतात, ह्याला काय म्हणावं प्रिंया ? भिती वाटते बुवा.

प्रिया : दिव्या, खरच सजीवाच्या अस्तित्वासाठी शुद्ध व निर्मळ पाणी मिळण्याची गरज आहे.

राधा : हो. याची गरज आहे. परंतु प्रिया मला नाही वाटत, की असं पाणी मिळेल ?

सिया : राधा तुला जे वाटतंय ते खरच आहे. कारण पाणी टंचाई आणि जलप्रदूषण वाढतच चाललय.

ज्योती : माणसानं स्वतःचं अस्तित्व तर धोक्यात घातलेच परंतु त्याच्या बरोबर अनेक प्राण्यांना ह्या संकटाला तोंड द्यावे लागत आहे.

राधा : तर काय ?

दिव्या : मला तर वाटतय संकटांना सामोरेच नाही, तर त्यांना आपला जीव सुद्धा गमवावा लागतो.

राणी : आणि आता ह्या तलावातल्या कितीतरी सजीवांनी आपले प्राण गमावले असतील.

सिया : प्रत्येकाने पाण्याचा हवा तितकाच आणि योग्य वापर केला पाहिजे.

राधा : पाण्याचे प्रदूषण टाळावे. नदी, तलाव, विहीरी हे प्रदूषण मुक्त करणे, स्वच्छ ठेवणे हे आपले कर्तव्य आहे सिया.

प्रिया : पण, राधा खरच आपण हे कर्तव्य कितपत पार पडतोय?

राणी : हा प्रश्न प्रत्येकाने स्वतःला विचारायला हवा प्रिया. आपण खरच आपले कर्तव्य पार पाडतोय का ?

सिया : अनेक ठिकाणी आपण पाहिलय की, दवाखान्यातील सलाईनच्या बाटल्या, उपयोगात न आलेली औषधं नदीत सोडली जातात. किती गंभीर ?

दिव्या : त्यामुळे जलचर प्राणी मरतात. प्रदुषण तर आपणच करतो, पण त्याचे परिणाम बाकीच्या प्राण्यांना भोगावे लागतात.

प्रिया : हेच पाणी प्रक्रिया करायच्या आधी प्रत्येकाच्या घरी पोहचतं आणि ते पिऊन अनेक जण आजारी पडतात.

ज्योती : हो, आणि अशा पाण्यामुळे कित्येक जिवघेणे रोग होतात. बाई मला तर भिती वाटते.

राणी : मानवाच्या निरोगी आरोग्यास रोगी बनवण्यासाठी तो स्वतःहून आमंत्रण देत आहे.

दिव्या : खरय, मानव पण किती स्वार्थी होत चाललाय राणी. आपल्या सुख सोयीसाठी त्याने अनेक झाडे तोडली.

प्रिया : आणि झाडे तोडून तो त्या ठिकाणी मोठ-मोठी घर बांधतोय.

सिया : पण त्याला हे का कळत नाही की, तो झाडे तोडून तो किती मोठं संकट ओढावून घेतोय ?

ज्योती : मानवापेक्षा इतर प्राणी, पक्षी श्रेष्ठ वाटतात मला.

राधा : बरोबर बोललीस ज्योती, कारण निसर्गवाढीला त्यांच्याकडून मदतच होते.

राणी : म्हणजे पक्षी फळं खातात आणि त्या ब्रिया जमिनीवर पडल्या की, त्या तिथे रुजतात आणि अनेक झाडे उगवतात.

दिव्या : आपण जर झाडे लावत नाही, तर ती तोडण्याचा अधिकारही आपल्याला नाही.

सिया : पूर्वीची माणसं किती सुखी होती. पाण्याचं प्रदूषण नव्हतं कोणते आजारही नव्हते.

प्रिया : हो. कारण पूर्वी मोठ-मोठे उद्योगधंदे नव्हते, कारखाने नव्हते आणि मग कारखान्यातून निघणाऱ्या सांडपाण्याचा आणि नदीचा संबंधच नव्हता.

राणी : प्रत्येक व्यक्ती ही सुशिक्षित आहे. अनेक नवनवीन तंत्रज्ञानाचा वापर करून आपल्या गरजा पूर्ण करत आहे.

राधा : राणी, त्याने आपल्या गरजा तर पूर्ण केल्या, पण आपली महत्त्वाची गरज म्हणजे पाणी याकडे मात्र दुर्लक्ष केलं.

राधा : म्हणून पाण्यासाठी उपाययोजना केल्या पाहिजेत.

ज्योती : अनेक ठिकाणी तर पाण्याचा अपव्यय केला जातो.

सिया : हेच बघता, अनेकदा आपण उत्सव साजरे करतो. उदा. होळी ह्या सणा दिवशी आपण पाण्याचा किती तरी वापर करतो.

राणी : माझ्या मनातलं बोललीस. मागं मी वर्तमानपत्रात वाचलं होतं की, एका साधूनं रंगाच्या पाण्याचे टँकरच्या टँकर रंगपंचमी सणाला आणले आणि वापरले. ह्याला काय

म्हणावे ?

प्रिया : पाण्याचा वापर न करताही आपण उत्सव साजरे करू शकतो.

राणी : हो सिया त्याचा सगळ्यानी विचार करायला हवा आणि हा विचार कृतीत आणला पाहिजे.

राधा : राणी पूर्वीची लोक सण-उत्सव साजरे करत नव्हते असं नाही, ते करायचे पण मर्यादित.

दिव्या : हो, कारण पाणी हा त्यांचा जिव्हाळ्याचा विषय होता.

सिया : पण दिव्या आजच्या पिढीला कळत नाही त्याचं काय?

ज्योती : हो, पण आजची पिढी स्वत:चा आनंद साजरा करण्यासाठी निसर्गातील काही घटकांचा अतिरिक्त वापर करत आहे. चंगळवादाच्या मागे लागली आहे ती.

दिव्या : कारण आजच्या पिढीला आपला आनंद महत्त्वाचा वाटतोय. पण मलाही ते पटत नाही.

राधा : आणि दररोजच्या जीवनात आपण पाण्याचा किती वापर करतो याचा अंदाजही नाही.

ज्योती : म्हणून दररोजच्या जीवनात पाण्याचा योग्य वापर हवा..

सगळे : हो खरच !

राणी : शहरी भागात प्रत्येकाच्या घरी शॉवरचा वापर केला जातो. त्यामुळे किती तरी पाणी वाया जाते.

प्रिया : राणी, काही ठिकाणी फुटलेल्या पाईपलाईन, तुटलेले नळ यामुळेही काही प्रमाणात पाणी वाया जाते.

ज्योती : एवढेच काय तर मोठ-मोठे हॉटेल, इमारती, मोठ्या बागा यामध्ये कारंजे असतात, त्यामुळेही पाणी वाया जाते.

सिया : काही ठिकाणी पाणी पिण्यासाठी सुद्धा मिळत नाही.

राधा : तर काही ठिकाणी पाण्याचा असा अयोग्य रितीने वापर केला जातो.

दिव्या : निसर्गाने आपल्याला विनामोबदला अनेक घटक पुरवले आहेत. निसर्गाचे आपल्यावर किती उपकार ?

प्रिया : पण त्याचा कसाही वापर करत आहोत आपण.

राणी : असंच जर पुढेपर्यंत चालू राहील तर प्रिया निसर्गातील पाणी हा घटक संपुष्टात येईल.

सिया : आणि राणी जर पाणीच नसेल तर पृथ्वीवरील अनेक सजीव सृष्टी नष्ट व्हायला वेळ लागणार नाही. आपण किती वेळा उभे राहून बोलणार.

सिया : माझे पाय खूप दुखाय लागलेत, आपण कुठे तरी बैठक मारुया.

दिव्या : सिया इथे कुठे बसणार ?

राधा : इथे किती कचरा आहे. कचऱ्याचे ढीग पाहतेस ना !

राणी : आणि इथे बसायचं जरी म्हटलं तरी इथे सावलीही नाही राधा.

प्रिया : हो इथली झाडंही तोडून टाकलेली आहेत.

ज्योती : पण खरच पूर्वी जेव्हा आपण इथे आलो होतो तेव्हा इथलं वातावरण किती सुंदर आणि रणमीय होतं. झाडं उभी होती, ते आता काहीही नाही.

सिया : पाण्याची बाटली कुणाकडे आहे, मला तहान खूप लागली आहे. मला पाणी पिऊ द्या !

राधा : सिया मला पण हवय पाणी ! (सिया आणि राधा बाटलीतले पाणी पितात)

ज्योती : पाण्याशिवाय तर आपण एक दिवसही राहू शकत नाही.

दिव्या : एक दिवसच काय पाण्याशिवाय तर आपण तासभर सुद्धा नाही राहत. याचा प्रत्यय येथे आला.

प्रिया : आपल्या जीवनात पाण्याची किती गरज आहे हे कळतंय.

सिया : आता जरा वेगळं सांगते, माणसाला मेल्यावरसुद्धा पाण्याचीच गरज भासते.

ज्योती : ते कसं काय सिया ?

सिया : एखादी व्यक्ती मेल्यानंतर त्याची राख पाण्यातच सोडली जाते ना !

सगळे : हो !

राणी : पण याचा परिणाम जिवंत असलेल्या सजीव प्राण्यावर हातो. पाणी दुषित होतं.

प्रिया : देवधर्माच्या उत्सवाच्या बाबतीत तेच आहे. राधा सांग.

राधा : गणेश चतुर्थीला आपण बप्पाला वाजत-गाजत मिरवत घेऊन येतो.

दिव्या : छोटे गणपती आणि मोठे गणपती पाण्यामध्ये विसर्जन करतो. प्लॅस्टर ऑफ पॅरीसच्या मूर्ती असल्यामुळे त्या पाण्यात विरघळत नाहीत.

सिया : रंगही विषारी असतो.

प्रिया : पण मग पाण्यात विसर्जनाचा अट्टाहास आपण का

करतो?

राणी : गणपती म्हणत नाही की, मला पाण्यात विसर्जन करा.

राधा : राणी त्यापेक्षा मूर्ती आपण दान करू शकतो.

ज्योती : हो, त्यामुळे पाण्याचे प्रदूषणही वाचेल कारण मूर्ती बनविण्यासाठी घातक रंग वापरले जातात. त्यामुळे पाणी प्रदूषित होतं.

दिव्या : त्यामुळे अनेक जलचर प्राणी आपला जीव गमावतात ज्योती, असं माझं मत आहे.

राधा : आणि पाण्याच्या ठिकाणी अनेक धार्मिक कार्ये पार पाडली जातात. त्यासाठी लागणारे हार, फुलं, पानं नंतर आपण पाण्यातच टाकतो.

प्रिया : आणि ते पुढे जाऊन कुठेतरी अडकत आणि ते तिथेच कुजत आणि पाणी प्रदुषणाला आणखीनच हातभार लागतो. हो का नाही ?

सिया : तुम्हाला माहितेय पूर्वीची माणसं आपल्या येणाऱ्या पिढीसाठी फळांची झाडे लावायचे.

राणी : हो.

सिया : पण आताची परिस्थिती पाहता असं वाटतंय सिया आपण आपल्या येणाऱ्या पिढीसाठी दुषित पाणी देतोय.

ज्योती : लहानांपासून ते मोठ्यांपर्यंत सगळ्यांनीच वर्षातून कमीत-कमी ३-४ झाडे लागवली पाहिजेत.

राधा : तरच आपली वसुंधरा टिकून राहील.

दिव्या : वृक्षतोडीमुळे अनेक ठिकाणी दुष्काळ पडला आहे.

प्रिया : वृक्ष लागवड केली तर पावसाचे प्रमाण वाढेल आणि जास्तीतजास्त पाण्याचे प्रमाण वाढेल, हे असे अभ्यासपूर्वक मत मांडते.

ज्योती : सांडपाण्याचा योग्य निचरा केला पाहिजे. कचरा टाकून नद्या प्रदुषित करू नये.

राधा : आपल्या परिसरातील नद्या, तलाव, नाले स्वच्छ रहावे यासाठी सांडपाण्यावर प्रक्रिया करून त्याचे शुद्धीकरण करून नदीमध्ये सोडले पाहिजे.

राणी : पावसाच्या पाण्याचे साठवण करून उपलब्ध होणाऱ्या पाण्याचा वापर करायला हवा.

प्रिया : दररोजच्या जीवनातील पाण्याचा वापर योग्य प्रमाणात करायला हवा हे सर्वांनी ठरवायला हवे.

सिया : म्हणजे पाण्याचे नियोजन प्रत्येकानेच केले तर पाणी टंचाईचा प्रश्न सुटेल.

राधा : हे बघ, छोट्या-छोट्या गोष्टींची दक्षता जर आपण घेतली तर ही गोष्ट अशक्य नाही.

दिव्या : या सगळ्याचा प्रत्येकाने गांभीर्याने विचार केला पाहिजे राधा, तर फायदा.

प्रिया : याची सुरवात स्वत:पासून केली पाहिजे दिव्या.

सिया : प्रिया, आपल्या खूप चर्चा व्हायला लागलेत.

दिव्या : तसं नव्हे, पाणी म्हणजे जीवन आहे. म्हणूनच आपण बोलतोय.

राणी : दिव्या, खूप वेळ झाला आहे, आपल्याला जायला हवं, निघायचं ?

प्रिया : माझा काय येथून पाय निघेना !

राणी : तू थांब इथेच.

प्रिया : एकटी ? नाही बाबा !

प्रिया : चला ठीक आहे. तलावावर येण्याच्या निमित्ताने आपण खूप बोललो.

राणी : मज्जा आली.

सिया : कसली मजा ! पाण्याची वाईट अवस्था दिसली.

प्रिया : लोक शहाणे होतील, सिया.

राणी : मलाही तसेच वाटते.

राधा : बरोबर आहे, चला आता. घरातली मंडळी आपली वाट बघत असतील.

सिया : पण निघण्यापूर्वी आपण एक शपथ घ्यायची.

राधा : कोणती ?

सिया : आपण सर्वांनी पाण्याचं जतन करायचं.

राधा : हो ठीक आहे. मान्य.

प्रिया : मीही शपथ घेते. पाणी दूषित करणार नाही.

राधा : पाण्यात मीही काही टाकणार नाही अशी शपथ घेते.

सिया : मीही शपथ घेते की, माझ्या शेजारी पाजाऱ्यांना पाण्याचे महत्त्व सांगेन. पाणी जपून वापरण्यास सांगेन.

दिव्या : मीही पाण्यात कोणालाही कचरा टाकून देणार नाही.

राधा : चला आता जाऊया !

(राधा, सिया, प्रिया, दिव्या ह्या मैत्रिणी घराकडे जाण्यासाठी वळल्या पाठीमागे तलाव मात्र आनंदी होता. गालातल्या गालात हसत होता, आपल्याला चांगले दिवस येतील म्हणूनच तो आनंदी होता.)

स्पर्धा परीक्षा : काळाची गरज

✍..... कु. अश्विनी अरविंद पोवार

आजचे युग हे स्पर्धेचे युग आहे, त्याच्याही पुढे जाऊन मी म्हणेन, प्रत्येक क्षेत्रातील मुले-मुली स्पर्धा परीक्षेकडे वळत आहेत, ही आनंददायक बाब आहे. पण मला वाटते, स्पर्धा परीक्षा ही काळाची गरज ठरलेली आहे. स्पर्धा परीक्षा म्हटले की, MPSC / UPSC, बँकिंग क्षेत्रातील विविध पदांसाठी स्पर्धा घेतली जाते. MPSC म्हटले तर त्यामध्ये तलाठी, ग्रामसेवक पासून ते DC पर्यंत त्याच्या पायऱ्या आपल्याला चढायला लागतात. UPSC मध्ये IAS / IPS / IFS / IRS अशा विविध प्रकारची पदे त्यात असतात. तसेच बँकिंग क्षेत्रामध्य PO पासून ते Clerck पर्यंत इ. पदाचा समावेश असतो.

सध्या प्रत्येक विद्यार्थी हा स्वतःचा आत्मविश्वास, जिद्द व एक ध्यास मनात बाळगून स्पर्धा परीक्षेच्या अभ्यासाकडे विद्यार्थ्यांचा कल असलेला पहायला मिळतो. MPSC-UPSC व बँकिंग क्षेत्राकडे आपल्याला जायचे असेल तर प्रथम आपल्याला अभ्यासासाठी वेळेचे नियोजन करणे अत्यंत गरजेच आहे. आपल्याला कोणत्याही क्षेत्रात प्राविण्य मिळवायचे असेल तर प्रथम वेळेला व अभ्यासाला महत्त्व दिले पाहिजे. MPSC चा अभ्यास करायचा असेल तर प्रथम आपल्याला Basic पुस्तकांचा अभ्यास केला पाहिजे. तसेच दर महिन्याचे मासिक, दररोजची वृत्तपत्रे वाचणे गरजेचे आहे. वृत्तपत्रामध्ये लोकसत्ता, महाराष्ट्र टाईम्स, सकाळ, Times of India इ. वाचणे गरजेचे आहे.

प्रत्येकजण समाजात आपली एक चांगल छाप उमटण्यासाठी चांगल्या शिक्षणाकडे वळत आहे. गरिबातील गरीब मुलगा सुद्धा बाहेरुन का असेना आपले पदवीपर्यंतचे शिक्षण पूर्ण करत आहेत. पण सगळ्यात मोठा प्रश्न आज युवक व युवतीच्या समोर हा आहे की, आज शिक्षण पूर्ण असून पण त्या शिक्षणाला अनुसरुन रोजगार नाही. रोजगार आहेत, पण कायमच्या नोकरीची हमी नाही. चांगल्या शिक्षणासाठी चांगले पैसे मोजावे लागत आहेत, तरीसुद्धा रोजगार नाही, अशी स्थिति आज झाली आहे. यासाठी आज एकच पर्याय डोळ्यासमोर आहे, तो स्पर्धा परीक्षा. (नेटके नियोजन) वेळेचा योग्य दुरुपयोग जिद्द, चिकाटी व आत्मविश्वास या जोरावर आपण स्पर्धा परीक्षेची तयारी करून समाजात एक सन्माभिमूख व्यक्ती बनू शकतो.

ब्रिटीश काळातील ICS नंतरच्या IAS / IPS / IRS तसेच केंद्रीय सेवा, इंजिनिअरिंग सेवा, मेडिकल सेवा, आर्थिक सेवा, संरक्षण सेवा इ. केंद्रशासन सेवेत अधिकारी होण्यासाठी संघ लोकसेवा आयोग व राज्य शासनाच्या अधिकाऱ्यांकरिता १९३५ चा 'Government Act of India Act' प्रोव्हिशल सिव्हिल सर्व्हिसे सिलेक्शन बोर्ड व भारतातील व भारतीय राज्यघटनेचा अंमल सुरु झाल्यावर राज्य लोकसेवा आयोगामार्फत अधिकाऱ्याची निवड केले जाते.

१९६२ साली काही शेकडो उमेदवारांत होणारी स्पर्धा आज लाखात पोहचली आहे. महाराष्ट्र लोकसेवा आयोगामार्फत दरवर्षी ४० ते ५० प्रकारच्या पदांकरिता स्पर्धा परीक्षा होतात. त्यासाठी दरसाल सरासरी ५००० उमेदवारांची निवड केली जाते. परीक्षेला बसणारे एकूण उमेदवार असतात. सरासरी १५ लाखांपेक्षा एका पदाकरिता ३०० उमेदवारामध्ये स्पर्धा होते. परंतु १५ लाखांपैकी ५००० उमेदवारांची निवड होणे याचा अर्थ उर्वरित १४ लाख ९५ हजार उमेदवार नापास झाले असा होत नाही. ते शासकीय सेवेत अधिकारी होण्यास लायक होत नाहीत असे नाही. वस्तुतः स्पर्धा परीक्षेत पास किंवा नापास ही संज्ञा लागू नाही. त्यामुळे यशप्राप्तीसाठी प्रयत्नांची शिकस्त करतानाच आणि वारंवार प्रयत्न

करूनही यशस्वी न झाल्यास स्वत:ला अकार्यक्षम क्षेत्रासाठी लायक नाही, असा न्यूनगंड मनात बाळगण्याचे कारण नाही.

उदा. जर एखादा मुलगा गावातून फिरताना दिसला तर त्याचा वडिलांना लोक म्हणतात की, यांचा मुलगा गावातून फिरतो, पण तो ज्यावेळी पोलिस उपअधिक्षक बनेल त्यावेळी लोक त्यांच्या वडिलांना लोक म्हणतात की यांचा मुलगा गावातून फिरतो, पण तो ज्यावेळी पोलिस उपअधिक्षक बनेल त्यावेळी लोक त्यांच्या वडिलांना म्हणतील तेच साहेबांच वडील चाललेत अशी ओळख निर्माण करण्याची संधी स्पर्धा परीक्षेच्या माध्यमातून अनुभवता येते.

काहीही असो या सवयीच्या मागे एक महत्त्वाचे कारण म्हणज या पदांचे वलय, असलेले अधिकार आणि समाजात मिळणारा मानसन्मान.

अभ्यास सुरु केल्यापासून स्वप्नपूर्ती होईपर्यंत विद्यार्थीदशेच्या तीन अवस्था :

अ) अभ्यास सुरु केल्याचा प्राथमिक अवस्थेत केवळ उत्साह असतो आता परीक्षेचा Form भरला ही लगेचच पद मिळेल असे वाटते.

ब) दुसऱ्या अवस्थेत या क्षेत्रातील काही अडीअडचणी उदा. अनिश्चितता, निवडीसाठी लागणारा वेळ इ. ची जाणीव झाल्यास पहिल्या अवस्थेतील आनंदात आणखी एक घटक समावेश होतो तो म्हणजे सजगता, म्हणजेच 'जोश के साथ साथ होश.'

क) तिसऱ्या आणि अंतिम अवस्थेत या क्षेत्रातची परिपूर्ण महिती झालेली असतो. पूर्ण झालेल्या अभ्यासाचा मनात उत्सव चालू असतो आणि डोळे मात्र 'अधिकारी' पदाच्या स्वप्नपूतीची वाट पाहत असतात. स्पर्धा परीक्षेचा अभ्यास करण्याची इच्छा मनात जागृत झाल्यावर, अभ्यासाचे नियोजन, अभ्यास साहित्याचा वापर, काय करावे ? काय नाही ? या खाच खळग्यांची जाणीव, मुलाखतीसह पूर्व, मुख्य परीक्षेची व्यूहरचना या बाबी यातील प्रमुख आहेत.

माझ्या मते स्पर्धा परीक्षेचा अभ्यास करणाऱ्या विद्यार्थ्यांच्या गरजा तीन प्रकारच्या - १) अभ्यासासाठी बसायला जागा २)वाचन करण्यासाठी पुस्तके ३) योग्य मार्गदर्शन

अभ्यास करायच ठरल्यावर काही दिवस शांत रहा. अभ्यासात अडथळत्त आपणणाऱ्या घटकांची यादी करा, तुमचा जनसंपर्क, मित्रमंडळी, सकाळी खूप उशिरापर्यंत झोपण्यासाठी भाग पाडणारा आळस, Facebook, Whatsapp ही साधने या सर्वांवर खर्च पाडणारा वेळ नको ते विचार Fixed mindest, Timepass, प्रेम करण्यामध्ये आयुष्याचा जाणारा अमूल्य वेळ, त्यामुळे डोक्यात होणाऱ्या विचारांची खिचडी इ. घटक यादीत प्राधान्याने स्थान द्या.

स्पर्धा परीक्षेचा अभ्यास करताना वेड होऊन अभ्यास करण्याची एक संकल्पना आहे. उठता, बसता, झोपता, चालता, फिरता, आपले ध्येय कायम डोळ्यापुढे असले पाहिजे यावरून कधीही लक्ष्य विचलित होऊ देऊ नका पण याचा अर्थ असा नाही सारखे पुस्तकात तोंड खुपसून बसायचे. टेंशन घ्यायचे, कोणाशी बोलायचे नाही.

उदा. : ज्याप्रमाणे अर्जुनाला पक्ष्याचा डोळा दिसत होता त्याप्रमाणे तुम्हाला पद दिसल पाहिजे. केवळ मजा म्हणून अभ्यास न करता त्याकडे गांभीर्याने पाहत त्यांचा आनंदा ही घेतला पाहिजे.

१. दर्जेदार पुस्तकांचे वाचन, २. ताणतणाव व्यवस्थापन, ३. उदार दृष्टीकोनाचा गट, ४. 24 x 7 वाचन, ५. अभ्यास टार्गेट, परीक्षा नाही, ६. सामाजिक दबावाकडे दुर्लक्ष, ७. अभ्यासाची पद्धत, ८.अभ्यासाचा आनंदी उत्सव.

मी फक्त एवढेच म्हणालो की, तुम्ही खूपच early expectations नका. व्यवस्थित अभ्यास करा. अभ्यास Focus करा, पद नाही. तुम्हाला चांगले यश हवे असेल तर वेळही द्यावा लागेल आणि भरपूर कष्टही करावे लागतील. एकदा Dy Collector, Dy S.P. झाल्यावर कोणी नाही विचारत की, आपण attepts किती दिले. स्पर्धा परीक्षेची तुमची अभ्यासरुपी इमारत शांत चित्ताने अपेक्षाचं ओझं न घेता बांधून काढा. 'झालेच पाहिजे' हा शब्द तुमच्या मनातून काढून तर टाकाच पण कुटुंबातील इतर सदरस्यांशीही मनमोकळेपणाने या विषयावर चर्चा करा. या सगळ्या दडपणातून बाहेर पडा, मग बघा अभ्यास बसा बहरतो

तो. Celebrating Study ही अवस्था अगदी सहज येईल. भरपूर अभ्यास होईल.

'मला वेड लागले प्रेमाचे...' असे आकाशाकडे बघून, हात पसरवून, पावसात भिजत म्हणायला प्रत्येकालाच आवडते. पण ही आवड गांभीर्यात आणि गांभीर्य दु:खात कधी बदलते ते भल्याभल्यांना शेवटपर्यंत कळत नाही. बऱ्याच जणांना न आवडणारा पण अगदी जिव्हाळ्याचा सल्ला म्हणज अभ्यासाच्या प्रक्रियेत अशा प्रेम प्रकरणांपासून दूरच राहा. काहीच साध्य होत नाही यातून आयुष्यातील उमेदीची काही वर्षे यात निघून गली की Tension ची छाया परत गडद व्हायला लागते. काय करावं काही सुचत नाही. काही अपवाद असतील ही पण, प्रेम व पद हे दोन घटक एकत्र प्रवास करणे जरा अवघडच आहे. अभ्यासासाठी मन शांत हवे असते.

स्पर्धा परीक्षेचा अभ्यास करताना आपल्याला चौफेर पद्धतीने अभ्यास करणे गरजेचे आहे. त्याम्धये प्रत्येक घटकांकडे आपल्याला लक्षपूर्वक प्रत्येक विचार आपल्या उपयोगी पडत असतील तर ते पटकन आपण एका वहींमध्ये लिहून ठेवले पाहिजे. स्पर्धा परीक्षेचा अभ्यास करताना कोणतेही शॉर्टकट न मारता आपण कसून अभ्यास करणे गरजेचे आहे, म्हणून हे एक प्रसिद्ध वाक्य- "There is no shortcut to success." मनातील भीती, आळस, एखाद्या विषयाकडे दुर्लक्ष करण्याची प्रवृत्ती या सगळ्या बाबी बाजूला ठेवून अवघड वाटणाऱ्या विषयांची दर्जेदार पुस्तके वाचून अभ्यास करणे गरजचे आहे. जो विषय खूप अवघड वाटतो तोच विषय आनंदाने, मौजमजेने हाताळला तर आपल्याला खूप सोपा वाटतो.

अभ्यास करताना प्रथम आपण एक-दोन वेळा शांतपणाने वाचन करून मग तिसऱ्या वाचनानंतर स्वत: वाचन करत आपल्याला ज्या गोष्टी महत्त्वाच्या वाटतात त्या गोष्टी आपण एका वहीमध्ये नोट्सच्या रुपाने काढून ठेवल्या तर आपल्या Exam च्या वेळी जाताना देखील त्या डोळ्याखालून घालवता येतात. दुसऱ्याच्या नोट्स न वापरता स्वत: प्रयत्न करून व आपल्या अनुभवातून नोट्स काढणे अत्यंत उत्तम आहे.

जर राज्यसेवा मुख्य परीक्षेचा अभ्यास केला तर त्यातून आपल्यला बहुतांशी इतर सर्व परीक्षेचा अभ्यास होतो. त्यामध्ये आधुनिक भारताचा इतिहास, महाराष्ट्र व भारताचा भूगोल, अर्थशास्त्र, विज्ञान-तंत्रज्ञान, भारतीय राज्यव्यवस्था इ. अनेक विषय अनेक परीक्षांना आपल्याला अनुभवता येतात. कोणत्याही परीक्षेत केवळ काही भाग वेगळा असतो. या वेगळ्या अभ्यासक्रमासाठी दररोज साधारणत: दोन तासांचा वेळ दिल्यास अनेक परीक्षा सहज देता येईल. त्यासुद्धा एका समान अभ्यासाच्या पायावर.

आपण आठवड्यातील एक दिवस पेपर व मासिके वाचण्यासाठी वेळदेणे गरजेचे आहे. सकाळ, लोकसत्ता, लोकमत, महाराष्ट्र टाईम्स इ. पेपर दर रविवारच्या पुरवणीसह वाचणे अत्यंत आवश्यक आहे. त्यासाठी पेपरमधील नोट्स काढण्याकरीता एक वेगळी वही करून आपण त्यात वेगवेगळ्या घटकांसाठी थोडे थोड भाग करून त्या त्या माहितीचे आपण त्या त्या घटकात त लिहून ठेवले, तर आपल्याला अभ्यास करताना कंटाळवाणे वाटले तर ते वहीमधील नोट्स वाचले तरी आपल्याला त्या गोष्टी लक्षात राहतात. पेपर मधील नोट्स काढताना विषयाची पार्श्वभूमली, संकल्पना, वैशिष्ट्ये, फायदे, तोटे, सद्यस्थिती या घटकांवर भर देता येते. या सर्वांचा फायदा पूर्व, मुख्य व मुलाखतीसाठी उपयुक्त पडते. 'आयुष्यातील सर्वात मोठा आनंद म्हणज जे तुम्हाला जमणार नाही ते साध्य करून दाखवणे' नवीन विद्यार्थी गोंधळात पडतो की नेमके काय वाचायचे ? गोंधळून जाण्याची गरज नाही. अभ्यासात सातत्य ठेवल्यास नक्की आपणास यश मिळते.

मुख्य परीक्षेचा अभ्यास करताना आपण प्रत्येक रविवार

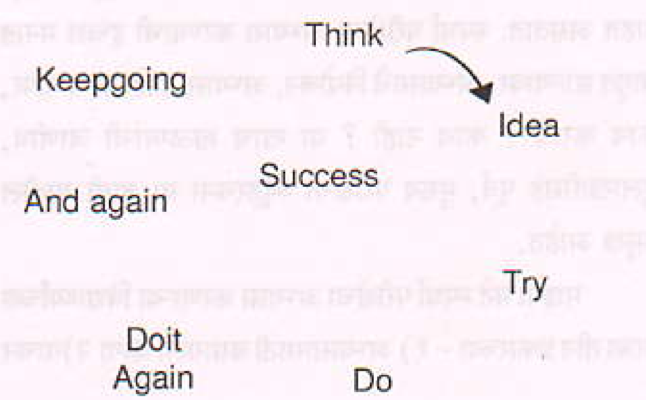

हा मराठी व इंग्रजासाठी द्यावा. आपण थोडा वेळ दिला, तर भरपूर गुण देणारे हे विषय आहेत. काही निबंध, अर्ज, पत्र इ. लिहिण्याचा सराव केला पाहिजे. व्याकरण तसेच मराठी व इंग्रजी प्रश्नपत्रिका सोडवून त्यातील उताऱ्यातील प्रश्नोत्तराचा सराव केला पाहिजे. तसेच सरावामुळे CSAT ची तयारी होऊन जाते.

अभ्यासाचे योग्य नियोजन, त्यासाठीची स्वयंशिस्त, अपेक्षांचे ओझे न घेता केलेला अभ्यास या घटकांमुळे आपण यशाच्या अधिकाधिक जवळ जातो. जरी आज Prelims चा पेपर कोणाला अवघड गेला असेल ती एका Attempt वरुन आपले भवितव्य ठरू शकत नाही, ही गोष्ट लक्षात घेतली पाहिजे. स्पर्धा परीक्षेत एकमेव गोष्ट आपल्या हातात आहे, ती म्हणजे प्रयत्न : प्रयत्नातील सातत्याने, अडीअडचणींना न जुमानता अभ्यास करून यशाला गवसणी घातली पाहिजे. जोपर्यंत तुम्ही ध्येयापर्यंत पोहोचतनाही, तोपर्यंत थांबू नका. मनाला सतत एक गोष्ट सांगत राहा, 'पद मिळाले की सगळं बदलेल.' त्यासाठी आपल्याला कायम अभ्यासात राहणे गरजेचे आहे.

१. कमी पण दर्जेदार पुस्तकांचा वापर करणे. २. अनेक पुस्तके एकदा वाचण्याऐवजी एक पुस्तक अनेकदा वाचणे उत्तम. ३. समजून घेऊन विषयांचा अभ्यास करा. ४. सगळे विषय एकदा सुरु न करता ठराविक विषयांना भरपूर वेळ द्या. कारण यामुळे विषयासाठी आपली मन:स्थिती तयार होण्याला मदत होते, तसेच केलेला अभ्यास लक्षात राहतो. लगेचच सर्वच अभ्यास लक्षात राहणार नाही, त्याला थोडा वेळ जावा लागेल, कोणत्याही अपरिचीत क्षेत्राचा परिचय होण्यासाठी वेळ जावा लागतो. त्यामुळे लगेचच आठवून पाहू नका. स्वत:ची परीक्षा घेवू नका. अभ्यासात सातत्य ठेवा. You just stick to wicket, runs will come automatically. अधिकारी व्हायला निघालात ना तर अधिकाऱ्यासारखे वागा. इतरांचा अभ्यास बघून, त्यांच्या Performance शी स्वत:ची तुलन करून काही फायदा होणार नाही. त्यामुळे स्वत:सोबत रहा.

अभ्यासासाठी केली जाणारी प्रसिद्धी :

स्पर्धा परीक्षांचा अभ्यास सुरु केल्यावर आपल्याकडून नकळत म्हणा किंवा आनंदाच्या भरात म्हणा झालेली चूक म्हणजे 'मी MPSC चा अभ्यास करतोय' ही बाब लोकांना सांगणे होय. यामुळे आपल्याला समाजात, पाहुणेमंडळीत भरपूर मानसन्मान मिळतो. जाहिरात निघून Form सुद्धा भरलेला नसतो. पण लाक हा अधिकारी झाल्याची चर्चा करतात. या सगळ्या बाबींमुळे अभ्यास सुरु केल्याच्या पहिल्या काळात Social Infuence खूप वाढतो. लोक मानसन्मान देतात. शेवटी समाजात मानसन्मान कोणाला नको असतो ? पण काळजीपूर्वक लक्षात घ्या हे सगळे म्हणजे नजीकच्या भविष्यात Tension च्या एका भल्या मोठ्या चक्रीवादळाला आमंत्रण असते. स्पर्धा परीक्षेच्या क्षेत्रात काहीजणांना लवकर यश मिळते तर अनेकांना उशीर लागतो. यात आपल्या हाती काहीही नसते. उशीर लागण्याच्या प्रक्रियेत विद्यार्थी अडकला की सुरवातीच्या काळात मानसन्मान देणारे हे लोक त्याच्या डोक्याचा एकदम फ्राय करतात. आणखी किती दिवस अभ्यास करणार ? अधिकारी कधी होणार ? तुला जमत नसेल तर सोडून दे, तुझ्यासोबतचे सगळे नोकरीला लागले, तू कधी लागायचा ? अस एक ना अनेक प्रश्न विचारतात. मुलांच्या बाबतीत तर एक मजशीरच बाब असते. स्पर्धा परीक्षांचा अभ्यास सुरु केल्यावर अनेक पाहुणेमंडळी लक्ष ठेवून असतात. हा अधिकारी होणार आणि माझी मुलगी यालाच देणार, अस सगळीकडे सांगत फिरतात. पण स्पर्धा परीक्षेत यश मिळविण्यासाठी विद्यर्थ्याला उशीर झाला तर मुलगी द्यायची तर गोष्ट सोडा, तिच्या लग्नाची पत्रिकसुद्धा त्याला देत नाहीत. 'गुरुडाइतके उडायला येत नाही म्हणून चिमणी कधी उडायचं सोडून देत नाही.'

तुम्ही सतत चौफेर नजरेने अभ्यास कला तर यश ह आपल्याच हातात आहे. जसे गरुड स्वत:च्या अन्नासाठी एक नजर ठेवून भक्ष्याला आपल्या पायाच्या नखेत घट्ट पकडून ता उंच भरारी घेतो तसच आपण देखील ठरवलेल्या ध्येयावर व पदावर नजर ठेवून त्या गुरुडाप्रमाणे उंच भरारी मारण्याचे सातत्य आपल्या अंगी बिंबवले तर नक्की यशाची पायरी आपल्याला काढता येते.

आपण एक अधिकारी होऊन समाजातील अडीअडचणी, तसेच अन्य गोष्टीमध्ये समावेश करून स्वत:ची एक वेगळीच ओळख समाजात दाखवली पाहिजे. पूर्व परीक्षेचा अभ्यास करताना आपण एक Timetable अ Timetable तयार करून

अभ्यासाला सुरवात केली पाहिजे.

वेळ

सकाळी ८ ते १२	दुपारी २ ते ६	रात्री ९ ते ११
आधुनिक भारताचा इतिहास	भूगोल व कृषी	भारतीय राज्यघटना आणि भारतीय राजकारण
अर्थव्यवस्था	विज्ञान व तंत्रज्ञान	भारतीय राज्यघटना आणि भारतीय राजकारण
मानवी हक्क	मानवी साधन संपत्ती विकास	भारतीय राज्यघटना आणि भारतीय राजकारण

तसेच १२ त २ दोन तास पेपर वाचन आणि थोडी झोप घेणे आवश्यक.

प्रत्येक विद्यार्थ्यांचे Timetable वेगवेगळे असतात. प्रत्येकजण आपल्या वेळेनुसार अभ्यासाला चालना देत असतो. पूर्व परीक्षा अभ्यास करत असताना आपण अगोदरच्या प्रश्नपत्रिका अभ्यासणे गरजेचे आहे.

✲ पूर्व परीक्षा

✲ पेपर क्र.१ - सामान्य क्षमता चाचणी (१०० प्रश्न)-गुण २००

✲ पद्धत - वस्तूनिष्ठ/बहुपर्यायी ३:१ निगेटिव्ह चाळणी परीक्षा

✲ विषय - चालू घडामोडी - राज्य, राष्ट्रीय व आंतरराष्ट्रीय, भारताचा इतिहास : विशेषत: महाराष्ट्राचा व भारतीय राष्ट्रीय चळवळ, महाराष्ट्र, भारत आणि जगाचा भूगोल- भौतिक, सामाजिक, आर्थिक- राज्यघटना, राजकीय व्यवस्था, पंचायतराज, नागरी स्थानिक स्वराज्य संस्था, सार्वजनिक धोरण, अधिकार व हक्क आर्थिक व सामाजक विकास- दारिद्र्य लोकसंख्या, शिक्षण, सामाजिक क्षेत्रातील महत्त्वाचे धोरण, पर्यावरणीय मुद्दे, जैवविविधता व वातावरण बदल याबाबतचे सामान्यज्ञान.

✲ पेपर क्र. २ - (८० प्रश्न) - गुण २००

✲ विषय - आकलन शक्ती, आंतरव्यक्ती कौशल्य व संवाद कौशल्य, विश्लेषणात्मक व तार्किक बुद्धीमत्ता चाचणी, निर्णय क्षमतेशी संबंधित व समस्या निवारणात्मक मुद्दे, गणिते, बद्धीमत्ता चाचणी, सामान्य अंकगणित, माहिती विश्लेषण (आलेख व टेबल नकाशे) मराठी व इंग्रजी आकलन कौशल्य

✲ मुख्य परीक्षा - मराठी,इंग्रजीचे २ पेपर व सामान्य अध्ययनचे ४ पेपर

✲ पेपर क्र. १ - मराठी-इंग्रजी - गुण ५०

✲ पद्धत - वर्णनात्मक पारंपारिक दर्जा-१२ वी

✲ विषय - मराठी - निबंध लेखन - दोनपैकी १ विषयावर सुमारे ४०० शब्द भाषांतर इंग्रजी उताऱ्याचे मराठी भाषांतर, सुमारे अर्धपान / २ परिच्छेद सारांश लेखन

✲ पेपर क्र.२ - मराठी-इंग्रजी

✲ पद्धत - वस्तुनिष्ठ/बहुपर्यायी पेपर दर्जा-पदवी

✲ विषय - 1. Essay writing 2. Translation
3. Paragraphs 4. Precies writing

✲ गुण - ५०

✲ विषय - मराठी - व्याकरण, म्हणी, वाक्प्रचार, समानार्थी/ विरुद्धार्ती शब्द, शुद्धलेखन/विरामचिन्हे

✲ विषय - Grammar - Idioms, Synonyms/ Antonyms, Correct of the words and sentences, punctuations etc. and comprehension.

✲ पेपर क्र. ४ - सामान्य अध्ययन

✲ पद्धत - वस्तूनिष्ठ/बहुपर्यायी पेपर - दर्जा - पदवी

✲ विषय - इतिहास, भूगोल, कृषी

✲ गुण - १५०

✲ पेपर क्र. २ - सा. अ.

✲ विषय - भारतीय राज्यघटना आणि राजकारण आणि कायदा (महाराष्ट्र स्पेशल रेफरन्स)

✲ गुण - १५०

✲ पेपर क्र. ३ - सा. अ.

✲ मानव संसाधन विकास आणि मानवाधिकार

✲ गुण - १५०

✲ पेपर क्र. ४ - सा. अ.

✲ अर्थव्यवस्था व नियोजन - विकास विषयक आणि कृषी अर्थशास्त्र, विज्ञान तंत्रज्ञान विकास

✲ गुण - १५०

✲ मुलाखत

✲ साधारणतः १५ ते ३५ मिनिटे दरम्यान

✲ विषय - बायोडाटा, पदवी, पदासंदर्भात माहिती, चालू घडामोडी-उमेदवार व दिलेले पदांचे संदर्भ याबाबत प्रश्न, जिल्हा, प्लस पॉईंट, अनुभव असल्यास, शासकीय योजना.

संदर्भ पुस्तके -

१. चालू घडामोडी : परिक्रमा, बुलेटिन, चाणक्य स्टडी, सर्कल, लोकराज्य, योजना, CSR-GK, दै. सकाळचे चालू घडामोडी व वार्षिक

पुस्तके - देवा जाधवर, सानप, कल्पवृक्ष, भराटे, दत्ता सांगोलकर, लक्षवेध इ.

२. राज्यशास्त्र : कोळंबे, घांग्रेकर, व्ही. बी. पाटील, तुकाराम जाधव, डी.डी. बसू, लक्ष्मीकांत, खंदारे, सुभाष कश्यप इ.

३. इतिहास : कठारे, गाठाळ, सातभाई, पवार, कोळंबी, बिपीनचंद्र, सुमन वैद्य, अकरावी इतिहास इ. व ग्रोवर.

४. भूगोल - स्वंदी, खतीब, घारपुरे, अक्षरगंगा, युनिक, ज्ञानदीप, खुल्लर, दीपस्तंभ इ.

५. अर्थशास्त्र : कोळंबी, देसले, मगर, देसाई-भालेराव, शासनाच्या आर्थिक पाहण्या, संदर्भसाठी प्रतियोगिता अर्थशास्त्र विशेषांक, दत्त सुंदरम इ.

६. सामान्य विज्ञान - ज्ञानदीप, गोरे, लुसेट, साकेत, के. सागर, मॅग्राहिल इ.

७. बुद्धीमान चाचणी व अंकगणित : दांडेकर, अकलगी, वसे, राणे, सानप, जी किरण, अजय चव्हाण, कोकिळा, सुजित पवार, दीपस्तंभ, मोकलीकर इ.

८. मानवी हक्क : यशवंतराव चव्हाण मुक्त विद्यापीठाच्या नोट्स

९. मानव संसाधन विकास : अमोल घोडके, योजना, कुरुक्षेत्र, लोकराज्य इ.

१०. पर्यावरण परिस्थितिकी : डॉ. तुषार घोरपडे

११. मराठी : आकाश लेगडे, के. सागर, वाळिंबे, नवजीत, भागवत, झांबरे इ.

१२. इंग्रजी : पाल-सुरी, रे मार्टिन, बाळासाहेब शिंदे, कुलकर्णी, मोहन प्रसाद इ.

संधीला योग्य तयारीची जोड दिल्यास प्रगती नक्की होते. आपल्याला कोणतीही गोष्ट करण्यासाठी अथवा मिळवण्यासाठी तीन घटक गरजेचे असतात. मेहनत, चिकाटी, व्यवहारज्ञान.

जर तुम्हाला सूर्यासारखे चमकायचे असेल तर त्याच्यासारखे प्रज्वलित व्हायला शिका. विद्यार्थ्यांनी स्वतःला अभ्यासाबाबतीत एवढं तयार करावं की पद त्याच्याकडे चालत यावे.

''खुदी को कर बुलंद इतना
की हर तकदीर लिखने से पहले
खुदा बंदे से पूछे की
बता तेरी रजा क्या है।''

Tension घेऊन अजिबात अभ्यास करायचं नाही, काण केवळ एखादी परीक्षा म्हणजे आपल्या आयुष्याचे सर्वकाही नाही. सराव चाचण्या देणे अत्यंत गरजेचे आहे. सराव चाचण्या देण्याचा उद्देश हा स्वतःचे ज्ञान तपासणे हा नसून time and stress management पाहिजे. Practice makes man / woman pefect.

एखादा सराव पेपर असल्यस खूष होऊ नये किंवा चाकोरी बाहेरचा अथवा अवघड असल्यास आत्मविश्वास ढळू देऊ नये. परीक्षेच्या शेवटच्या दिवशी Revision करणे अत्यंत गरजेचे आहे. Revision का करावे ? आत्मविश्वास कायम राहण्यासाठी Revision कशातून करावे ? अगोदर वापरलेली पुस्तके व नोट्समधून.

व्यवस्थित Revision झाल्यावर वेळ उपलब्ध असेल तर नवीन study material वापरावे. अन्यथा अजिबात नाही. Revision is must.

आनंद यादव यांचे कथा साहित्य

✍..... कु. महादेवी विजय पोवळ
(एम.ए.,भाग-१)

※ बालपण व जडणघडण :

यादव यांचे बालपण कोल्हापूर जिल्ह्यातील कागल या खेडेगावात एका गरीब शेतमजुराच्या कुटुंबात गेले. त्यांचे पूर्वज कर्नाटक प्रांतातून महाराष्ट्र आले व कागल येथे स्थायिक झाले. जकात वसुलीचे काम करत असल्यामुळे त्यांना 'जकाते' हा पडनाव मिळाले होते. आनंद यादव हे देखील सुरुवातीला आपले नाव 'आनंद रत्नाप्पा जकाते' असेच लिहीत. पण पुढे रत्नागिरी येथे कॉलेजमध्ये शिकत असताना 'प्राचार्य' भावे यांच्या ओळखीने पु. ल. देशपांडे यांच्याशी आनंदाचा परिचय घडून आला. पु. ल. देशपांडे यांच्याच सांगण्यावरून आनंदाने जकाते हे पडनाव टाकून 'यादव' हे मूळचे आडनाव धारण केले. तसेच 'आनंदाचे' 'आनंद' व 'रत्नाप्पा' या कानडी वळणाच्या नावाचे 'रतन' हे मराठीकरण कले व 'आनंद रत्नाप्पा जकाते' चा 'आनंद रतन यादव' झाला.

एस. एस. सी. पर्यंतचे शिक्षण कागलमध्येच पूर्ण कले. आनंदा सकाळी मळ्यात काम करी. घाईघाईत हातपाय न धुता, चिखलाने लडबडलेल्या हातापायांनी, जेवणात वेळ न दवडता, उपाशीपोटी तो शाळेत जाई. शाळा सुटल्यावर वडिलांच्या धाकामुळे तडक मळ्यात जाई व पडेल ते काम करी. असे एस.एस.सी. पर्यंतचे शिक्षण पूर्ण केले. पुढे शिक्षणाची अनिवार इच्छा होती. पण गावात कॉलेज नव्हते म्हणून गावातील काही समाजकार्यकर्त्या व्यक्तींच्या मदतीने, पण घरच्यांना न सांगता आनंदा रत्नागिरीला गेला. नंतर तेथून घरी पत्राने कळविले. पुढे कोल्हापूर येथे येऊन बी.ए. पर्यंतचे शिक्षण पदरात पाडून घेतले. रत्नागिरीला असताना भावे व चिटणीस सर यांनी यादवांना काव्यलेखनासाठी प्रोत्साहन दिले. प्राचार्य य. द. भावे यांच्यामुळचे आनंदचा सुप्रसिद्ध साहित्यिक पु. ल. देशपांडे यांच्याशी परिचय झाला. पु. ल. देशपांडे व सुनीता देशपांडे या दांपत्याशी परिचय घेणे, त्यांनी यादवांच्या कवितांचे वाचन करणे, कवितेविषयी गौरवोद्गार काढणे, त्यांना आणखी कविता लेखनाला प्रोत्साहित केले.

महाविद्यालयीन शिक्षण घेत असताना गोखले कॉलेजमध्ये अनुराधा पोतदार या कवयित्रीचा प्राध्यापिका या नात्याने यादवांना सहवास लाभला. त्यांचेही प्रोत्साहन काव्यलेखनासाठी लाभले. तसेच प्रा. भिंगारे, प्रा. ग. वि. कुलकर्णी, व.ह. पिटके यांच्याशी यादवांच्या साहित्यिक गप्पा होऊ लागल्या. याच सुमारास 'हिरवे जग' य काव्यसंग्रहातील कवितांचे लेखन घडले. प्रा. अनुराधा पेतदार आणि व. ह. पिटके यांच्या मार्गदर्शनामुळे यादवांनी आपले 'हिरवे जग' चे हस्तलिखित महाराष्ट्र राज्य साहित्य पुरस्कारासाठी पाठविले. या स्पर्धेत 'हिरवे जग' ला पारितोषिकही मिळाले.

बी. ए. पर्यंतचे शिक्षण पूर्ण केल्यावर, यादवांना पुढील शिक्षणाची आस लागून राहिलेली होतीच. पण आर्थिक बाजू अतिशय डबघाईला आलेली होती. अर्थार्जनासाठी यादवांनी पुणे येथे आकाशवाणी केंद्रात नोकरी मिळवी. नोकरी सांभाळून एम. ए. पर्यंतचे शिक्षण पूर्ण केले. पुण्याचे साहित्यिक व सांस्कृतिक वातावरण यांच्यातील कलावंतला आपल्या कलागुणांना वाव देण्यापुरतच ठरले. पुणे आकाशवाणी केंद्रात नोकरीच्या ठिकाणी व्यंकटेश मांडगुळकर, बा. भ. बोरकर, शंकर पाटील यांच्याशी जवळून परिचय झाला व त्यांचा सहवास यादवांना लाभला. 'गावकरी फड' या आकाशवाणीवरील कार्यक्रमासाठी श्रुतिका लेखन करतानाच भावी काळातील लेखनाची पूर्वतयारी झाली. श्रुतिका लेखनाचा अनुभव पुढच्या साहित्य लेखनासाठी पोषक

ठरला.

एम. ए. ची पदवी प्राप्त झाल्यावर दुसऱ्या कोणत्याही नोकरीसाठी बटपट न करता, प्राध्यापकाची नोकरी त्यांनी स्वीकारली. आपल्या लेखनाला वाव देणारा व वाचनाची हौस भागविणारा, प्राध्यापकाचा व्यवसाय त्यांनी स्वच्छेने पत्करला. पूर्वसुरींच्या लेखनाचे वाचन करीत असताना यादवांच्याही कथा, कादंबऱ्या, कविता निर्माण होऊ लागल्या. विविध वाङ्मयप्रकार हाताळत असताना त्यांनी प्राधान्याने ग्रामीण लेखक म्हणूनच लेखन केले. शिक्षणासाठी व नंतर नोकरीच्या निमित्ताने यादवांना आपल्या गावापासून दूर राहावे लागले, पण ते आपल्या गावाला कधीच विसरू शकले नाहीत. याचे प्रत्यंतर त्यांच्या सर्वच प्रकारच्या लेखनातून येते.

स्वातंत्र्योत्तर काळात खेड्यात शिक्षणाचा प्रसार झाला. पण त्यांच्यावर आजही अन्याय होतो आहे. ग्रामीणांवर होणारा हा अन्याय, त्यांच्यापासून दूरदूरच राहणाऱ्या सुधारणा याविषयीची खंत त्यांच्या साहित्यात व्यक्त होते. ग्रामीण जीवनाशी जुळलेली आपली नाळ कधी तुटू नये, तेथील विश्व आपल्या लेखणीने शब्दांकित करावे, त्या जगातील व्यक्तींची सुख-दुःखे साहित्यातून मांडावीत अशी यादवांची लेखनामागची भूमिका असल्याचे, त्यांच्या विविधस्वरुपी साहित्यातून जाणवते.

स्वातंत्र्यप्राप्तीनंतर खेड्यातच शिक्षणाचा प्रसार झाला. नवीन पिढी शिकू लागली. आपली शोषितावस्था, नाडलेपणा, सोयी सवलतीपासून वंचित राहणे, आपल्यावर होत असलेला अन्याय यांची जाणीव या नवशिक्षित ग्रामीण युवापिढीला झाली. ही वास्तवता त्यांच्या साहित्यातून अविष्कृत होऊ लागली. या नवजागृत ग्रामीण युवापिढीचे नेतृत्व यादवांकडे आले. आधुनिक ग्रामीण साहित्याच्या संदर्भात असलेली आपली भूमिका यादवांनी वेळोवेळी ग्रामीण साहित्य संमेलनातून ग्रामीण साहित्यिकांच्या मेळाव्यातून, परिसंवादातून चर्चासत्रातून सुस्पष्ट केली आहे. ग्रामीण साहित्याची ही चळवळ १९७५ च्या सुमारास सुरू झाली व अनेक कवी-लेखक यांनी या चळवळीला हातभार लावला. डॉ. आनंद यादव हे ग्रामीण चळवळीला प्रोत्साहन देतात व या चळवळीवर टीका करणाऱ्यांना प्रत्युतरही देतात. कविता, कथा, कादंबरी, वगनाट्य, आत्मचरित्रात्मक कादंबरी, व्यक्तिचित्रे, ललितलेख इत्यादी साहित्य प्रकारातून ग्रामीण जगतच प्रामुख्याने अविष्कृत करीत असताना, ग्रामीण साहित्याची समीक्षाही त्यांनी नेटकेपणाने केली आहे. लालित्यपूर्ण भाषेत रसपूर्ण ललित लेखन करणारे आनंद यादव, समीक्षापर लेखन तितक्याच ताकदीने पेलतात. त्यांचे कार्य एकूण तीन स्तरांवर चाललेले दिसते. साहित्यातून लालित्यपूर्ण लेखन करणे. ग्रामीण साहित्याची समीक्षा करणे व ग्रामीण साहित्य चळवळीचे नेतृत्व करणे अशा तीन पातळीवर यादव कार्यरत आहेत.

यादवांच्या संदर्भात असे संक्षेपाने म्हणता येईल की, बहुजन समाजातील एका अडाणी, अशिक्षित, शेतमजुराच्या या मुलाने, सर्वस्वी प्रतिकूल परिस्थितीत शिक्षण घेऊन, स्वतःला घडवते. आज उच्च पदावर विराजमान असताना आपल्या मातीचा आठव मनात ठेवून, साहित्यरुपाने तो गहिवर शब्दबद्ध केला. ग्रामीण शोषित जनतेचे प्रतिनिधत्व करीत असताना ते शोषित जीवन जगापुढे मांडले. तथाकथित शहरवासीयांनी, सदाशिव पेठी साहित्यिकांनी व टीकाकारांनी ग्रामीण साहित्यावर केलेले हल्ले परतवले. या हल्लांना चोख प्रत्युतर दिले. यादवांचे हे कर्तृत्व नक्कीच स्पृहणीय आहे. त्यांचे हे व्यक्तिमत्त्व त्यांचे वाङ्मयीन व्यक्तिमत्व सुस्पटपणे समजण्यास पूरक असेच आहे.

यादवांचे साहित्य :

१. कथासंग्रह : खळाळ (१९६८)

खेड्यातील समाज, या समाजातील सामान्य माणूस, त्यांचे दारिद्र्य, त्याची वेदना, त्याचे भावविश्व हा यादवांच्या सर्वच लेखनाचा विषय आहे. 'खळाळ' मधील कथादेखील याला अपवाद नाही. 'वारकरी' कथेत दारिद्र्य आल्याने देवभजनी लागलेल्या वारकऱ्याचे मनोगत शब्दरुपात साकार झाले आहे, तर 'राजाराणी' कथेत बायकोपोरांशिवाय राजावाणी जीवन व्यतीत करणारा माणूस आहे. या उलट बायको मुलांसाठी राबणारा शेतमजूर 'बायकू-पोरं' या कथेत आहे. त्याच्या कष्टाचे मोल कुटुंबियांना नाही. पत्नी व मुलगी ह्यांच्या चोरट्या वृत्तीमुळे जिकीरीला आलेला नायक 'चाकरी' कथेतही भेटतो. 'मोट', 'इंजेन', 'पाडा बैल' यात खेड्यातील पशुसृष्टी चित्रीत झाली

आहे. तसेच 'चटावलेला' चिमण्यांच्या रक्ताची चटक लागलेला साप आहे. 'मुधा', 'वखार' ह्या कथा मानवी स्वभावातील चमत्कृतीचे चित्रण करणाऱ्या आहेत. 'सासुरवाशीण' कथेतील सून सासूच्या जाचाला कंटाळून स्वतःच्या जीवावर उदार होते, तर 'सून' कथेतील खून आपल्या वागण्याने सासूलाच मेटाकुटीला आणते. 'धुणं' या प्रेमकथेत तानीवर असलेले नायकाचे प्रेम संयमशीलपणे व सूचकतेने व्यक्त होते.

ग्रामीण जगतातील माणूस, त्याच्या भावभावना, प्राणिजगाचेहीदर्शन घडविणारी ही कथा आहे. त्यासाठी योजलेली ग्रामीण भाषा देखील विषयाला पूरक व उठाव देणारी आहे. म्हणूनच निशिकांत मिरजकर या संदर्भात म्हणतात, 'खळाळ' हा आनंद यादवांचा कथासंग्रह आजच्या मराठी कथेच्या प्रवासातील प्रतिनिधी ठरावा. कथेची रचना आणि अननुभूतीचे आकारग्रहण यांची हळुवार सांगड घालून त्यांनी त्यातील कथांची निर्मिती केली आहे. एकंदरीत या कथासंग्रहातील कथांमधून जिवंत, उत्कट अनुभूती प्रभावीपणे साकार झाल्या आहेत.

यादवांची ही कथा अकृत्रिम आहे. ती खरीखुरी आहे. जिवंत हाडामासाच्या व्यक्तींचे मनोगत सांगणारी आहे. अकृत्रिम सौंदर्याने परिपूर्ण अशा या कथांचा विषय ग्रामीण परिसर, ग्रामीण व्यक्तीच आहे. ग्रामीण बोलीभाषेतच सर्व कथा साकारलेल्या आहेत. विषयांची विवधता असूनही परिसर, मर्यादेमुळे त्याच त्या ग्रामीण भाषेच्या योजकतेमुळ संग्रह एका दमात वाचताना काहीसा एकसुरीपणा जाणवतो.

२. आदिताल (१९८०) :

आदिताल कथासंग्रहातील कथांचे विषय वैशिष्ट्यपूर्ण आहेत निसर्ग, निर्मिती - प्रक्रियेतील व्यामिश्र गुंतागुंत, प्रकृती - पुरूषातील गूढ नाते इत्यादी वैशिष्ट्यपूर्ण विषय या कथेत आलेले आहेत.

'अनवाणी' कथेत सिदू स्त्रीसहवासासाठी आतूरलेला आहे. पण सावित्री विषयीची त्याची खरी प्रीती त्याला पशू बनू देत नाही, लेखक मनावर असलेले संस्कार उचल खातात. 'आकार' मधील बायाक्काला ऐन तारुण्यातही स्त्री असूनही पुरूषाच्या सहवासाची गरज भासत नाही. तिची सर्व वागणूकच पुरुषी आहे. लेखकाने तिच्याविषयी केलेली कल्पना खरी न ठरता ती लेखकाची निराशा करते. 'रक्तसंगम' कथेत कमळा व इतर पात्रे लेखकाला न जुमानता आपल्या मनाप्रमाणे वागतात. लेखकाला निर्मिती - प्रक्रियेतील जाणवलेली गुंतागुंत येथे कथास्वरुपात साकारलेली आहे, तर 'प्रत्यय' व 'हिरवा चाफा' कथांचे विषय निसर्ग आहे. निसर्गाच्या सहवसाचा प्रत्यय हा 'प्रत्यय' कथेचा विषय आहे. तर झाडं म्हणजे कुणीतरी विशाल, व्यापक, उदात्त आकार असलेली व्यक्तिमत्त्वं आहेत, असे लेखकाला वाटतं. ही लेखकाची जाणवलेली व्यक्तिमत्त्वं 'हिरवा चाफा' कथेचा विषय आहे. स्त्रीचं अनादी, सनातन मातृत्व, तिच स्त्रीत्व व अबाधित सौभाग्यपण हा 'मळवट' कथेचा विषय आहे. पुरुषाचे स्त्रीशी असलले खरे व चिरतानेपण पुत्र-माऊलीचे आहे. म्हणूनच 'आदिताल' मधील मृदंगवादकाला वसू - नर्तकी मातृरुपात भावते. जगाच्या सस्कृतीचा जन्मही झाला नव्हता, तेव्हापासून त्यांच्यात असलेले गूढ अनामिक नातं ते अनुभवतात. नर्तकी प्रसन्न जगदंबेप्रमाणे बोलते व तिच्या स्पर्शात मृदंगवादकाला मातृत्वाचा अनुभव येतो. 'जन्मस्थान' मधील गोविंदा मृत्यूशय्येवरील आपल्या आईला जगदंबेच्या रुपात पाहतो. 'अनैतिक' कथेतील स्त्रीला लग्नाशिवाय मातृत्व हवं आहे. 'माती' कथेतला विषय मनुष्य आपल्या नैसर्गिक वृत्ती-प्रवृत्तींना कलंदर वृत्तीच्या कृष्णाला गोऱ्या सुंदर साहेबपासून मूल हवे आहे. स्वतःच्या मानसिकतेला - नैसर्गिक प्रकृतीला मोकाट सोडायला ती तयार आहे. एकूण 'जन्मस्थान', 'मळवट', 'हरवलेला सोनचाफा', 'अनैतिक', 'आदिताल' इत्यादी कथांतून प्रकृती - पुरुष, स्त्रीपुरुषसंबंध, आदिम कामभावनेचा शोध आणि वेध घेण्याचा प्रयत्न दिसतो. पण हा शोध आणि वेध दुर्बोध न होता, हा तरल असा विषय लेखकाने समर्थपणे हाताळला आहे. यादवांच्या 'आदिताल' हा कथासंग्रह म्हणजे त्यांनी लेखकाला योजलेल्या शीर्षकानुसार 'विलोभनीय अभिव्यक्तीची अतुलनीय झेप' अशा स्वरुपाचा वाटतो.

३. डवरणी - (१९८२) :

'डवरणी' हा कथासंग्रह १९८२ साली प्रसिद्ध झाला. १९९३ साली दुसरी आवृत्ती देखील प्रकाशित झाली. 'डवरणी' या शीर्षकावरुनच संग्रहाचे अंतरंग ग्रामीण असल्याचे स्पष्ट होते.

'डवरणी' संग्रहातील पहिलीच कथा 'माझी पहिली बायको' ही मनोविश्लेषणात्मक स्वरुपाची आहे. बालपणीच एखाद्या स्त्रीचे विशिष्ट गोष्टीसाठी आकर्षक वाटणे व अशीच स्त्री पत्नी असावी असे वाटणे, यात गूढ मानसिकता दिसते. लेखकाच्या लहानपाणी दुग्धपान करू शकणारी तानीबाईसारखी स्त्री पत्नी असावी असे लेखकाला वाटते. पत्नी आणि माता यातील एकरुपताच लेखकाला कुठेतरी भावली आहे. 'ओढ' मधील तम्माला पाण्याची असलेली ओढ गूढ स्वरूपाची आहे. 'संशयात्मा' कथेतील जानदेवाला स्वत:च्या भावाचा वाटणारा संशय आणि संशयामुळे होणारे त्याचे वेडसर वागणे, जानदेवाची मानसिकता दाखवते. तर 'हूल' कथेत एखादी हूल किंवा अफवा समाजमनावर कसा अनिष्ट परिणाम घडविते त्याची कथा येते. सामाजिक रोषाला निरपराध म्हातारी नाहक बळी पडते. 'शहाणा' गाव कथेतही गावातील शहाणे (?) लोक आपल्याला गंमत पाहायला मिळावी म्हणून खुळ्या शंकऱ्याला पुरात उडी घेण्यास प्रवृत्त करतात व खुळ्या शंकराचा बळी जातो. एकूण व्यक्तीची व समाजात मानसिकता दाखविणाऱ्या ह्या कथा जशा या संग्रहात आहेत. तशाच ग्रामीण जगतातील दारिद्र्याचे दर्शनही त्या घडवितात.

'हल्लक', 'कोंडमारा', 'भोलेनाथाची मर्जी', 'खताची गाडी', ह्या कथा ग्रामीण जगतातील दारिद्र्य व त्यामुळे निर्माण होणारे कारूण्य चित्रीत करतात. 'हल्लक' कथेत आधीच असलेलं दारिद्र्य विसरण्यासाठी नायकाने दारु पिणे, दारुच्या नशेत पत्नी-मुलांना मारणे, कामावर नीटपणे न जाणे व त्यामुळे आणखी दारिद्र्य येणे, दारिद्र्याचे चटके न सोसले गेल्यामुळे स्वत:ला परत दारूत बुडवून घेणे असे दुष्टचक्र दिसते. 'खताची गाडी' कथेत छोटा शेतकरी असलेल्या धोंडीबाची थोडीशी शेतीदेखील शेजारचा धनदांडगा शेतकरी थोड्या मोबदल्यात जबरीने आपल्या ताब्यात घेतो, धोंडीबा व त्याच्या मुलाच्या नशिबी मोलमजुरी येते. 'कोंडमारा' कथेतील संतूच्या आईला व तरूण पत्नीला दुसरीकडे कुठेच रोजगारीचे काम मिळत नाही व त्या आगतिकपणे दत्तूच्या मळ्यातच कामाला जातात. पण त्यामुळे संतूची होणारी तडफड, त्यांचा 'कोंडमारा' शेवटी दत्तूवर त्याचा खून करण्यासाठी दगड उचलून बाहेर पडतो.

'भोलेनाथाची मर्जी' कथेतील इराप्पा ग्रामसेवक सुबारावच्या घरात साप सोडतो आणि सापांचा बंदोबस्त करण्यासाठी म्हणून सुबारावाकडून पैसे काढतो. पण त्याची ही चलाखी लक्षात आल्यावर गावकरी त्याला चांगला चोप देतात. पण इराप्पा आपल्या पत्नीच्या आजारामुळे रंजिस आलेला असतो व तिला डॉक्टरकडे नेण्यासाठीच त्याने सुबारावाला फसवून पैसे मिळवलेले असतात हे जेव्हा वाचकाच्या लक्षात येते, तेव्हा इराप्पाचे दारिद्र्यच वाचक मनावर ठसते, ग्रामीण जनतेची व समानाची मानसिकता, दारिद्र्य यांच्या चित्रणाबरोबरच तेथील पुढारी-प्रतिष्ठित म्हणविणारी राजकारणी - बडी मंडळी कशी लबाडीने वागते याचेही चित्रण करणाऱ्या कथा या संग्रहात आल्या आहेत. 'सुटकेतील पाश', 'गिधाड', 'खताची गाडी' या कथा ग्रामीण पुढाऱ्यांचे बेरकीपणाचे दर्शन घडवितात.

'सुटकेतील पाश' मधल मतेसारखा प्रतिष्ठित सामाजिक कार्यकर्ता मनुष्य मोहितेबाईला आपल्या मोहात पाडतो. बाईला झालेले मूल आपल्या प्रतिष्ठित पणाखाली अनाथाश्रमात सोडतो. पत्नी, कुटुंबीयांच्याही डोळ्यात धूळ फेकतो.

'गिधाड' कथेतही गावातील तथाकथीत राजकारणात मंगला या नर्सचा बळी जातो. आधी तिचे शील लुटून मग त्यावरून पुन्हा तिलाच टोचून बोलून हैराण केले. शेवटी मंगला झोपेच्या गोळ्यांना शरण जाते. 'खताची गाडी' कथेतही धोंडीबाची शेती थोड्या मोबदल्यात लाटणारा पुढारी पवार आहेच.

याशिवाय 'मल्लू रामोशी' कथेत मल्लू रामोशाचा दरारीपणा, बेरकीपणा, अचाटशक्ती व या बळावर तो चोरीचे साहस करतो त्याची कथा येते. 'राणूची बायको' कथेतील भीवरा तडफदार, कर्तबगार आहे. पांगळा झालेला राणू नवरा म्हणून तिच्या मनाला भावत नाही व ती त्याला सोडून जाते. भिवरा, रामूचे व्यक्तिचित्रण या कथेत ठसठशीतपणे झालेले आहे.

'ठिणगी' ही शहरी जीवनातील कामगाराचे दारिद्र्य, हलाखी यांचे चित्रण करणारी कथा. मुलीच्या लग्नाच्या खर्चासाठी परसरामाला आपल्या डोळ्यात ठिणगी उडवून घेऊन अपघात घडवून आणावा लागतो. त्यामुळे त्याला मालकाकडून पैसे मिळाले असतात. कामगार जगतातली अगतिकता भयावह आहे, हेच येथे

दिसते.

'चित्तुर आणि चोळी' ही जयंवता आणि सोना यांच्या असफल प्रेमाची कथा. जातीची बंधने त्यांना जवळ येऊ देत नाहीत. चिडलेला जयवंता चित्तरांच्या पिसांच्या रंगामुळे त्याच रंगाच्या सोनाच्या चोळीची आठवण होऊन चित्तरांची शिकार करतो. 'कवठी चाफा' कथेत आईच्या बदफैलीपणाचा वारसा चालवणारी कोंडी आहे. तिचा उपभोग घेऊन तिला झडकून टाकणारा भुयाचा दिनकर आहे. रोगट पत्नीला सोडून मंजाकडे मजा करणारा शिवराम आहे. शिवरामचे हॉटेल सांभाळणारा मंजाचा बावळट नवरा आहे व गरोदर राहिलेल्या कोंडीचा गर्भ पाडण्यासाठी तिच्या पोटावर खच्चून लाथा घालणारी तिची आई आहे. कोंडी, शिवरामची पत्नी, कोंडीची आई या सर्वच स्त्रिया सामाजिक चालीरितीच्या व निसर्गाच्या बळी ठरल्या आहेत.

'डवरणी' या कथासंग्रहात मानसिक ताणतणाव, सामाजिक ताणतणाव जसे व्यक्त होतात तसेच दारिद्र्यामुळे निर्माण झालेली दुःखे, प्रेमभंग इत्यादींचे चित्रण होते. बेरकी व्यक्तिमत्त्व, ढोंगी राजकारणी यांचाही पर्दापाश होतो.

४. उखडलेली झाडे (१९८६) :

'उखडलेली झाडे' या संग्रहातील कथांमध्ये देखील ग्रामीण समाज तेथील बेरकी राजकारणी, शेतमजुरांचं हलाखीचं जगणं, बलुतेदारांचं दैन्य, तेथील भ्रष्टाचार इत्यादींचं चित्रण आलं आहे. परिवर्तनशील ग्रामीण जीवनात ग्रामविकास, औद्योगिकता यांच्या धबडग्यात गरीब व श्रीमंत या दोन समाजातील दरी अधिक रुंदावत आहे, यांचे दर्शन येथे या घडवितात.

'फळ्या आणि पारंब्या', 'गावचा मुख्यमंत्री' ह्या कथा बेरकी राजकारण्यांचं बेरकीपण दाखविणाऱ्या कथा आहेत. 'फळ्या आणि पारंब्या' कथेतील दादासाहेब देशमुख केवळ लोकमतासाठी बाबासाहेबांच्या संगतीत रहातात, वरवर बाबासाहेबांना पाठिंबा देतात, पण बाबासाहेबांच्या स्मारक योजनेला त्यांचा विरोधच असतो 'गावचा मुख्यमंत्री' कथेतील बाळासाहेब धूर्त आहेत. छऱ्याला त्यांनी हाताशी धरले आहे. या कथांतून खेड्यातील ओंगळ राजकारणाचे जसे दर्शन घडते तसेच 'फाट्याचं पाणी' कथेत खेडयातील भ्रष्टाचाराचे वर्णन येते. लक्ष्मण मोरेसारखा माजी सैनिक या लाचखोरपणाला थोपवण्यात तोकडा पडतो. अधिकारी व पुढारी मिळून गरीब, गरजू अज्ञानी शेतकऱ्यांना नाडतात. खेड्यातील वास्तवाचे विदारख दर्शनच येते घडते.

'कष्टाची लक्ष्मी' व 'शेवटचं पायताण' ह्या कथा ग्रामीण बलुतेदाराचं हलाखीचं जिणं चित्रित करतात. 'कष्टाची लक्ष्मी' कथेत लक्षुमी म्हणजे केरसुणी. ह्या केरसुन्या विकूण कष्टाची भाकर मिळवू पाहणारी एक विधवा मातंग स्त्री, पण शहरात आता जुन्या पद्धतीच्या खेड्यातील केरसुण्या कोणीच वापरत नाही. नवीन पद्धतीच्या जीवनात हा उद्योगही आता कालबाह्य ठरला आहे. 'शेवटचं पायताण' कथेतही पायताण शिवण्याचा चांभाराचा धंदा कसा निकालात निघाला आहे ह्याचे चित्रण येते. नवीन समाज रचनेत, ग्रामीण भागाचं शहरीकरण घडत असल्याच्या या काळात बलुतदारी कशी नामशेष होत आहे, त्याचे विदारख चित्रण येते.

'चांवीच पाणी' या कथेतही ग्रामीण जीवनातील दारिद्र्याचे वर्णन येते. छोटी-छोटी सुखं देखील या रोजगारी लोकांच्या नशिबी नसतात. त्यांना हुलकावणी देतात ह्याचे चित्रण येते.

'पाषाणाची माणसं', 'उद्योग वसाहत', 'भिंत' या कथा शहरी जगताचं चित्रण करतात. 'पाषाणाची माणसं' कथेत जंगमसाहेबांना पाषाणासारखीच असलेली माणसं शहरी भेदतात आण खेड्याशीच आपली नाळ बांधली आहे, या विचाराने ते खेड्याकडे परतण्याचा निर्णय घेतात. 'उद्योग वसाहत' कथेत कारखानदार आणि कामगार यांच्यातील वाढत्या दरीचे चित्रण आहे. घरगडी म्हणून काम करणाऱ्या चंदूला अभ्यासाला वेळ मिळत नाही, तो नापास होतो, निराश झालेल्या चंदूला उद्योग वसाहती जवळून जाणारे मळकट पोषाखातले काळ्या तोंडाचे कामगार आपलीच भावी प्रतिमा वाटतात. औद्योगिकीकरण झाले, कारखानदारी फोफावली तरी नाहीरे समाज आपल्या पूर्वीच्या परिस्थितीतून वर येऊ शकत नाही. 'भिंत' कथेतही गरीब व श्रीमंत वस्त्यात भिंत उभी राहिल्याचं चित्रण येते. खरं तर मनात असलेली भिंतच दंगा, हिंसाचार, जाळपोळ घडवून आणते आणि त्याचा परिणाम म्हणून प्रत्यक्षात भिंत बांधली जाते.

'हिरवी संस्कृती' ही कथा लेखकाला ग्रामीण जगताची असलेली ओढ व ती संस्कृती जगलीच पाहिजे म्हणून वाटणारी

तळमळ व्यक्त करते. सुरुवातीला प्रा. भोईटे आपल्या भावाला शेतकरी आंदोलनापासून दूर राहा असा उपदेश पत्रातून करतात. पण भाऊ आपली रास्त भूमिका विस्तारपूर्वक लिहून त्यांना कळवितो. तेव्हा प्रा. भोईटे यांचेही मत परिवर्तन होते. त देखील गावाकडे जातात खेडी, शहरे, देश, संस्कृती जगविली पाहिजे असे त्यांना वाटते.

एकूण नवसमाज निर्मिती, विकासकार्यात व औद्योगिक प्रगतीमुळे जुने पारंपारिक धंदे, व्यवसाय कसे डबघाईला आले, खेड्यांची सामाजिक व आर्थिक घडी त्यामुळे कशी विस्कटली यांचे मार्मिक चित्रण या कथा करतात. ग्रामीण जीवनाचा वेध घेणाऱ्या ह्या कथांचा विषय तेथील जनतेवर होत असलेल्या अन्यायाचे चित्रण करणे हाच आहे. लेखकाने स्वत: हे जीवन भोगले आहे, त्या मागे लेखकाची आत्मानुभूती आहे. पण खेड्याविषयी इतक्या आपुलकीने विचार करताना यादवांचा स्वर कधी कधी शहरवासीयांविषयी उपरोधपूर्ण छटा घेऊन उमटताना दिसतो. 'हिरवी संस्कृती', 'कष्टाची लक्ष्मी', 'पायताण', 'भिंत', 'पाषाण माणसं' या कथांची उदाहरणे या संदर्भात देता येतील.

सर्व कथांचा विषय ग्रामीण समाज हाच असल्यामुळे लेखक स्वत: पूर्वी त्या समाजाचा एक घटक होता म्हणून लेखनात त्या समाजाविषयी वाटणारी सहानुभूती उमटणे साहजिकच आहे. पण शहरी संस्कृतीविषयी अधून मधून कथेच्या ओघात उमटलेले विरोधात्मक स्वर आहेत.

५. माती खालची माती (१९६५) :

'मातीखालची माती' या व्यक्तिचित्रणात्मक संग्रहात 'हाताबुडी आलेला शिवा' या कथेत लेखकाने आपल्या धाकट्या भावाचे व्यक्तिचित्रण चितारले आहे. तर 'फुला आत्ती' ही देखील लेखकाच्या दूरच्या नात्यातील एक स्त्री आह. 'हाताबुडी आलेला शिवा' कथेत लेखक - मोठा भाऊ - शिकून शेतीच्या कामाचा राहिला नाही. म्हणून शिवाला आईवडील शाळेतच घालत नाहीत. पण रोजगारी शिवाला भातासारखी वस्तूही पोटभर मिळत नाही. अनेक जीवनावश्यक गोष्टी त्याला भेटत नाहीत. 'फुला आत्ती' ही लेखकाच्या आजीची मैत्रीण, वंशाला दिवा मिळवा, नातू व्हावा म्हणून आतुरलेली. पण सुनेला मुलीच होतात म्हणून तिला छळणारी आहे. पण सातव्यावेळी मुलगा झाल्यावर ती सुनेचे कौतुकही करते, 'तू बसून खा' असं सांगते. ग्रामीण जगात असलेल्या समजुती व त्यानुसार वागणारी एक स्त्री असे प्रतिनिधीक स्वरुप फुला आत्तीला लाभले आहे.

'बापू मांग', 'आक्कू मावशी', 'चव्हाणाचा आबामा', 'लंगडा गोपा', 'पोरका दिनू' इत्यादी व्यक्तिचित्रणे ग्रामीण विश्वातील दारिद्र्याचेही दर्शन घडवितात. 'बापू मांग', 'आक्कू मावशी' ह्या परिस्थितीने गांजलेल्या व्यक्ती पोटासाठी चोऱ्या करतात. बापू मांग गवत चोरतो आणि एखाद्या प्रसंगी कोकरूदखील चोरतो. 'पोट भरण्याचं दुसरं' साधन नसलेली म्हातारी आक्कू मावशी ताईबाईचा नैवेद्य चोरते. देवीला वाहिलली कोंबडी पकडते. परंतु आक्कू मावशी किंवा बापू मांग यांचा वाचकाला तिरस्कार वाटत नाही, तर त्यांची परिस्थिती पाहून कारूण्यच मनात उभे राहते.

'चव्हाणाचा आबामा' कथेतील आबामा पूर्वी पहिलवानकी केलेला आहे. पण आता बदललेल्या परिस्थितीत कष्ट करणे त्याच्या नशिबी आले. पहिलवानाला आवश्यक खुराक मिळणे दुरापास्त झाले. पूर्वीच्या आपल्या आठवणीतच तो केवळ रमतो. 'लंगडा गोपा' कथेतील गोपा लंगडा आहे. मिळेल ती मजुरी करून कष्टाचं जिणं जगतो. मुलगा वारल्यावरही त्याच्यासाठी दुःख करण्यासाठी त्याच्याकडे वेळ नाही. पोटासाठी लगेच त्याला कामावर जावे लागते. पोट, पोट करीतच आपल्यालाही मातीआड व्हावे लागेल हे तो समजून आहे. कारूण्य ओतप्रोत या कथेत भरून राहिले आहे. 'पोरका दिनू' कथेमधील दिनू पोरका आहे. उकिरड्यावर उगवलेल्या आंब्याच्या कोयीसारखा तो पोरका आहे. या कारूण्यपूर्ण कथा आहेत.

'मातीखालची माती' मधील वरील व्यक्तिचित्रणांशिवाय 'सखाराम', 'खादाड धोंडिबा' व 'बाबाजी बल्लाळ' ही व्यक्तिचित्रणे वैशिष्ट्यपूर्ण आहेत. 'सखाराम' ही सखारामाची मानसिकता दाखविणारे व्यक्तिचित्रण आहे. वैशिष्ट्यपूर्ण आहेत. 'सखाराम' ही सखारामाची मानसिकता दाखविणारे व्यक्तिचित्रण आहे. सखाराम हा मुळात शरीराने पुरुष असूनही आपण स्त्री आहेत अशीच त्याची मानसिकता आहे व त्याचे वागणे, बोलणे, चालणे

इत्यादीतून त्याची मानसिकता दिसून येते. 'खादाड धोंडिबा' कथेतील धोंडिबा ही व्यक्तिरेखा. धोंडिबा अतिशय खादाड आहे पण कामचुकार आहे. खाण्यात पुढे असणारा धोंडिबा कामाची टाळाटाळ करण्यासाठी कशाप्रकारे युक्त्या योजतो त्याचे मजेदार चित्रण लेखकाने येथे केले आहे. 'बाबाजी बल्लाळ' मधील बाबाजी सज्जन आहे. चारचौघांपेक्षा वेगळा आहे. देवदासी रखमाला पत्नीप्रमाणे घरात ठेवतो. दोघांनाही आपल्याला मूल असावे असे तीव्रपणे वाटते. पण रखमाच्या पोटी एक मृत अपत्यच जन्माला येते. रखमा बाळंत झाली त्याच वारी मोरी कुत्री व्याली व तिला पाच पिल्ले झाली होती. आपल्याच बाळाचा जीव या पिलात आहे, अशा समजुतीने कुत्रीच्या पिलांना ती पुत्रवत जीव लावते. केवळ कुत्र्याच्या पिलांवरच ती माया करते असे नाही, तर झाडं-झुडपं, शेतं, इळ्याखुरप्यावरही रखमा आणि बाबाजी यांचं मनं जडलं आहे. त्यांची उस्तवारी करताना त्यांच्या मनात सुखाचं पेव फुटतं.

'भाडेकरू' कथेत भाडेकरू दत्तूची व्यक्तिरेखा रेखटली आहे. बैलांच्या विक्रीच्या व्यवसायात तोटा झाल्यामुळे दत्तू अडचणीत येतो, त्याचे वर्णन या कथेत येते.

वरील बहुतेक व्यक्तिचित्रणे व्यक्तीच्या बाह्यरुपाचे त्याच्या लकबी, लहरी स्वभावाचे वर्ण करणारी आहेत. पण व्यक्तीच्या अंतरंगाकडे, त्याच्या मानसिकतेकडे लेखक वळत नाही.

या संग्रहातील व्यक्तिचित्रणे ठसठशीतपणे वाचकमनावर उमटण्याऐवजी त्या व्यक्तीच्या जीवनातील घटनाप्रसंग व्यक्तिचित्रणावर मात करतात. 'लंगडा गोपा' कथेत गोपाच्या मुलाच्या मृत्यूचा प्रसंगच वाचकमनावर आघात करतो. 'बापू मांग', 'आक्कू मावशी' या व्यक्तिरेखाटनात त्यांच्या चोरीच्या घटना व्यक्तिदर्शनावर मात करतात. या संदर्भात स. शि. भावे म्हणतात, 'घटना प्रसंग ताकदीने उभे करणे हे आनंद यादव यांचे सामर्थ्य आहे. त्यातून व्यक्तिचित्रे उभी रहात नाहीत, कारण एकेरी व्यक्तिचित्राला फाडून फोडून हे प्रसंग मोठे होतात, आणखीच व्यापक आणि खोल अशी अनुभवाची समज दाखवितात.'

यादवांनी ग्रामीण जीवनातील विनोदी प्रसंगाचे वर्णन करणारी कथा देखील लिहिली. 'घरजावई' आणि 'माळावरची मैना' या नावाने दोन कथासंग्रह प्रसिद्ध झाले आहेत.

६. 'घरजावई' आणि 'माळावरची मैना' :

या दोन्हा संग्रहातील कथांचे स्वरुप खूपच सारखे आहे. 'घरजावई' कथासंग्रह १९७४ साली व 'माळावरची मैना' कथासंग्रह १९७६ साली प्रसिद्ध झाला. या कथांचे लेखन वाचकांच्या मनोरंजनासाठी केले गेलेले दिसते. व्यक्ती तिच्या परीने व्यवस्थित, सुसंगत हुशारीने वागते, पण तिच्या वागण्यातून विसंगतीच निर्माण होते. ही विसंगती वाचकाला हसविते. यादवांच्या कथांतील व्यक्ती ग्रामीण जगातील आहेत. अनेकदा या व्यक्तींच्या विसंगतीतून निर्माण होणाऱ्या विनोदाला कारूण्याची एक किनार असलेली दिसते. यादवांच्या विनोदी कथांत गावरान चपखलपणाचे, बेरकीपणाचे चित्रण आलेले आहे.

'घरजावई' संग्रहातील पहिली कथा 'घरजावई.' या कथेत भागू, तिची एकुलती एक मुलगी संती, संतीचा पती व संतीशी लग्न करण्याची इच्छा बाळगून असलेला मारुती यांची फरपट व्यक्त झाली आहे. 'रांगडेपाडीचे गांजाखस' कथेतील गावचा पाटील नादिष्ट, रंगढंग करणारा. केवळ पोटाला घालण्याच्या बोलीवर अडल्या नाडल्यांना गरीबांना शेतावर राबवून घेणारा. पण या पाटलालाही शेरास सव्वाशेर असे रांगडेवाडीचे चापर गांजाखस भेटतात व कथेत धम्माल प्रसंग निर्माण होतात. परंपरेने चालत आलेल्या लोककथेचा तिच्यातील किस्सांचा उपयोग यादवांनी करून घेतला आहे.

'गायकवाडची गाठ' ही एका 'टिपिकल' ग्रामीण कथाकाराचे दर्शन घडवते. आपल्या कथेत पुरेपर ग्रामीण वास्तव यावं म्हणून खेड्यात वास्तव करणारे गायकवाड आपल्या कथेच्या टीकाकाराला जोड्यानं मारलं पायजे, अशी भाषा वापरतात.

'त्र्याहत्तर खोड्यांचा' कथेत अंगात त्र्याहत्तर खोड्या असलेल्या गणा न्हाव्याचं चित्रण येते. अशा गणाला चकवू पाहणारे, फसवू पाहणारे गावकरीही आहेतच. गणाची बायकोदेखील बाहत्तर खोड्यांची आहे, तरी ती त्र्याहत्तर खोड्यांच्या गणाबरोबर नांदत नाही. गणा आता दहीवालीशी लफडे जुळवू पाहतो आहे. एकूण ग्रामीण जनतेच्या मानसिकतेवर प्रकाश

टाकणारी ही कथा आहे.

'छंद करावा असा' ही कथा काडी पैलवान मुर्ल्याच्या पहिलवानकीच्या छंदाची जशी आहे; तशीच मुर्ल्या हौशी या मुलीच्या मागे लागतो, त्या छंदाचीही आहे. हौसाचे आपल्यावर मन आहे अशी खुळी समजूत असलेल्या मुर्ल्याच्या बावळटपणाचे चित्रण कथेत येते. 'धुळवड' कथेत किशा मांगाच्या मेंढरू चोरण्याची कथा येते. मेंढराची चोरी लपविताना व चोरी पकडल्यावर गयावया करणाऱ्या किशाचे विनोदी चित्रण कथेत येते. पण या विनोदाला मांगांच्या दारिद्र्याच्या वर्णनाची करूण किनारही असलेली दिसते.

'तिरकूट' कथेत आळसिद् आप्पाला परसू, त्याची पत्नी मंजा व त्याची आई वेगवेगळे तीन नवस करतात आणि मंजाला तिरकूट होतं. दान मुलगे व एक मुलगी. घरातील स्त्रिया, बाहेरचे ओळखीपालखीचे लोक परसूला याबाबतीत छेडतात आणि विनोद निर्माण होतो.

'बायको' कथेतील दसऱ्या आपल्या पत्नीचा - ती दिसायला साधारण आहे म्हणून त्याग करतो व दुसरी सुंदर पत्नी शोधू लागतो. एक सुंदर मुलगी सांगून येते, पण दसऱ्याच्या एक मित्र तिच्याशी आपले लग्न जुळवितो. दसऱ्याचे लग्न कुठेच न जुळल्याने सोडचिठ्ठी दिलेल्या पहिल्या पत्नीला तो आणायला येतो. पण तिची सोयरीक आता दुसरीकडे झालेली असते. सासरा दसऱ्याला चांगलीच खरपूस समज देतो. सुंदर पत्नी मिळवायच्या नादात दसऱ्या होती ती बायकोही घालवून बसतो.

'म्हातारी आणि कोंबडी' कथेतील अण्णावाणी बेवारशी म्हातारीला तिच्या जवळच्या डबोल्याच्या लोभाने सांभाळतो व तिच्या मरणाची वाट पाहतो. पण या लबाड आणि लोभी वाण्याच्या श्रद्धेचा फायदा घेणारा गंगाराम वाण्याला शेरास सव्वाशेर भेटतो व कथेत धम्माल विनोद निर्माण होतो.

'बाईची नेमणूक' ही कथा खेड्यातील शिक्षण क्षेत्रातील मंडळी काय लायकीची असतात त्यावर प्रकाश टाकते. स्त्री शिक्षिकेच्या नेमणुकीसाठी जिवाचा आटापिटा करणारे कार्यकारी मंडळाचे सदस्य कथेत विनोदी प्रसंग निर्माण करतात.

'आपटी' कथेत मारुतराव गायकवाड यांच्या दोन मुलाशी भीमगोंडा पाटील आपल्या देन मुलीची सोयरीक कशी सत्यात जुळवतात त्याची कथा येते. तसेच खेड्यात पैसे देऊन कशाप्रकारे मते मिळवली जातात, विरोधी पक्ष एकमेकांच्या सभा कशा उधळतात यावरही प्रकाश पडतो.

'रखवालदार' कथेत रखवालदाराने रात्री जागे राहावे म्हणून सोसायटीतल्या मेंबर लोकांनाच जागे राहावे लागते, त्याच गमतीदार वर्णन येते. 'महाराणी अबिदाचे साम्राज्य' कथेतील अबिदा पुण्याच्या हायवेवर दारु विकते. ट्रकवाले व इतर वाहनांचे चालक तिच्याकडून दारु घेऊन पितात. तिच्या तरुण, सावळ्या, कामुक सौंदर्याचा दुरुनच आस्वाद घेतात, पण जवळ पाण्याचा व छेडण्याचा कुणी प्रयत्न केल्यास अबिदाच भाऊ त्याला रक्त आकेस्तोवर मारतात. पुण्याजळच्या हायवेवर अबिदाच साम्राज्य आहे.

यादवांचे ग्रामीण विनोदी कथेचे स्वरुप वरीलप्रमाणे आहे. या कथा रंगविताना यादवांनी ग्रामीण लोकांच्या वागण्यातील विसंगती, लोकसाहित्यातील विनोदी किस्से इत्यादींचा वापर केला आहे. ग्रामीण भागात हे किस्से प्रचलित असल्याने तिथल्या लोकांना ते माहीत असतात, शहरी वाचकाला हे किस्से आपले कथेद्वारे सांगून त्यांचे मनोरंजन करणे हाच हेतू या कथांच्या लेखनामागे असलेला दिसतो. या कथेच्या लेखनहेतूविषयी डॉ. रवींद्र ठाकूर त्यांच्या 'आनंद यादव व्यक्ती व वाङ्मय' या ग्रंथात म्हणतात, या कथेचा वाचक प्राधान्याने शहरात राहणारा मध्यमवगीय माणूस हाच होतो. सतत मध्यमवर्गीय जीवनाचे चित्रण करणारे साहित्य वाचून कंटाळलेल्या त्याच्या मनाला ही कथा रूचिपालटाचा आनंद देत नाही. त्यासाठीच जणू तोही या कथेकडे वळला. परिणामी मनोरंजनाच्या गरजेतून निर्माण झालेल्या या कथेतील जीवनदर्शन उथळ पातळीवरचे राहावे हे स्वाभाविकच होते.

आधुनिक ग्रामीण साहित्याची चळवळ :

स्वातंत्र्योत्तर काळात शिक्षणाचे लोण खेड्यापाड्यात, तळागाळापर्यंत जाऊन पोहोचले. या ग्रामीण नवशिक्षितांनी साहित्यनिर्मितीला सुरूवात केली. आतापर्यंत 'ग्रामीण'तेच्या नावाखाली निर्माण होणारे साहित्य खरेखुरे ग्रामीण नव्हतेच याची

जाणीव ग्रामीण नवशिक्षित पिढीला झाली. याच काळात नवा सामाजिक दृष्टीकोन समाजवादी दृष्टीकोन त्याला प्राप्त झाला. नवसाहित्यिकाला सर्वच जातीधर्माचे, पददलित आपलेच वाटले. आतापर्यंतच्या ग्रामीण साहित्यातील कृत्रिमता लक्षात आली. त्या मर्यादा टाळून नवे आधुनिक ग्रामीण साहित्य त्याने निर्माण केले. या आधुनिक मराठी ग्रामीण साहित्यिकांचे नेतृत्व आनंद यादवांकडे आले.

ग्रामीण साहित्याने साठ नंतर जी वास्तवादी लेखनाची मराठी साहित्यात स्वत:ची अशी जागा निर्माण केली, याचे अध्वर्यू म्हणूनच आपल्याला ज्येष्ठ लेखक आनंद यादव यांच्या लेखनाकडे पाहता येते. किंबहुना आनंद यादव यांच्या लेखनापासूनच ग्रामीण साहित्य चळवळीचा प्रारंभ झाला. त्यामुळे साहजिकच त्यांच्या एकूण वाङ्मयीन वकृत्वाकडे 'ग्रामीण लेखनाचा बाप' म्हणून पाहिले जाते. त्यांच्या निधनाची बातमी सगळीकडे पसरली तेव्हा अर्थातच आजच्या पिढीतील तरुण ग्रामीण साहित्यिकांच्या तोंडूनही न कळत शब्द बाहेर पडले ते 'आमा बाप आभाळ झाला !'

यादवांचे लेखक म्हणून कर्तृत्व मोठेच, पण त्यांच्या ग्रामीण साहित्य चळवळीने एक काळ गजबून गेला आणि विशेष म्हणजे याच ग्रामीण साहित्याच्या चळवळीने पुढे अनक लेखक लिहित झाले. साहित्य असो वा कोणतीही कला, त्याच्या अंतरंगात बदल होतात ते जीवनाच्या संघर्षातूनच ग्रामीण साहित्यातही टप्पाटप्पाने बदल होत गेले. पण त बदल होताना त्याला पूरक ठरली ती ग्रामीण साहित्य चळवळच. मराठी साहित्य म्हणजे मनोरंजनाच सहित्य अशीच प्रतिमा ग्रामीण झाली होती. कलेसाठी कला की जीवनासाठी कला असा वाद यातूननच पुढे निर्माण झाला आणि ता आतापर्यंतही चर्चिल्या जात आहे. पण यात भर घातली गेली. ती ना. सी. फडके यांच्या सारख्या त्यावेळच्या अनेक साहित्यिकांच्या लेखनाने. फडकेंच्या कादंबरी लेखनातील नायिकांवर फिदा होणाऱ्यांना कलेसाठी कला हा विचार जवळचा वाटत होता. पण यानंतर ग्रामीण साहित्याच्या वास्तववादी लेखनातून जीवनासाठी कला हा विचार जवळचा वाटत होता. पण यानंतर ग्रामीण साहित्याच्या वास्तववादी लेखनातून जीवनासाठी कला हा विचार अधिकाधिक अधोरखित होत गेला आणि त्यांचे श्रेय ग्रामीण चळवळ राबविणाऱ्या यादव यांच्या सारख्या अनेक ग्रामीण लेखकांना द्यावे लागते. याच्याच आगेमागे दलित साहित्याचा उगम झाला. दलित साहित्य आणि ग्रामीण साहित्य या माध्यमातून पुढे मराठी साहित्याने कात टाकली. ग्रामीण भागात कोणतीही शिक्षणाची, लेखनाची पार्श्वभूमी नसणाऱ्याअनक तरुणांना लिहिण्याचा आत्मविश्वास मिळाला. याच आत्मविश्वासातून पुढे मराठी साहित्य म्हणजे ग्रामीण जीवनाचा संघर्ष असे चित्र निर्माण झाले. आज जी लेखनाची नावे अग्रक्रमाने घेतली जात आहेत. त्यात ग्रामीण भागातून लिहिणाऱ्या लेखकांचा जास्त समावेश आहे आणि याच्या मुळाशी यादव आणि त्यांच्या सहकाऱ्यांच्या ग्रामीण साहित्य चळवळीचे श्रेय आहेच..

समारोप :

डॉ. आनंद यादव यांचे संपूर्ण ग्रामीण साहित्याविषयी त्याची असणारी आपुलकी येथे मांडण्यात आली आहे. यामध्ये त्यांचे बालपण व जडणघडण कसे झाले हे प्रामुख्याने मांडण्याचा प्रयत्न केलेला आहे. त्यांच्या संपूर्ण बालपण व त्यामध्ये झालेली त्यांची जडणघडण त्यांना सोसावे लागलेले कष्ट यांची मांडणी करण्यात आली आहे. त्याबरोबर त्यांचे साहित्य यामध्ये कथासंग्रह आणि ग्रामीण साहित्याची चळवळ व्यक्त केलेली आहे.

हरवलली पाखरे

हरवलेली पाखरे येतील का पुन्हा भेटायला
गेलेले दिवस येतील का पुन्हा सजवायला
एकत्र राहून खूप हसला, खेळलो
शेवटच्या दिवशी मात्र रडलो
पाहिलं आपण एकमेकींच्या डोक्यात सजलेलं गाव
कधीच विसरू नका आपल्या मित्र-मैत्रिनीचं नाव
जगाच्या काना-कोपऱ्यात कुठेही जाऊ
एकमेकींना काही सेकंदासाठी आठवण पाहू
खरच हरवलेली पाखरे येतील का पुन्हा भेटायला
आठवणीतले ते दिवस पुन्हा सजवायला
आयुष्यात खूप कॉम्प्रमाईज केलं
फक्त एकाच ठिकाणी जगायला मिळालं, हसायला मिळालं
त्या म्हणजे आपल्या मैत्रीनी आणि आपला ग्रुप
आयुष्यात जर मैत्रिनीच भेटल्या नसत्या तर
कधीच विश्वास बसला नसता की,
अनोळखी व्यक्ती सुध्दा
रक्ताच्या नात्यापेक्षा खूप जवळच्या असतात.

✍..... कु. धनश्री शिवाजीराव देसाई
(बी.कॉम. भाग-१)

माणसू जागा होतो !

काळ्या पाषाणातूनी अवतरलं भगवान
ही किमया घडली शिल्पकाराच्या हातानं
त्या मूर्तीला राऊळी नेऊन बसविले
वेळोवेळी नवस-हवन करून जागविले.
दरवर्षी भरतात मोठाले ऊरूस-जत्रा
सावळ्याला भेटण्यास निघतात पदयात्रा
दुष्काळाने ग्रासलेल्या भागात काय घडतं ?
देव पाण्यात घालून सारं गाव रडतं !
धर्माने बरबटलेल्या या जगात
साधू-फकीर-बुवांच्या राहूट्यांत
लोक देवाला भेटण्यास बघतात
अंगारा लेवून वैद्यांना नाकारतात
टाचा घासून जेव्हा प्राण निघून जातो
तेव्हाच अंधश्रध्देतून माणूस जागा होतो.

✍..... विकास शिवाजी मोरे
(बी.बी.ए. भाग-३)

आठवणार सगळं काही आठवणार...

आठवणार सगळं काही आठवणार
कट्ट्यावरची ती उडवलेली टर आठवणार
इवल्याशा कारणामुळे झालेली भांडणे आठवणार
हे सर्व आठवत असताना शिक्षकांनी शिकवलेले ते दिवस आठवणार...

आठवणार सगळं काही आठवणार
शिक्षकांच्या तासाला चोरून खालेल्ला खाऊचा डबा आठवणार
कॉलेजच्या टेरेसवर वाढदिवस साजरे केलेले ते दिवस आठवणार...
आठवणार सगळं काही आठवणार
दुसऱ्यांच्या बाईकजवळ बसून गप्पा मारलेल्या आठवणार
मुलांना उठवून बाकड्यावर बसलेले ते दिवस आठवणार...

आठवणार सगळं काही आठवणार
हळूच काढलेल्या सेल्फी आठवणार
कॉलेज सोडून जाताना डोक्यात पाणी येऊनही न दाखवणाऱ्या त्या मैत्रिणी आठवणार...

✍..... कु. पूनम शिवाजी पोवार
(बी.कॉम. भाग-१)

आई

आई तुझी आठवण येते
डोळ्यात पाणी असताना
आई तुला विसरणार नाही
जीवन माझे जगताना
तूच मला जग दाखवलेस
काही माहीत नसताना
रोज-रोज आठवण येते. तू समोर नसताना
शब्द माझे कमी पडतील
दोन शब्द लिहिताना
आठवण येते रोज आई
रोज रात्री झोपताना
जीवन तुझे असेच गेले
आपलं घर सांभाळताना
एकच प्रार्थना करते वसुंधरेला
जन्मोजन्मी सुखी ठेव
माझ्या आई-वडिलांना !

✍.....कु. रमा मारुती कांबळे
(बी.कॉम.भाग-१)

वेळ नाही

सुख असून ते अनुभवायला वेळ नाही
सगळेच नंबर सेव्ह आहेत
पण त्यांच्याशी बोलायला वेळ नाही.
ज्याच्यासाठी आई-वडील दिवस-रात्र
मेहनत करतात त्या आई-वडिलांकडे मुलांना बघायला
आज वेळ नाही.
झोप आली खूप पण
आज झोपायला वेळ नाही.
हृदयात वेदनांचा पूर वाहतोय
पण ती आठवून रडायला वेळ नाही
परक्याची जाणीव नाही कारण
ते आपल्या माणसांसाठी वेळ नाही.
आयुष्यात पुढे जाण्यासाठी चालंलाय संघर्ष
पण या संघर्षात मागे वळून पहायला वेळ नाही.
जगण्यासाठी चाललेल्या या धावपळीत
जगण्यासच वेळ नाही.
सांगेल कोण कशाला दुसऱ्याबद्दल
जेंव्हा इथे स्वतःकडेच बघायला वेळ नाही.

✍..... कु. पूजा नागाप्पा दुंडगे
(भाग-३)

प्रेम कोणावर करावे ?

प्रेम कोणावर करावे ?
जो आपल्याला आवडतो, त्याच्यावर...?
की, ज्याला आपण आवडतो, त्याच्यावर...?
प्रेम कोणावर करावे ?
सुंदरशा गुलाबावर...?
की, त्याला जपणाऱ्या काट्यावर...?
प्रेम कोणावर करावे ?
जन्म घेतलेल्या मातीवर...?
की तिचे रक्षण करणाऱ्या, जवानावर...?
प्रेम कोणावर करावे ?
सुंदर नाजूक वेलीवर...?
की, तिला आधार देणाऱ्या वृक्षावर...?
प्रेम कोणावर करावे ?
रंगी बेरंगी फुलपाखरावर...?
की, त्याला उडण्या, बागडण्याची
चेतना देणाऱ्या वाऱ्यावर...?
प्रेम कोणावर करावे ?
काल परवा आयुष्यात आलेल्या मुलांवर...?
की, लहानपणापासून आपला हट्ट पुरविणाऱ्या
आपल्याला शिक्षण देणाऱ्या, सांभाळणाऱ्या,
आपल्यावर जीवन ओवाळून टाकणाऱ्या,
आपल्या आई-वडिलांवर...?

✍..... कु. मनाली बाळगोंडा कडूकर
(११ वी कॉमर्स)

जेंव्हा असतं लहानपण...

जेंव्हा असतं लहानपण
ऐकत आहात ना, तुम्ही सगळेजण ?
जेंव्हा असतं लहानपण
काम तर काहीच नसतं
अभ्यासही मुळीच नसतो
तर मजेला फक्त वाव असतो

लहानपण म्हणजे एक आनंदवन
तेथे असते चिमुकल्यांचे
अमूल्य धन
बरसतात तर नेहमीच घन
साजरा होतो दररोजचा सण

लहानपणाची मजा असते न्यारी
जशी दिल दोस्ती दुनियादारी
प्रेमळ मनाची असते यारी
म्हणून लहानपणच लय भारी

लहानपणी कोण उंच तर कोण जाडा
असतो प्रत्येकाचा जुना राजवाडा
जर कोण झाला वाकडा
तर होतो शाळेवरच राडा

म्हणून सांगतो
जेंव्हा असतं लहानपण
फुलराईचं आनंदवन
ऐकत आहात ना, तुम्ही सगळेजन...?

✍..... प्रसाद बाळासाहेब ताडे

अन... मी जागत आहे...!!

जीवन हा प्रवास आहे,
'ध्येय' हे स्टेशन आहे,
'रस्ता' हा काटेरी आहे,
तोच मी तुडवीत आहे,
प्रत्येक क्षणाला, प्रत्येक पावलाला,
'काटा' बोचत आहे... !
पाय अगदी रक्ताळलेले, डोळे भरत आलेले...
असा माझा प्रवास आहे, तो एक 'वनवास' आहे,
मात्र जिथं माझं स्टेशन आहे,
तिथं अगदी 'फूलबाग' आहे,
जीवनात माझा आनंद आहे,
याच जीवनाला नवा अर्थ आहे,
जिथं 'सज्जनांचा' सूर आहे,
संगिताचा प्यार आहे,
पोशिंद्याचा आधार आहे,
मार्गदर्शकांचा आदर आहे,
'माणूसकी' जागविण्याचा निर्धार आहे,
तिथे 'स्वप्न' माझे साकार आहे,
त्यासाठीच मी 'जगणार' आहे, म्हणून...
लोकहो मी जगत आहे...! जगत आहे... ! आणि जगत
आहे...! !!

✍..... कल्लेश नाईक
(१२ वी आर्टस)

माझे बाबा

लेकीकडून दु:ख मला कधीच नाही मिळालं
चिमणी कधी मोठी झाली, काहीच नाही कळालं
पोरगी जाणार म्हटलं की
पोटात उठतो गोळा
अंथरूणावर पडतो पण...
लागत नाही डोळा
खरंच माझी लेक आता, मला सोडून जाईल
अंगण, वसरी, गोठा सारं,सुनंसुनं होईल
दारी सजतो मांडव
पण उरात भरते धडकी
आता मला सोडून जाणार
माझी चिमणी लाडकी
सूर सनईचे पडता कानी, डोळा येते पाणी
आठवत राहातात छकुलीची, बोबडी बोबडी गाणी
भरलेल्या मांडवात बाबा
कहाणी सांगत असतात
कल्याण झालं असं म्हणत
सारखे डोळे पुसतात
पुन्हा पुन्हा लेकीकडे, बाबा पाहतात चोरून
कितीही समजूत घातली तरी, डोळे येतात भरून
हुंदके म्हणजे काय असते
पहिल्यांदाच कळतं
कौलारूंच्या छपरावानी
बापाचं मन गळतं
सारी मागून सरी येऊन, डोळ वाहात राहतात
चिऊ काऊच्या गोष्टी ऐकत, चिमण्या उडून जातात
लेकीचा सांभाळ करा म्हणून
बाप हात जोडत राहता
डोळ्यामध्ये पाणी आणून
केविलवाणी पाहात राहतो
लेक वाटतो वाटी पण... बाप जातो तुटून
हुंदका जरी दाबला तरी काळीज जातं फाटून
पोटचा गोळा दिल्यानंतर
पापणी काही मिटत नाही
कितीही डोळे पुसले तरी
पाणी काही आटत नाही.

✍..... कु. श्रद्धा अशोक कदम
(बी.कॉम. भाग २)

गुरू

ईश्वरासम गावी महती
ज्ञानाचे कोठार ज्याच्या हाती
जो घडवितो अनेक
ज्ञान चमकविणारे हिरे मोती

प्रथम वंदितो मी
गुरूजन तुम्हाला
तुमच्यामुळेच मजला
ज्ञानकलश भेटला

सर तुमच्या वाणीने
धन्य आम्ही झालो
आफाट या जगती
स्वैर होण्यास शिकलो

शब्द अपुरे पडतील आमचे
सर तुमच गुणगाण गाताना
तोड नाही कसली
तुमच्या या अफाट ज्ञानाला

सर तुमचा आशीर्वाद
असाच राहू दे पाठी
तुमच्या कर्तृत्वाला माझा
प्रणाम कोटी कोटी

तुमच्यासाठी सर एकच
प्रार्थना येते मनी
दिर्घायुषी होऊ दे
गुरूजन आमचे जन्मोजन्मी.

✍..... रविकांत घस्ती
(१२ वी कॉमर्स)

हिंदी विभाग

एक आदमी
रोटी बेलता है
एक आदमी रोटी खाता है
एक तीसरा आदमी भी है
जो न रोटी बेलता है, न रोटी खाता है
वह सिर्फ रोटी से खेलता है
मैं पूछता हूँ
यह तीसरा आदमी कौन है ?
मेरे देश की संसद मौन है ।

- सुदामा पांडे 'धूमिल'

प्रा. डॉ. संतोष माने
विभागीय संपादक

अनुक्रमणिका

* गद्य विभाग *

- मुद्रा-विहीन अर्थव्यवस्था की चुनौतियाँ — सिध्दलिंग विरुपाक्ष हिरेमठ
- आज का युवक — सिध्दलिंग विरुपाक्ष हिरेमठ
- प्रेमचंद — कु. रोहिणी गुरव
- नशापान और जिंदगी की बरबादी — कु. संजिवनी मोरे
- हम नि:शक्त नहीं... सशक्त है, सशक्त है ! — कु. संजिवनी मोरे
- आज की युवा पिढी — कु. लक्ष्मी सुतार
- प्रेमचंद के उपन्यासों में स्त्री विमर्श — कु. ज्योती भरत सुतार

* पद्य विभाग / कुछ और *

- प्यार का दान — कु. स्नेहा कुंभार
- हिंदुस्थान — कु. दिव्या रमेश होडगे
- प्यार — महेश प्रकाश कांबळे
- अमावस की रात — कु. स्नेहा राजू कुंभार
- मेरी याद आयेगी — कु. सुप्रिया हणमंत कांबळे
- मेरा कॉलेज — कु. संजिवनी मोरे
- हिंदी — कु. संजिवनी मोरे
- १५ ऑगस्त की आजादी — सिद्धलिंग वि. हिरेमठ
- शायरी — कु. आशिया लाडजी
- शायरियाँ — सिध्दलिंग हिरेमठ
- जिंदगी की तीन चीज — कु. शर्याली सुनिल शिंदे
- शायरी — जगन शिंत्रे
- रिश्ता — कु. धनश्री आनंदा कळसकर
- Chemical Breakup — राजेंद्र वसंत परीट
- अनमोल विचार — महेश केदारी फगरे

मुद्रा-विहीन अर्थव्यवस्था की चुनौतियाँ

✍..... सिध्दलिंग विरुपाक्ष हिरेमठ
(बी.ए.भाग-२)

हाल ही में हमारे प्रधान मंत्री 'नरेंद्र मोदी' जी ने काले धन के बारे में एक महत्त्वपूर्ण निर्णय लेकर हजार और पाँचसौ के नोट बंद कर दिए। अब मोदी जी मुद्रा विहीन अर्थव्यवस्था अपना रहे हैं। मैं यहाँपर इस उपर्युक्त विषय पर मेरे मौलिक विचार आपके सामने स्पष्ट कर रहा हूँ।

मुद्रा रहित अर्थव्यवस्था का तात्पर्य ऐसा हैं - जिस अर्थव्यवस्था में मुद्रा का इस्तेमाल नही होता, या न्यूनतम होता हैं। मुद्रा-विहीन अर्थव्यवस्था में मुद्रा की जगह डिजिटल पैसे का इस्तेमाल तथा लेनदेन व भुगतान डिजिटल यंत्रो से (जैसे मोबाईल, एटीएम) हाल ही में भारत सरकार के विमुद्रीकरण के फैसले ने भारत में मुद्रा से लेकर कुछ सवाल पैदा किये है। और डिजिटल पैसों का एक समाधान।

भारत सरकार ने इस अर्थव्यवस्था के लिए पेहला कदम-जनधन योजना, आधार कार्ड तथा मोबाईल हैं। बैंकों में सब लोगों को अकाऊंट निकालने को कहा और बाद में अपने अकाऊंट को अपना आधार कार्ड जोड लिया क्योंकी आधार कार्ड सरकार और जनता के बीच एक महत्त्वपूर्ण संपर्क हैं। भ्रष्ट अधिकार चीजों से ज्यादा मतलब नही रहेगा और वो अपना काम करेंगे डिजिटल

लेनदेन का एक फायदा यह भी हैं की यह आसानी से अपने नजीक, लेन देन की प्रक्रिय सही और सुनिश्चित ढंग से होगी।

ऑनलाईन भुगतान को बढावा मिलेगा। करेंसी नोटों के विमुद्रीकरण, भारतीय अर्थव्यवस्था को मुद्राविहीन और ऑनलाईन भुगतान बढने पर सहायक साबित होंगे। जो व्यवहार सुपुर्दगी और अदायगी के माध्यम से होते थे उनमे भारी गिरावट आएगी। क्रेडिट कार्डस के संख्या बढोत्तरी होगी। पहले आयकर विभाग के विनियमन के अनुसार क्रेडिट कार्ड से एक लाख से ऊपर के लेन देन की समिक्षा देना जरुरी था। अब यह २ लाख की सीमा आगे बढाई जायेगी। अभी यह मुद्राविहीन अर्थव्यवस्था के एक नए दौर की शुरुवात है। उद्योग की विकास दर आने वाले २ सालों में १००% रहने की उम्मीद है।

जैसे की हमें ज्ञात है, भारत की ७० फीसदी आबादी ग्रामीण पृष्ठभूमी में रहती हैं। इसके कारण ग्रामीण इलाकों में भी आवश्यक डिजिटल आधारित व्यवस्था के लिए मुख्य चुनौतियाँ है। भारत ने अपनी अर्थव्यवस्था को डिजिटल करने का ठाण ली हैं। ग्रामीण इलाके में मोबाईल इन्टरनेट की पहुँच भी महत्त्व हैं। और डिजिटल लेनदेन के लिए शिक्षित करना भी जरूरी

हैं। क्योंकि बिना इस बात को जाने इसका इस्तेमाल करना असंभव है। यह कहा जा सकता है कि जब तक ग्रामीण क्षेत्र के स्थानिय लोंगों तक ऑनलॉईन भुगतान की सुविधा नही पहुच जाती तब तक यह लक्ष्य अधूरा हैं।

डिजिटल भुगतानों कि विलिय सुरक्षा मुद्राविहीन अर्थव्यवस्था में मसला हैं। हाल ही में साइबर हमलावरों द्वारा लाखों डेबिट कार्डोंसे चोरी हुई। उन्होंने भारत के वितीय संस्थानों पर सुरक्षा के सवाल खडे किये थे। इसलिए लोग मुद्रा से व्यवहार करना पसन्द कर रहे थे। मुद्राविहीन अर्थव्यवस्था के लिए वित्तीय संस्थानों की डिजिटल सुरक्षा एक पहलू हैं।

भारत पहले से मुद्राविहीन देशों के माडलों पर विचार कर सकता हैं। व्यवसाइयों को डिजिटल भुगतान का इस्तेमाल करने को प्रोत्साहितकरके डिजिटल भुगतानपर व्यवसाईयों को थोडी छूट दे सकता है। पूर्णरूप से मुद्राविहिन होने के बाजूद स्वीडन में लेनदेन मुद्रा से ही होता हैं।

भारत में आज भी कम आय वाले तथा गरीब लोगों की संख्या बहुत हैं। वो वितीय सेवाओं से वंचित हैं। समाज के इस बडे तबके का जब समावेश हो जाता हैं तब मुद्राविहीन अर्थव्यवस्था का लक्ष्य प्राप्त होत जाता हैं। वितीय समावेश मुद्राविहीन अर्थव्यवथा के लिए बहुत महत्त्वपूर्ण हैं। और भारत सरकार ने इस दिशा में भी कई कदम उठाये हैं।

मुद्राविहीन भविष्य की ओर सात कदम -

१) ३ लाख से ऊपर के मुद्रा आधिरित लेनदेन पर बैन लगाना।

२) इलेक्ट्रॉनिक लेनदेन को प्रोत्साहन देना।

३) डायरेक्ट बेनिफिट ट्रांसफर स्कीम का कानूनी समर्थन देना।

४) २ लाख से ऊपर के मुद्रा आधारित लेनदेन पर १% कर लगाना।

५) २ लाख से ऊपर लेनदन के लिए पॅन कार्ड इस्तेमाल को समर्थन।

६) तात्काल भुगतान सेवा तथा आधार कार्ड के इस्तेमाल को समर्थन।

७) भारत बिल सिस्टिम के तहत बिजली तथा अन्य बिलों के लिए एकसंघ करना

अब यह दखना काफी मजेदार होगा की मुद्रा विहीन भारतीय अर्थव्यवस्था का आनेवाले समय में कैसा प्रभाव होगा यह व्यवस्था कर अधिकारियां का लेन देन का ब्यौरा वास्तविक समय में देगा। इसके साथ ही ये देखना होगा की लोग इसे किस तरह से अपनाते हैं। यह सबकुछ सुनिश्चित प्रक्रिया के तहत रहा तो मुद्राविहिन अर्थव्यवस्था इस भारतीय अर्थव्यवस्था को बदलकर रख देगी।

आज का युवक

✍..... सिध्दलिंग विरुपाक्ष हिरेमठ
(बी.ए..भाग-२)

प्रिय दोस्तों, मेरी गहरी सोच के बाद और प्रा. एस. बी. माने सर के सहाय्य के बाद मैंने आज के युवक के स्थिती का दर्शन एवं उन्हे अपने मानसिक स्थिती में एवं कार्य में बदल करना चाहिए इसलिए हमने यहाँपर 'आज का युवक' यह एक महत्त्वपूर्ण विषय संबोधकर उसके बारें में मेरे आधे-अधूरे बल्कि अच्छे विचार में यहाँपर पेश कर रहा हूँ।

आज के समाज की यात्रा किसी क्षितीज की यात्रा से कम नही होती जो कभी खत्म ही नहीं होती । प्रत्येक आनेवाली पीढी अतीत और वर्तमान की राह होती है । अगर हम आज के युवा वर्ग की समस्या समझ सके तो आसान होगा । आज के परिवार में सिर्फ चार लोग होते है । माँ-बाप और दो बेटे बस्स। माँ-बाप काम में व्यस्त और परिवार में खाली वक्त में किसी का साथ नही, सब अपने-अपने काम काजों में व्यस्त रहते हैं । इन्ही कारण से बच्चों को एकांकी और चिडचिड उपलब्ध (महसूस) होती हैं । इसलिए आज का युवक साथी ढुँढते चौराहे पर उतरता हैं । याने की घर और स्कूली जीवन से बाहर उतरते है ।

देश की आजादी के ६९ साल के बाद भी देश की जितनी उन्नती होनी चाहिए थी उतनी हो न सकी अनेक कारणों के अलावा नवयुवकों का बेरोजगार होना, काम-शिक्षा से वंचित रहना, मुख्य कारण हैं । उन में धैर्य नही हैं, वे सतत चिंतित जिया करते हैं । जहाँ-वहाँ बैठकर गप्पेबाजी कर समय काटते हैं । वक्त की पाबंदी और हमेशा तणाव की जिंदगी जिते हैं । उनमें सहनशीलता की कमी हैं क्योंकि किसी काम में असफलता प्राप्त हुआ तो वे अपने को उसके लायक नही समझते वो यह नहीं समझते की 'असफलता ही सफलता का पहला पथ है ।' असफलता और कामकाज न होने के कारण टि.व्ही. मोबाईल छोटे परिवार के कारण उन्हे रोखने वाला कोई नहीं हैं और वो अनुशासन हीन हो जाते हैं । नतिजा छोटी-छोटी बातों पर आक्रमक हो जाते हैं ।

सरकार भी इन युवाओं को भटकाने से मुक्त नही कर रही है । पुलिस की लापरवाही और मनमानी व्यवहार से गुनहगार छोड दिये जाते हैं और बेगुनाहों को पकडते हैं । इन सब कारण से युवावर्ग अपने को असहाय महसूस करता है, और बदले की भावना से संयम खो बैठता हैं वह यह भूल जाता है, ''कर्मण्येवादिकारस्ते मा फल: शु कदाचन !'' इस श्लोक का अर्थ - फल की अपेक्षा न करके, शुद्ध मन से अपना कार्य करना चाहिए और वह अपना संयम खो बैठता है ।

सरकार की ओर से धर्म व जाती के नामपर आरक्षण तो आग में घी डालती हैं युवाओं का इस्तेमाल हडताल प्रदर्शन, रैली में करते हैं । इस तरह युवाओं की ऊर्जा गलत जगह प्रयोग करके ये नेतांगण उनके जिंदगी से खिलवाड करते हैं । इनमे कसूर हैं माँ-बाप और खुद युवक, माँ-बाप के पास बच्चों के लिए समय नही और युवक की खुद के प्रति लापरवाही । उसकी स्थिती प्रवाह के साथ चलो और वह खुद गहरी खाई में कूद रहा हैं परंतु सरकार यह भुल रही है की जब-तब युवा नही जागेगा, देश नही जागेगा । हमारे भुतपूर्व राष्ट्रपती ए.पी.जे. अब्दुल कलाम और प्रधानमंत्री जवाहर लाल नेहरू जी बच्चों और युवकों से लगाव था वह अपनी जिंदगी भर इन युवकों को भारत का भविष्य मानते रहें और इस देश के भविष्य युवक के हाथ में हैं लेकिन आज युवक की दृष्टी अलग हैं ।

हमारे बुढे-बुजुर्ग जिनके बनाए ढाँचे पर यह समाज खडा हैं । उनका कर्तव्य बनता हैं की इन नवयुवकों के प्रति स्नेह होना चाहिए, उन्हे अच्छे-बुरे की पहचान करवानी चाहिए ऐसे करने पर युवक सक्षमता की राह पकड सकता हैं ।

आज २१ वी सदी की युवा शक्ति की सोच और पिछले सदियों की युवक की सोच में जमीन-आसमान का फर्क हैं। आज ये नव युवक में सफलता पाने की अंधी दौड, पश्चिमी सभ्यता का अनुकरण उनकी जीवन सहनशीलता खत्म होती जा रही हैं । युवकों की संयमहीन व्यवहार दोषी हैं, आरक्षण तथा धर्म जाती में उनका इस्तमाल, भाषणो से भडकता युवाओं की ऊर्जा का गलत जगह प्रयोग, इसलिए युवा वर्ग भटक रहा हैं। टेलिविजन चैनल भी यहीं कर रहे हैं । दुसरी ओर माता-पिता अपने बच्चों को डॉक्टर, वकिल, इंजिनियर बनाना सोचते हैं । लेकिन उसके लिए लगने वाली मेहनत, लगन शिक्षा की तरफ वे ध्यान नहीं देते और बच्चे असफल रहते हैं, तब उन्हे कोसने लगते हैं ।

मेरा मानना हैकि युवा वर्ग में इस प्रकार का चिंताजनक व्यवहार देश के लिए हानिकारक हैं जहा ये अपने को असहाय्य महसूस करते हैं। उनके भीतर कुंठा, गुठण पनपती हैं। युवा वर्ग में एम.ए. इंजिनियरिंग आदि की पडाई कर के भी बेरोजगार हैं, क्योंकि आज के समाज में योग्यता से ज्यादा महत्त्व शिफारिश का हैं, यह आप भी जानते हैं । जिन बच्चों के माँ-बाप उधार देना करके, मजदूरी करके बच्चों को पढाते हैं, यह सोचकर की पढाई पूरी होने के बाद इन सब का लौटा देंगे मगर वे पढ लिखकर भी फिरते हैं, तब उन्हमें आक्रोश जन्म लेता जो आए दिन हमें न्यूज, समाचार में देखने मिलते हैं। जब तक समाज में ये ऊँच, नीच, नौकरशाही खत्म न होगी तब तक योग्यता वाले युवकों को राह नही मिलेगी।

इसलिए दोस्तों आप धैर्य, मेहनत, सहनशिलता, बुद्धी का योग्य चयन करके अच्छे राह पर जीने की कोशीश करों यहिं संदेश मैं यहाँपर आपको दे रहा हूँ

विश्व के अचंभो
से स्तब्ध हूँ
द ो ह री
मान्यताओं से मैं त्रस्त हूँ
फिर भी जी रहा हूँ ।

आज का युवा हूँ मैं
विडम्बनाओं से घिरा हूँ
अराजकता ओं मे पला हूँ ।

विश्व में ये अपार हैं
फैला हैं भ्रष्टाचार यह
न कोई सुविचार हैं
न को शर्मसार हैं
पर फिर भी देखो मस्त हैं ।

कुंण्ठाओ से ग्रस्त हूँ
फिर भी देखो तटस्थ हूँ
आज का युवा हूँ मैं
आज का युवा हूँ मैं ।

इस महान विचार के साथ सब युवा वर्ग को समर्पित ।

प्रेमचंद

✍..... कु. रोहिणी गुरव
(एम.ए..भाग-३)

प्रेमचंद (३१ जुलाई १८८०-८ अक्तूबर १९३६) के उपनाम से लिखनेवाले धनपतराय श्रीवास्तव हिंदी और उर्दू के महानतम भारतीय लेखकों में से एक है । उन्हें मुंशी प्रेमचंद व नवाब राय से भी जाना जाता है और उपन्यास सम्राट के नाम से सन्मानित किया जाता है । इस नाम से उन्हें सर्वप्रथम बंगाल के विख्यात उपन्यासकार शरतचंद्र चट्टोपाध्यास ने संबो धित किया था। प्रेमचंद ने हिंदी कहानी और उपन्यास की एक ऐसी परंपरा का विकास किया जिसपर पूरी शती का साहित्य आगे चल सका। इसने आनेवाली एक पूरी पीढी को गहराई तक प्रभावित किया और साहित्य की यथार्थ वादी परंपरा की नीव रखी । उनका लेखन हिंदी साहित्य एक ऐसी विरासत है जिसके बिना हिंदी का विकास संभव ही नहीं था। वे एक सफल लेखक, देशभक्त नागरिक, कुशल वक्ता, जिम्मेदार संपादक और संवेदनशील रचनाकार थे। २० वी शती के पूर्वार्ध में

जब हिंदी में काम करन की तकनीकी सुविधाएँ नही थी इतना काम करनेवाला लेखक उनके सिवा कोई दूसरा नहीं हुआ। प्रेमचंद के बाद जिन लोगों ने साहित्य को सामाजिक सरोकारों और प्रगतिशील मूल्यों क साथ आगे बढाने का काम किया, उनके साथ प्रेमचंद की दी हुई विरासत और परंपराही काम कर रही थी । बाद की तमाम पिढियों, जिसमें यशपाल से लेकर मुक्तिबोध तक शामिल हैं, उनको प्रेमचंद के रचना कर्म ने दिशा प्रधान की।

✲ जीवन परिचय -

प्रेमचंद का जन्म ३१ जुलाई १८८० को वाराणसी के निकट लमही गाव में हुआ। उनकी माता का नाम आनंदी देवी था तथा पिता मुंशी अजायबराय लमही में डाकमुंशी थे। उनकी शिक्षा का आरंभ उर्दू, फारसी में हुआ और जीवन यापन का अध्यायन से। १८९८ में मैट्रिक की परीक्षा उत्तीर्ण करने के बाद वे एक वे एक स्थानीय विद्यालय में शिक्षक नियुक्त हा गए। नौकरी क साथ ही उन्होंने पढाई जारी रखी १९१० में इंटर पास किया और १९१९ में बी.ए. पास करने के बाद स्कूलों के डिप्टी सब इंस्पेक्टर पद पर नियुक्त हुए। सात वर्ष की अवस्था में उनकी माता तथा चौदह वर्ष की अवस्था में पिता का देहान्त हो जाने के कारण उनका प्रारंभिक जीवन संघर्षमय रहा। उनका पहला विवाह उन दिनों की परंपरा के अनुसार पंद्रह साल की उम्र में हुआ जो सफल नहीं रहा। वे आर्य समाज से प्रभावि रहे, जो उस समय का बहुत बडा धार्मिक और जिक आंदोलन था । उन्होंने विधवा विवाह का समर्थन किया और १९०६ में दूसरा विवाह अपनी प्रगतिशील परंपरा के अनुसार बालविधवा शिवरानी देवी से किया। उनकी तीन संताने हुई श्रीपत राय, अमृतराय और कमला देवी श्रीवास्तव। १९१० में उनकी रचना सोजे वतन (राष्ट्र का विलाप) के लिए हमीरपूर के जिला कलेक्टर ने तलब किया और उनपर जनता को भडकाने का आरोप लगाया। सोजे वतन की सभी प्रतिया जब्त कर नष्ट कर दी गई। कलेक्टर ने नवाबराय को हिदायत दी कि अब वे कुछ नहीं लिखेंगे, यदि लिखा तो जेल भेज दिया जाएगा। इस समय तक प्रेमचंद, धनपतराय नाम से लिखते थे। उर्दू में प्रकाशित होनेवाली जमाना पत्रिका के संपादक मुंशी दयानारायण निगम ने उन्हें प्रेमचंद, नाम से लिखने की सलाह दी। इसक बाद वे प्रेमचंद के नाम से लिखने लगे। जीवनके अंतिम दिनों में गंभीर रुप से बीमार पडे। उनका उपन्यास मंगलसूत्र पूरा नहीं हो सका और लंबी बिमारी के बाद ८ अक्तूबर १९३६ का उनका निधन हो गया।

कृतियाँ :

प्रेमचंद की रचना - दृष्टि, विभिन्न साहित्य रुपों में, अभिव्यक्त हूई। वह बहुमुखी प्रतिमा संपन्न साहित्यकार थे। उन्होंने

उपन्यास कहानी, समीक्षा लेख, सम्पादकीय, संस्मरण आदि अनेक विधाओं में साहित्य की सृष्टी की किंतू प्रमुख रुप से वह कथाकार है। उन्हें अपने जीवन काल में ही 'उपन्यास सम्राट' की पदवी मिल गयी थी। उन्होंने कूल १५ उपन्यास, ३०० से अधिक कहानियाँ, ३ नाटक, १० अनुवाद, ७ बाल पस्तुकों तथा हजारों पृष्ठों के लेख, सम्पादकीय, भाषण, भूमिका, पत्र आदि की रचना की लेकिन जो यश और प्रतिष्ठा उन्हें उपन्यास और कहानियों से प्राप्त हुई, वह अन्य विधाओं से प्राप्त न हो सकी। यह स्थिती हिंदी और उर्दू भाषा दोनां में समान रूप से दिखाई देती हैं। उन्होंने 'रंगभूमी' तक के सभी उपन्यास मूलतः हिंदी में लिखे। प्रेमचंद कथा-साहित्य में उनका उपन्यासकार का आरंभ पहले होता है। उनका पहला उर्दू उपन्यास 'असरार मआबिद उर्फ देवस्थान रहस्य' उर्दू साप्ताहिक 'आवाज-ए-खलफ' में ८ अक्तूबर, १९०३ से १ फरवरी १९०५ तक धारावाहिक रूप में प्रकाशित हुआ।

उनकी पहली उर्दू कहानी दुनिया का सबसे अनमोल रतन कानपूर से प्रकाशित होनेवाली जमाना नामक पत्रिका में १९०८ में छपी। उनके कूल १५ उपन्यास हैं, जिसमें २ अपूर्ण हैं। बाद में इन्हें अनुदित था रुपान्तरित किया गया। प्रेमचंद की मृत्यू के बाद भी उनकी कहानियों के कई सम्पादित संस्मरण निकले जिनमें कफन और शेष रचनाएँ १९३७ में तथा नारी जीवन की कहानियाँ १९३८ में बनारस से प्रकाशित हुई। इसके बाद प्रेमचंद की ऐतिहासिक कहानियाँ तथा प्रेमचंद की प्रेम संबंधी कहानियाँ भी काफी लोकप्रिय साबित हुई।

पुरस्कार और सन्मान :

प्रेमचंद की स्मृति में भारतीय डाकतार विभाग की ओर से ३१ जुलाई १९८० को उनकी जन्मशती के अवसर पर ३० पैसे मूल्य का एक डाक टिकट जारी किया गया। गोरखपूर के जिस स्कूल में वे शिक्षक थे, वहाँ प्रेमचंद साहित्य संस्थान की स्थापना की गई है। इसके बरामदे में एक भित्तिलेख है जिसका चित्र दाहिनी ओर दिया गया है। यहाँ उनके संबंधि वस्तुओं का एक संग्रहालय भी है। यहाँ उनकी एक वक्ष प्रतिमा भी है। प्रेमचंद की १२५ वी सालगिरह पर सरकार की ओर से घोषणा की गई की वाराणसी से लगे इस गाँव में प्रेमचंद के नाम पर एक स्मारक तथा एवं अध्ययन संस्थान बनाया जाएगा। प्रेमचंद की पत्नी शिवरानी देवी ने प्रेमचंद घर में नाम से उनकी जीवनी लेखी और उनके व्यक्तित्व के उस हिस्से को उजागर किया है, जिससे लोग अनभिज्ञ थे। यह पुस्तक १९४४ में पहली बार प्रकाशित हूई थी, लेकिन साहित्य के क्षेत्र में इसके महत्त्व का अंदाज इसी बात से लगाया जा सकता है, कि इसे दुबारा २००५ में संशोधित करके प्रकाशित की गई इस काम को उनके ही नाती प्रबोध कुमार ने अंजाम दिया। इसका अंग्रेजी व हसन मंजर का किया हुआ उर्दू अनुवाद भी प्रकाशित हुआ। उनके ही बेटे अमृत राय ने कलम का सिपाही नाम से पिता की जीवनी लिखी है। उनकी सभी पुस्तकों के अंग्रेजी व उर्दू रुपांतर तो हुए ही है, चीनी, रूसी आदि अनेक विदेशी भाषाओं में उनकी कहानियाँ लोकप्रिय हुई हैं।

नशापान और जिंदगी की बरबादी

✍..... कु. संजिवनी मोरे
(बी.ए..भाग-१)

मादक द्रव्यों का सेवन और नशापान के भयानक शारिरीक और मानसिक परिणाम युवा वर्ग पर हो रहें है। बुढा बनने से पहले ही हजारों नौजवान भगवान को प्यारे हो रहे है। उनके जिस्मपर नशीली चिजों का बहूत ही बूरा असर हो रहा है। इतना ही नहीं तो बुरी आदतो का आदी बनने के कारण आज के युवा पिढी के सामाजिक संबंध भी बिगडते जा रहें है। प्राचीन काल के अफु, चरस, शराब के साथ आज वर्तमान काल में कुछ दवाइयाँ भी नशा करने के लिए युवा वर्ग अपनाता है। बनावट शराब के कारण युवा वर्ग में नाराजी, नपुसंकता बढती जा रही है।

दुनिया में हरेख देश की युवा पीढी में से ६० से ७० प्रतिशत युवा नशीली चीजों का सेवन करते है। इतनाही नहीं तो धीरे-धीरे उसका एक आदत के रुप में परिवर्तन होने जा रहा है। भारत सरकार के समाज स्वास्थ्य मंत्रालय के द्वारा किए गए अन्वेषण के अनुसार दिल्ली, बंबई, हैदराबाद, मद्रास, जबलपूर आदी महानगरों में महाविद्यालयीन युवा वर्ग मादक चीजों का सेवन और नशापन बडी संख्या में कर रहे है। दिन ब दिन इस दनिया का कर्णधार अर्थात युवा वर्ग बूरी चीजों का आदी बनता जा रहा है। यह दुनिया की दृष्टी से बडी चिंता की बात है।

समाज में कुछ लोग इन लोंगो से सावधान रहते है। रोजमर्रा की जिंदगी में ये जो काम करते है उसपर भी बुरा असर होता है। काम करते समय ऐसे युवा हमेशा गलतीयाँ करते है। तो कभी काम अधूरा छोड देते है। ऐसे लोगों के कारण बनता हुआ काम बिगडता जाता है। शराब की नशा में द्युत रहने वाले लोगों का परिवारिक जीवन नष्ट-भ्रष्ट हो जाता है। बिवी-बच्चे रात दिन चिंतीत रहते है। नशा की आदत बढ जाने से जिंदगी बिखर जाती है। शरीर कई प्रकार की बिमारिओं का शिकार हो जाता है और इसका अन्त व्यक्ति के अन्त में हो जाता है। इसलिए ध्यान में रखे नशे का अंतीम परिणाम है मृत्यु। महाविद्यालय और विश्व विद्यालय के स्तर पर सर्वेक्षण करने के पश्चात ऐसा दिखाई देता है कि अपनी सामाजिक प्रतिष्ठा बढाने के लिए युवक नशापान करतें है। जिसका ब्रॅण्ड महंगा होता है। वह औरों की नजरों में प्रतिष्ठित बन जाता है। असल में प्रतिष्ठा की यह परिभाषा ही गलत है। छुट्टीयाँ मनाने के लिए सैंकडों युवक आंबोली, महाबलेश्वर, गोवा जाते है वहाँ नशापान करते हुए खुद तो बरबाद होते ही है मगर कुदरत के खुबसुरत नजारे को भी बरबाद कर देते है। कभी किसी का विवाह विच्छेद हो जाने से या वैवाहिक संबंध अस्थाइ होने से कई लोग नशापान करते है मग बोतल से एकबार बरबाद हो जाने के बाद बरबादी घर के दरवाजे पर हररोज दस्तक लगाती है। कुछ नौजवान खिलाडी खेल प्रतियोगिता में अव्वल आने के लिए नशीलें चिजों का सेवन करते है मगर पलभर की यह मजा जिंदगी भर की सजा देती है। ''पीनेवाला पीने का बहाना ढूँढता है मगर पूरा परिवार उसके गिलास में डुबाता है।'' नशीलें चिजों का सेवन करने वाले और शराबी लोगों का परिवार पर बहुत बुरा असर होता है। घर-घर में असंतोष की ज्वालाएँ धधकने लगती है। कभी कभी जवान बेटे-बेटीओं में प्रतिशोध की भावना निर्माण हा जाती है। जब किसी नारी को उसका पति शराबी होने के कारण बेवडे की औरतऽऽ ऐसा चिडाने का काम जब अन्य नारियाँ करती है तब ऐसी बदनामी से उसे मृत्यू अच्छी लगती है। शराब की नशे में घर की सारी चिजें जब मैखाने पर

चली जाती है तब कुछ ही दिनों में घर का 'नरकखाना' बन जाता है ।

भारतीय संस्कृती में पति को परमेश्वर माना जाता है । सातों जनम यह साथी मिलें ऐसी कामना कई नारीयाँ करती है। पर यहीं परमेश्वर जब शराब की नशा में धुत होकर रात के बारह बजे रेंगते हुए घर पहुँचता है, ऐसे वकत भारतीय नारी ने अपने अंदर छीपा हुआ महाकाली का रौद्र रुप प्रकट करना चाहिए। नारी शालीन है, मृदु है, सुंदर है, पर समय आनेपर वह चिनगारी भी बन सकती है यह मानसिकता भारतीय नारी में निर्माण होनी चाहिए। स्वयं सभी बुरी आदतों का आदी पति जब अपनी पत्नीपर अविश्वास की भावना दिखाता है । संशय से भरी हुई जहरीली नरज से पत्नी की ओर देखता है। उसपर रातदिन गालियों की बौछार करता है तब नारी के मन में एक न्यूनता की भावना निर्माण हो जाती है। वह जिंदगी से उदास हो जाती है। कभी कभी तो बेचारी खुदखुशी भी करती है। ऐसी स्थिती में हमारा जन संचार माध्यम, सामाजिक कार्यकर्ता और प्रतिष्ठत व्यक्तियों ने ऐसी नारीयों को न्याय दिलान के लिए कोशिश करनी चाहिए।

कभी कभी आर्थिक स्थिती कमजार हो जाने के कारण सामाजिक हीनता की भावना निर्माण हो जाने के कारण कई लोग नशापान क आदी हो जाते है तब ध्यान में रखना चाहिए प्रकृति में भी धुप छाँव का खेल चलता है । विषम परिस्थिती एक विराम मात्र होती है वह तो कोई अंतिम परिणीती नहीं होती । जब मन ऐसी स्थिती से बोझल हो जाता है तब मन को बहलाने के लिए संगीत, मनोरंजन सैर, पढना, सुनना, हँसना, हँसाना ऐसे कई प्रयाग करके मन मे निर्माण होनेवाले नशे के मोह का हम दबा सकते है। धीरे-धीरे यह आदत छूट जाती है पर आदत लगने के पश्चात उससे मुकती पाने के लिए ढूंढन वाले उपाय की अपेक्षत्त वह लगन से पहल ही सचेत होना चाहिए नही तो,

'गिरने वालों का उढानेवाला
जब खुद ही गिरता है
तब भवगान किसे उठायेगा ?'

हम नि:शक्त नहीं... सशक्त है, सशक्त है !

..... कु. संजिवनी मोरे
(बी.ए..भाग-१)

जिस तरह हमारे देश में जितनी मात्रा में बेटीयों को पढाना चाहिए, उन्हें जीवन जीने के लिए काबील बनाना चाहीए। उसके लिए आवश्यक है शिक्षा। उसके लिए भी उसे संघर्ष करना पड रहा है। उसी तरह हमारे समाज स्थिर कुछ बच्चे विकलांग है, जन्म से ही उनमें कुछ कमियाँ है ऐसे बच्चो के प्रति देखनेका दृष्टीकोन सुदृढ होना चाहिए। किन्तु यह दिखाई नही देता। इसी लिए कहना पढता है हम नि:शकत नहीं... सशक्त है।

श्रवण बाधित बच्चे किसी भी क्षेत्र में किसी भी कार्य में किसी से पीछे नहीं है, आवश्यकता है केवल इसी बात की, इन्हे कमजोर, लाचार नही समझे इनका हाथ थामकर आगे बढाये, सहयोग करे, समाज के पंच पर आने की प्रेरणा दे, इनका आत्मविश्वास बढाये, इनमें ऐसी भावना जागृत करें की नि:शक्त नही है, हम सशकत है, सशकत है। ''मुश्किलो से भाग जाना आसान होता है, हर पहलू, जिंदगी का इत्मिहान होता है, डरने वालों को मिलता नही कुछ जिंदगी में, लडने वालों के कदमों में जहान होता है।''

इंसान परिपूर्ण नही है। उस में कोई न कोई कमी अवश्य होती है। हाथों की पाँचों अंगुलियाँ भी एक समान नहीं है, तो मानव एक समान कैसे हो सकता है।

भगवान ने इंसान की अमीर-गरीब ताकतवर-कमजोर के अतिरिक्त कुछ विशेष कमियों के साथ उसे पृथ्वी पर भेजा है। कोई नेत्रदीन है, कोई मूकबधिर है, तो कोई शारीरिक रुपसे नि:शक्त है।

नि:शक्त वास्तविक रुप से बहूत अधिक सशक्त है। भगवान इन्हे कोई एक कमी देता है तो दुसरी अनेक शक्तियाँ भी प्रदान करता है। जिससे ये भी अपना जीवन अन्य इंसानों के समान निर्बंध रुप से व्यतित कर सके।

श्रवणबाधित अन्य नि:शकताओं से भिन्न है। श्रवण बाधिता एक छुप हुई विकलांगता है जो के एकदम दिखाई नही देती है। श्रवण बाधित सामान्य बालक के समान ही दिखाई देता है, किंतु जब वह किसी प्रकार की प्रतिक्रिया नही करता है तब पता चलता है कि बालक श्रवण बाधित से ग्रासित है।

श्रवण बाधित बालक-बालिकाएँ बहुत ही अच्छे खिलाडी होते है। वे बालक अन्य सामान्य बालकों की तरह प्रतियोगिताओं में हिस्सा लेने के लिए इंग्लैण्ड, अमेरिका, सिंगापूर व मलेशिया आदी स्थानों पर जाकर भारत देश का नाम गौरवन्वित करते है।

श्रवण बाधित बच्चे किसी भी क्षेत्र में किसी भी कार्य में किसी से पीछे नही है, आवश्यकता है केवल इस बात की, इन्हें कमजोर, लाचार नहीं समझो इनका हाथ थामकर आगे बढाये, सहयोग करे, समाज के मंचपर आन की प्रेरणा दे, इनका आत्मविश्वास बढाये, इनमें ऐसी भावना जागृत करें कि आप नि:शकत नही है।

आप कुछ भी करने में सक्षम है, चाहे वह आपकी सोच हो, आप जो चाहे कर सकते है, आप इस अनन्त ब्रह्माण्ड की तरह अनन्त संभावनाओं से परिपूर्ण हो।

आज की युवा पिढी

✍..... कु. लक्ष्मी सुतार
(बी.ए..भाग-१)

भारत हमारा देश हैं। हमें उसका पालन एवं सन्मान करना चाहिए। यह वाक्य आजके युवाओं को समझाया जाता हैं। हमारा देश कहता हैं की, आजकी युवापिढी भारत देश का आधारस्तंभ हैं, पर आज की देश की परिस्थिती देखते हुए मेरे मन में सवाल उठता है की, आज की युवा पिढी देश का रक्षण कर पाएगी ? क्या आज का युवक भगतसिंग हो सकता हैं ? क्या आज का युवक सुखदेव हो सकता हैं ? क्या वह महात्मा गांधी की तरह अहिंसा का पालन करत सकता हैं ? क्या आप इस प्रश्न का उत्तर दे सकते हैं ?

आज का युवक डॉलबी लगाते हुए, डान्स करते हुए आपको दिखाई देता हैं, पर उन युवकों ने कभी गांधी जयंती मनायी है ? कभी वह अपना स्वातंत्र्य दिन इतनी धुमधाम से मनाता हैं ? आज का युवक अपनी जिम्मेदारी से मुक्त होने लगा है। आज के युवकों को प्लब, डान्स बार ऐसी चैनी की वस्तूए को लकर जिना उन्हें पसंद हैं। आज के युवक बी.ए., एम.ए., बी.एस.सी. ऐसी अनक डिग्रीयाँ लेकर वह सिर्फ घर में बैठकर रहते हैं या फिर एक चाय की दुकान खोलते हैं। इसीप्रकार वहाँपर पैसे न मिलनेपर आत्महत्या करने में डटे रहत हैं। आजका युवक लाचार हो रहा हैं। एक बेपर्वाह नागरिक वह बन चुके हैं। आजका युवक सिर्फ एक साधारण नोकरी करता है, पर एक पैसा भी वह अपनी पत्नी को नही देता, उस परिवार का महत्त्व नही समझता हैं। वह अपनी पत्नी को शारिरीक और मानसिक पिडाएँ देता हैं।

आज की युवा पिढी एक आधुनिक युवा पिढी बन चुकी हैं। वह डिजिटल होती जा रही हैं। उन्हं अब समझदारी और किताबों की जरुरत नहीं हैं। उन्हें कर्तव्य, कामयाबी, जिम्मेदारी, वचन, सर्तकता... यह सब चिजें उन्हें जरुरी नही लगती। आज के युवकों को अब किताबों की जगह स्मार्ट फोन चाहिए। इंटरनेट ने आज के युवकों को पागल बना दिया हैं। इंटरनेट यह सबका गुरु बन चुका हैं। आज की स्थिती आप आँखे खोलकर देखेंगे तो, आपको दिखाई देगा की, हर एक युवा वॉटसप, फेसबुक, इंटरनट, हाईक, ट्विटर पर व्यस्त रहता हुआ दिखाई देता हैं। हर कोई मेसेज पर बीझी रहता हैं। हर एक को कॉम्प्युटर का ज्ञान हा चुका हैं। संगणक का फायदा इन युवकों को सच में हुआ है क्या ? वह संगणक किस काम के लिए चला रहे हैं ? यह आपको पता नहीं होगा, क्योंकि संगणक का उपयोग किसी नोट्स बनाने या उसमें से ज्ञान की सामग्री का उपयोग आजकल के युवक नहीं करते। वा तो बस, व्हिडीओ, गेम और मनोरंजन करने में व्यस्त रहते हैं। सच में आज के भारत का कायापालट हो चुका हैं। देश के नए युवकों की जरुरत हैं, पर आज के युवकों को भारत की सेवा करने में कोई तसल्ली नही, या उन्हें पसंद नहीं हैं।

युवा पिढी की तरफ आज आँखे खोल कर देखा जाए तो आपको दिखाई देगा की, अंधेरा कितना गहरा हो चुका हैं। हवाओं में क जैसे युवा पिढी बहने लग रही हैं। आजके युवाओं में आक्रमकता बढती जा रही हैं। समाज से कुछ घटकों को हम थोडीदेर छोड दे तो कई युवक ऐसे है, जो ज्वालामुखी की तरह बाहर आ चुके हैं। आज का युवक अपनी जिम्मेदारी एवं कर्तव्य का पालन नहीं करता। हमारे देश में बहोतसे युवक व्यसनाधिनता में डुबे हुए हैं। आज की युवापिढी व्यसनाधिनता में दिन-रात डुब

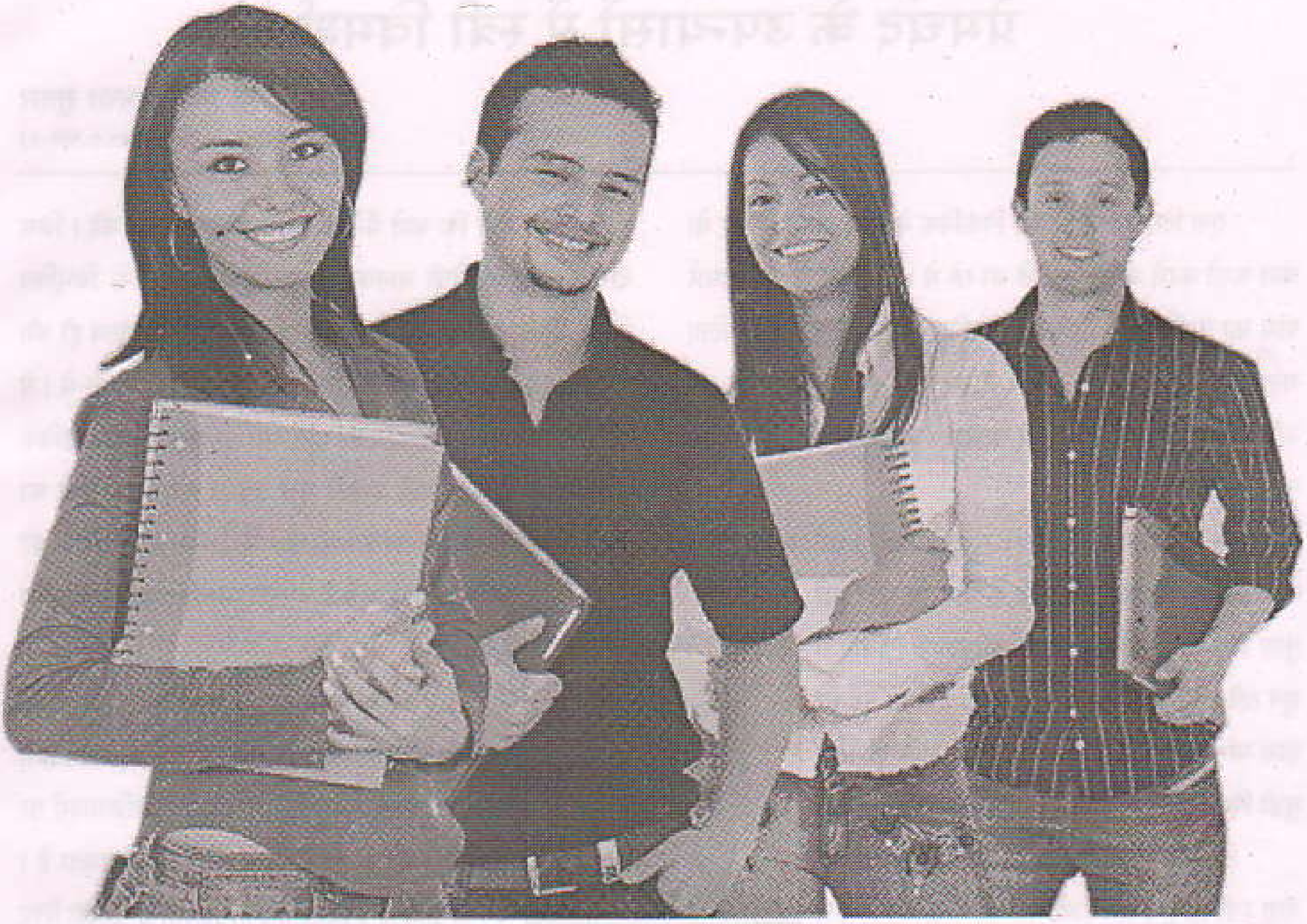

चुकी हैं। अपने परिवार का पालन-पोषण वह नहीं कर सकते। इसीलिए उन्हें उनके परिवार को भीक माँगना पडता हैं।

आज के युवक को बदलना चाहिए। उसे एक इन्सान से राक्षस बनने से रोकना चाहिए। आज का युवक सुशिक्षित बनना चाहिए। आज के युवकों को कर्तव्य समझना चाहिए। आज के युवकों को गुंडगिरी, आक्रमकता, इंटरनेट, राक्षस या रावण बनने से बदलना या रोकना होगा। जब हमारे देश का युवक एक समझदार युवक, एक सतर्क युवक, एक होशियार युवक, एक कर्तव्यदक्ष युवक जब बनेगा तभी भारत को फिरसे सुखदेव, भगतसिंग आंबेडकर, महात्मा गांधी... जैसे नए पिढी के युगपुरूष जरुर जरुर मिलेंगे। तभी हमारा देश बदलेगा और तभी हमारी उन्नति होगी। तभी आकाश के घने सितारे हमे देखने मिलेंगे। जब हमें ऐसे युवक मिलेंगे तब सच्चा सुरज निकलेगा।

प्रेमचंद के उपन्यासों में स्त्री विमर्श

✍..... कु. ज्योती भरत सुतार
(एम.ए..भाग-१)

एक दिन हम सब दोस्त पिकनिक के लिए जंगल में गए थे। बात करते करते जंगल में चले जा रहे थे। थोडी देर के बाद हमारे पास का पानी खतम हो गया। इसलिए हम पानी ढुढं ने के लिए चल पडे। सबने अलग-अलग जाकर पानी ढुढना शुरु किया। मैं और मेरी सहेली भी पानी की तलाश करते करते एक खण्डर के पास आ गए।

वो खण्डर नहीं एक पुराना राजमहाल था। राजा महाराजाओं के काल का जो अब नष्ट होने के मार्ग पर था। मुझे कुछ आवाज सुनाई दी। मैं उस आवाज को ध्यान से सुन रही थी। कोई मुझे बुला रहा था। मैं डर गई मेरे हाथ पाँव काँपने लगे थे। मैं वापस आने के लिए मुडी फिर आवाज आई.... ठेहरो...

मैं यहा हुँ देखो मुझे... मैं भी एक तुम्हारी तरह स्त्री ही हुँ। घबराआं मत मेरे पास आओ। मैं तुम्हे कुछ नही करूंगी। मुझे लगा की कोई पिडा में है और उसे मेरी जरुरत है।

मैं पिछे उस आवाज को ढुंढ रही थी लेकिन कोई भी वहाँ नहीं था। तब मूर्ति से आवाज आई। वह मूर्ति मुझसे बात करना चाहती थी। उसने कहा घबराओं मत मैं तुम्ह कुछ नहीं करूंगी। मैं उसकी तरफ देख रही थी। वो अपना बिता हुआ कल बता रही थी। उसकी बातें मैं ध्यान से सुन रही थी। मुझे होश ही नही रहा की कितना वक्त गुजर गया है।

मेरी सहेली और मेरे दोस्त मुझे बहुत देर से ढुंढ रहे थे। वे सब मुझे आवाज लगा रहे थे। उनकी आवाज से मेरा ध्यान टुट गया। और जो मुर्ति मुझसे बात कर रही थी वो शांत हो गई। मैं उस खण्डर से बाहर आ गई। सहेली ने मुझे देखा और गले लगाकर रोने लगी। मैंने उसे समझाया कि मुझे कुछ नहीं हुआ हैं। चलो घर चलते है, उस मूर्ति की बाते याद करते करते घर आई।

उस मूर्ति कि बाते मैंने कागजपर उतारनी शुरू की। जिस दौर में नारी को देवी मानकर पूज्यनीय भावनाओं से विभूषित किया जाता था, उस दौर में स्त्री की स्थिती दासी के तुल्य ही थी। प्रेमचंद स्त्री को उसके गुणों के कारण पुरूष से श्रेष्ठ मानते थे। वे मानते थे त्याग और वात्सल्य की मूर्ति नारी है। जीवन का वास्तविक आधार प्रेम है और यही उसकी मूल प्रकृति भी। वे स्त्रियों का बेहद सम्मान करते थे। उनके नारी पात्र सिर्फ एक साहित्यकार की कल्पना मात्र नही हैं बल्कि भारतीय नारी समान का प्रतिनिधित्व करते हैं।

प्रेमचंद के नारी पात्रों में शहरीय वर्ग, गाँव का किसान समुदाय और अभिजात्य वर्ग के दर्शन होते हैं। अतः इनके व्यवहार, आचरण, प्रतिक्रियाओं पर सामंती आर्थिक व्यवस्था का पूरा प्रभाव पडता है। उनकी कृतियों में सामाजिक परिस्थितीयाँ सत्यता लिए हुये ज्यों की त्यों नजर आती है। कही कोई काल्पनिकता का बोध नहीं होता। हम देखते हैं उनके नारी पात्रों में माँ, पत्नी, प्रेमिका, बहन, सौतेली माँ, दोस्त, अति आधुनिकता, बदचलन, वेश्या, भाभी, ननंद, समाजसुधारक, देशप्रेमी, परिचारिका, आश्रिमा आदि कई दिखाई भी देते हैं।

प्रेमचंद युगीन समाज में नारी पूरी तरह पुरूष के अधीन रही। ये वो दौर था जब पति के संपत्ति पर पत्नी का हक न था। पति के मरते ही पत्नियाँ जायदाद संपत्ति से बेदखल हो जाया करती थी। यह बात कहने के लिए बुरी लगती है किन्तु सत्य है। प्रेमचंद ने विधवा समस्या को अपने साहित्य में बार-बार उभारा है। यह समाज का शाश्वत प्रश्न है जो हर वर्ग के स्त्री के सम्मुख उपस्थिती है। 'गबन' में विधवा रतन कहती हैं, 'न जाने किस पाणी ने यह कानून बनाया था कि पति के मरते ही हिन्दू नारी इस प्रकार स्वत्व-वंचित हो जाती है।' वैधव्य के कई उदाहरणे उनके

उपन्यास में है। जैसे 'वरदान' में वृजरानी वैधव्य की शिकार होते हुये प्रताप के प्रेम में पड कर भी विवाह नहीं कर सकती। कमलचरण की अकाल मृत्युपर वृनरानी के दु:ख का वर्णन करते हुये प्रेमचंद लिखते हैं, 'सौभाग्यवती स्त्री के लिए उसका पति संसार की सबसे प्यारी वस्तु होती हैं। वह उसी के लिए जीती है और उसी के लिए मरती हैं। उसका हसना बोलना उसी को प्रसन्न करने के लिए और उसका बनाव श्रृंगार उसी को लुभाने के लिए होता हैं, उसका सुहाग उसका जीवन हैं और सुहाग उठ जाना उसके जीवन का अंत हैं।' प्रतिज्ञा में 'पूर्णा' सौंदर्य की मूर्ति होते हुए वैधव्य को नसीब समझकर कृष्ण की मूर्ति में लीन हो जाती है। पति की मौत के बाद धमविलंबियों एवं पोंगा पंडित द्वारा एक विधवा की अस्मत से खेला जाना दुखद चित्रण है। 'गायत्री' रासलीला के दलदल में धंस कर रहा जाती हैं। वहीं 'धुनिया' और 'स्वामिनी' अपने मन मुताबिक विवाह करके संतुष्ट जीवन जीती हैं। इनके उपन्यासों में कल्याणी, रतन, रेणुका देवी, ऐसी सुविधाएँ हैं जिन्हें वैधव्य से कोई शिकायत नहीं। विरंजन (वरदान) गायत्री (प्रेमाश्रम) बागेश्वरी (कायाकल्प), कल्याणी (निर्मला), रुक्मिणी (निमर्ला), रतन (गबन) और रेणुका देवी (कर्मभूमि) ये ऐसी स्त्रियाँ है, जिन्होंने विधवा जीवन स्वीकारते हुये उन्हें जिया है। उसके मर्यादा की रक्षा की है। 'प्रतिज्ञा' में विधवा पुनर्विवाह का सारा तारतम्य संभव के बावजूद किसी पात्र के द्वारा प्रेमचंद यह नहीं घटित करा पाये। बल्कि पूर्णा को वनिता आश्रम भेज दिया गया। इससे यह साफ जाहीर होता है कि, प्रेमचंद यह फैसला समाज पर छोडना चाहते थे, थोपना नहीं।

इज्जत, शारिरीक सुंदरता, शारिरीक निर्बलता एवं उसके दैवीय गुणों को महिमामंडित कर नारी को बल पूर्वक घर में बंद रहने पर मजबूर किया गया है। यही कारण है कि परिवार में पुरुष वर्ग कब्जा जमाये बैठे हैं। वही स्त्री अपने पारिवारिक स्थान से गिरते हुये शीघ्र ही गुलाम बन गई। 'गोदान' में गोविंदी आदर्श पत्नी का उत्कृष्टतम उदाहरणे हैं एवं पुरूष वर्गद्वारा नारी से अपेक्षा का चरमीत्कर्ष, हम डॉ. मेहता के वक्तव्य में देखते हैं। डॉ. मेहता कहते हैं 'संसार में जो कुछ सुंदर हैं, उसी की प्रतिमा को मैं स्त्री कहता हूँ, मैं उससे यह आशा रखता हूँ कि मैं उसे मार ही डालूँ तो भी प्रतिहिंसा का भाव उसमें ना आए, अगर मैं उसकी आँखों के सामने किसी स्त्री को प्यार भी करूँ तो भी उसकी ईर्ष्या न जागे।'

प्रेमचंद साहित्य में नारी की यौन-शुचिता एवं पवित्रता के अनेक प्रसंग मिलते हैं। यौन-शुचिता का यह प्रश्न नारी के सभी रूपों से जुडा है चाहे वे कुमारी है, प्रेमिका है, पत्नी है, विधवा है या कोई और रूप है। नारी जहाँ-जहाँ है, वहाँ-वहाँ जब नारी के शील-हरण का प्रसंग जन्म लेता है, तो प्रतिक्रियाओं के कई रूप होते है।

निष्कर्षत : हम कह सकते है कि वर्तमान युग में स्त्री-विमर्श पर व्यापक मात्रा में विचार-विमर्श हो रहा है। स्त्री आज सामाजिक, राजनितिक, शैक्षणिक, आर्थिक, सांस्कृतिक ऐसे हर स्तर पर अधिकार पाने के लिए व्यापक मात्रा में संघर्ष कर रही है। जिसमें कुछ हद तक सफलता भी मिली है।

संदर्भ ग्रंथ -

१. गोदान - प्रेमचंद

२. गबन - प्रेमचंद

३. हिंदी साहित्य का दूसरा इतिहास - डॉ. बच्चन सिंह

प्यार का दान

देखा था एक लडकी को, सुंदर थोडी भोली थी
साँवला था रंग उसका, गोरी थी ना काली थी
होंठ थे लाल-लाल या वो लेमलेट की गोली थी
कोमल थे गाल उसके और आँखे थोडी भूरी थी
बाल थे काले घने जैसे बादलोंकी होली थी
देखता था रोज ही उसको,पर ना ही कभी बोली थी
पलके झुका के चलती थी वो, मन-ही-मन में हसती थी
जाने कहाँ रहती थी वो, जाने कहाँ बसती थी
बोलूँ क्या मैं मेरी कहानी,
सुन लो दोस्तों मेरी जुबानी
थी वो तुकडा चाँद का, या कली थी कोई रुमानी,
आधासा था बाकपन उपर से सिरचढी जवानी,
ना कर पाया था हिम्मत माना ना ये मेरा दिल
लगता था की, बस अब वो ही हैं मेरी मंजिल
बस एक बार उसको जी भर के देखना चाहता था
एक बार उस के होटों से अपना नाम सुनना चाहता था
जिंदगीभर सिर्फ उसीसे प्यार करना चाहता था
छिना क्यों चैन मेरा, एक बार ये पुछना चाहता था
तू ही है दिन-रेन मेरा, Blame ये करना चाहता था
अब सहन नहीं, कर सकता मैं
चुपचाप नहीं रह सकता मैं
दिल को अपने करूँगा X-Pose
तुझको मैं करूँगा Prupose
आऊँगा मैं तेरे Close
अपने प्यार का दुँगा तुझको Dose
घुमाऊँगा तुझको रोज
तोहफे में दिया करूँगा तुझको हर दिन Red Rose
Photo भी निकालूँगा तेरी, देगी क्या तू मुझको Pose
आजा आजा मेरी जान,
तेरे लिए हाजिर है प्राण,
तु ही है इस दिल की शान,
अपने प्यार का दे दे मुझको दान
करेगी तू मुझको Accept
कर रहा था यही Aspect
करेगी तू मेरे प्यार की Respect
जोडी होगी अपनी Perfect
सोच के यही मैं आया था
Chocklet और Red Rose तेरे लिए ही लाया था
But last के Moment में ही तुझको नहीं दे पाया था
क्योंकी... क्योंकी,
बाहों में थी तू किसी और की,
किमत ना रही मेरे प्यार की,
गाडी वो तेरे यार की
बैठी थी Seat पे तू Car की
खाक हो गई यादें वो सारी इंतजार की,
अपिल भी न सुनी तूने मेरे इजहार की।

✍..... कु. स्नेहा कुंभार
(बी. ए. भाग-१)

हिंदुस्थान

जब आँख खुले तो
धरती हिंदुस्थान की हो।
जब आँख बंद हो तो
यादे हिंदुस्थान की हो।
हम मर भी जाए तो
कोई गम नही लेकिन
मरते वकत मिट्टी
हिंदुस्थान की हो।

बेझिझक मुस्कूराओ
जो भी गम है।
जिंदगी में टेन्शन
किसका कम है।
अच्छा या बुरा
केवल भ्रम है।
जिंदगी का नाम ही
कभी खुशी कभी गम है।

..... कु. दिव्या रमेश होडगे
(बी. ए. भाग-२)

प्यार

प्यार तो है एक लंबी मंजिल
जिसको पाना है दिल की मुश्किल
मिलके भी किसी को मिलती नही
मंजिल तक अगर ना पहुंच सके
तो राहो में ही प्यार ढुंढना चाहिए
जिंदगी जो एक पहेली है अधुरी
उसे हमसफर के साथ ही हल करना चाहिए
अगर ना मिल सके कोई हमसफर अपना तो
जिंदगी की पहेली को झुठा किस्सा बनाना चाहिए
अजी पल दो पल में कहाँ मिलता है प्यार ?
दर्द मिले तो दर्द ही सही बेदर्दी से उसे अपनाना चाहिए।

..... महेश प्रकाश कांबळे
(११ वी - कॉमर्स)

अमावस की रात

अमावस की रात
भयंकर बात।
कोई नही है रास्ते पर
लगनेवाला है मुझे डर
देखा मैने आसपास
भूत आ रहा है पास-पास
माँ की याद मुझे आने लगी
भूत की परछाई छा ने लगी
चलने लगी मैं डर-डर के
खाएगा भूत मुझे फ्राय कर के
तब तक
चांटा मारा पापा ने
हैराण कर दिया मुझे उस सपने ने
उठ गई मैं बिस्तर से
भूत से कभी ना हरनेवाली
डरनेलगी मै उस दिन से।

..... कु. स्नेहा राजू कुंभार
(बी. ए. भाग-१)

मेरी याद आयेगी

मेरी याद आयेगी जब
दूर चली जाऊँगी
दूर इतना की कभी लौट के
ना आऊँगी

अब तक शायद तेरे दिल
मे रहती थी
याद आयेगी मेरी बाते
और मुलाकते
मगर तब कभी तुजसे
मिल नही पाऊँगी

तडपोगे तुम भी मेरे
बारे में सोच कर
लेकिन तब मैं नजर नहीं आऊँगी
जान से भी ज्यादा चाहती हूँ तुज को
लेकिन फिर ये कह नहीं पाऊँगी
लोग कहते है प्यार अमर होता है
तो इस प्यार में मैं खुद को
अमर कर दूँगी।
मेरा प्यार जब आखरी
दम पे तुजको बुलायेगा
लेकिन तुम आ ना पाओगे
और मेरा दिल तरसे जायेगा
मेरी याद आये तो रात को बाहर देखना
एक चमकता हुआ तारा बन कर नजर जाऊँगी।

शायरी

मुश्किल वक्त का सबसे बडा सहारा है
'उम्मीद'
जो एक प्यारी सी मुस्कान देकर
कानों में धीरे से कहती है
सब अच्छा होगा...

✍..... कु. सुप्रिया हणमंत कांबळे
(बी.ए.भाग-३)

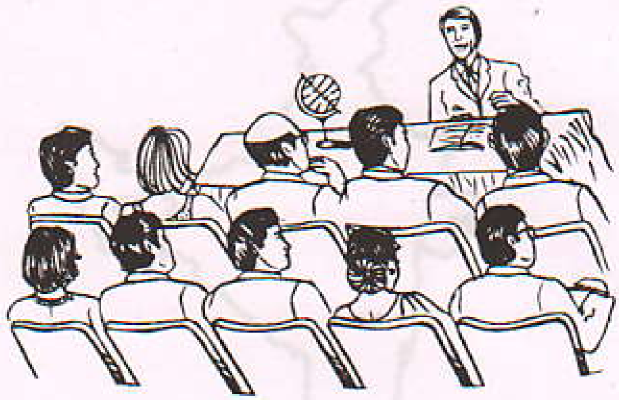

मेरा कॉलेज

शिवराज कॉलेज
सबको प्यारा,
छात्रों के आँखों का तारा
जाएगें यदी दूर पढकर
लेकीन रहेगा, दिल यही पर।
यहाँ से मिलता ज्ञान, सुसंस्कार
यही निकलते विद्ववान अपार
अज्ञान और निराशा के अंधेरे में
भटक भी गए कही बेसहारा।
उनके लिए रोशनी का पथ है
पावन शिवराज कॉलेज हमारा
हो भी गए हम उससे पार
भूलेंगे नहीं कॉलेज के संस्कार।
चलते रहे जिंदगी के पथ पर
आशीर्वाद रहेगा उसका हम पर।

✍..... कु. संजिवनी मोरे
(बी.ए. भाग-१)

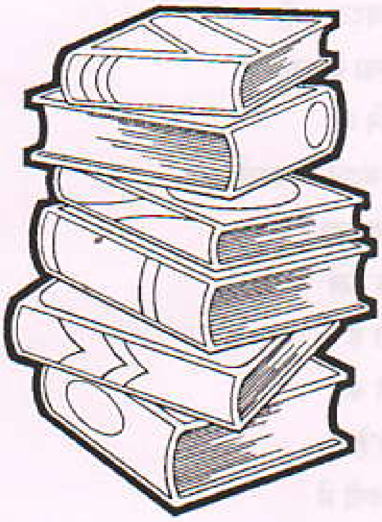

हिंदी

जन की धडकनों में
धडकती हुई
कलम की नौक पर
सच की तरह
दहकत हुई
मैं हिंदी हूँ।
भारतीय संस्कृती की जडों को
मैने ही सींचा है
किया है मजबूत
अपना रकत पिलाकर
यह भी सच है
कि मैं
जलती हुई
घुटती हुई
जिन्दा हूँ अभी तक
जन-जन की धडकनों में
धडकती हुई,
कलम की नौक पर।

✍..... कु. संजिवनी मोरे
(बी.ए. भाग-१)

१५ ऑगस्त की आजादी

पंध्रह ऑगस्त की दिन कहता, आजादी अभी अधूरी हैं
सपने सच होना बाकी हैं, रावी की शपथ न पूरी है।
जिनकी लाशों पर पगधरकर आजादी भारत में आई
वे अब तक हैं खानाब दोश कब की काली पतली छाई।
कलकत्ते से फूटपाथों पर जो आँधी-पानी सेहते है
उससे पूछों पंध्रह ऑगस्त के बारें में क्या कहते हैं।
हिंदू के नाते उनका दु:ख सुनते यदि तुम्हे लाज आती
तो सिमा के उसपार चलो सभ्यता जहाँ कुछली जाती।
इन्सान जहाँ बेचा जाता, ईमान खरीदा जाता हैं
इस्लाम सिस्खियाँ भरता हैं, डॉलर मन में मुस्कुराता है।
भुखों को गोली, नंगों को हथियार पिनाएँ जाते हैं
सुखे कंठो से जिहादि नारे लगवाएँ जाते हैं।
लाहोर, कराची,ढाका पर मातम की है काली छाया
तख्तूनों पर गिलगित पर हैं पूरी तरह गुलामी का साया।
बस इसी लिए तो केहता हूँ आझादी अभी अधूरी हैं
कैसे उल्हास मनाऊँ मैं थोडे दिन की मजबूरी हैं।
दिन दूर नहीं अखंड भारत को सर्वश्रेष्ठ बनाने में
गिलगिस्ते गारों पर्वत तक आजादी पर्व मनाएंगे।
आओ मनाएं अमृत महोत्सवी (२०२२) साल उस के लिए कमर कसे
जो पाया उसे खो न जाए, जो खोया उसका ध्यान करें।

✍..... सिद्धलिंग वि. हिरेमठ
(बी.ए. भाग-२)

शायरी

पहेली नजर में तुमको देखा लगा
हमको दिवाना कर गये।
मन में चाहत बढने लगी
चोरी चोरी चुपके चुपके।
सोचा
होगी प्यार की जीत।
पुछा,
हम आपके है कौन ?
तो तूम डर गये दिल से पर
प्यार तो होना ही था।
तूम ने कहा
हम तुम्हारे है सनम।
सच हुए ढाई अक्षर प्यार के
लैला मजनू को सबने सताया
सोचा,
प्यार किया तो डरना क्या।
देखू तो
कुछ कुछ होता है।
जान
हमार दिल आपके पास है।
गर्व
से कहेंगे वक्त हमारा है।
क्योंकी
हम साथ साथ है।
हसी को INBOX
आँसू को OUT BOX
गुस्से को HOLD
मुस्कान को SEND
हेल्प को OK
दिल को करो VIBRATE
फिर देखो जिंदगी की
RINGTONE कितनी प्यारी है।

रात नही ख्वाब बदलता है
मंजिल नहीं कारवा बदलता है
जस्बा रखों जितने का
क्योंकी किस्मत बदले न बदले
पर वक्त जरुर बदलता है।
खुबसुरत सा एक पल
किस्सा बन जाता है
कब कौन जिंदगी का
हिस्सा बन जाता है
कुछ 'दोस्त' जिंदगी में
ऐसे मिल जाते है
जिनसे कभी ना
तुटने का रिश्ता बन जाता है।

✍..... कु. आशिया लाडजी
(बी.ए. भाग-१)

शायरियाँ

लव क्या है

लव किसे कहते है ?

जानते है आप

नहीं पता

लव श्री राम के बेटे थे।
अधिक जानकारी के लिए
कृपया रामायण पढे।

हजारो खुशिया होती है
एक गम भुलाने के लिए।
एक गम काफी है
सारी जिंदगी रुलाने के लिए।

जो दुनिया से डरते है, उसे कायर कहते है
जिसे दुनिया डरती है, उसे शायर कहते है।

✍..... सिध्दलिंग हिरेमठ
(बी.ए. भाग-२)

जिंदगी की तीन चीज

तीन चीजें जिंदगी में एक बार मिलती है

माँ-बाप, दोस्त, वक्त

तीन चीजें सो समझकर उठाओ ''

कदम, कसम, कलम
तीन चीजें सोच कर करों
प्यार, बात, फैसला
तीन चीजें किसीका इंतजार नहीं करती
मौत, वक्त, उमर
तीन चीजें छोटी ना समझो
कर्ज, फर्ज, रिश्ता
तीन चीजें हमेशा दर्द देती है
धोखा, गरीबी, यादें
तीन चीजों से आप हमेशा खुश रहोगे
भगवान, परिवार, दोस्ती

✍..... कु. शर्याली सुनिल शिंदे
(१२ वी)

शायरी

किमत पानी की नही प्यास की होती है

किमत मौत की नही साँस की होती है

दोस्त तो बहुत होते है दुनिया में

किमत दोस्त की नही विश्वास की होती है।

तुम सवाल करो, हम जवाब देंगे
तुम दिल दो हम जान देंगे।

आकाश में तारे नहीं होते
जो रजनी इतनी सुहानीर न होती।
अगर जवानी दिवानी न होती
तो इस दुनिया में प्रेमकहानी न होती।

✍..... जगन शिंत्रे
(बी.ए. भाग-१)

रिश्ता

खुबसुरत होना अच्छा नहीं होता
अच्छा होना खुबसुरत होता है।
खुबसुरती हमेशा देखनेवालों के मन में और नजरों में होती है।
वरना गलती निकालनेवाला तो ताजमहल में भी कमी निकालता है।
मतलब से कोई रिश्ता जोडों वो रिश्ता कभी बनेगा नहीं
पर प्यार से बने रिश्ते को तोडने
खुबसूरत की कितनी भी कोशिश करों वो टूटेगा नहीं
ये दिल हजारों खूबसुरत चेहरों से ज्यादा बेहतर है।
इसलिए जिंदगी में हमेशा ऐसे लोगों को चुनों
जिनका दिल अच्छा हो... चेहरे से ज्यादा
अपनी कमजोरी अपना हाल उसेहि बताए
वो मजबूत से हर हाल में आपके साथ खडा रहे
वरना रिश्ता हो या मोबाईल
जब नेटवर्क नहीं होता तब लोग गेम खेलने लगते है।
अगर कोई आपसे नफरत करो तो
उसकी दोही वजह हो सकती है
पहला - आपमें कुछ ऐसा है जो वो पसंद नहीं करता
या आप में कुछ ऐसा है जो वो पसंद नहीं करता
कोई भी इन्सान इतना अमिर नहीं होता
की ओ अपना गुजारा हुआ कल खरीद सके।
और कोई भी इन्सान इतना गरीब नहीं होता
की ओ अपने कल को ना बदल सके।
गलती जिंदगी का एक पन्ना है
और रिश्ते जिंदगी कि एक पूरी किताब
जरुरत पडे तो गलती का एक पन्ना फाड दे तो चलेगा
पर एक पन्ने के लिए पुरी किताब को ना फेके।
जो तेरा है वो कभी नहीं जाएगा
जो तेरा नहीं है वो तू कभी नहीं पाएगा
अच्छी नियत रख अपनी तू हमेशा ये बंदे
देखना... एक दिन खुदा ही तेरी हर दर्द मिटाएगा।

✍..... कु. धनश्री आनंदा कळसकर
(११ वी कॉमर्स)

Chemical Breakup

न ये Chemistry होती, न मैं Student होता
न ये Lab होती, न ये Accident होता
अभी Partical में आई नजर एक लडकी
सुंदर थी नाक उसकी Test tube जैसी
बातों में उसकी Glucose की मिठास थी
सासों में Ester की खुशबू भी साथ थी
आँखों से झलकता था कुछ इस तरह का प्यार
बिना पिये ही हो जाता था Alcohol का खुमार
Benzene सा होता था उसकी Presense का एहसास
अँधेरे में होता था Radium का आभास
नजरे मिली Reaction हुआ
कुछ इस तरह Love का प्रोडक्शन हुआ
लगने लगे उसके घर के चक्कर ऐंसे
Nucleus के चारों तरफ Electron हो जैसे
उस दिन हमारे टेस्ट का Confirmation हुआ
जब उसके Daddy से हमारा Introduction हुआ
सूनकर हमारी बात, वो ऐस उचल पडे
Ignition tube में जैसे Sodium भडक उठे
वो बोले, होश में आओ पहचानो अपनी औकात
Iron मिल नही सकता कभी Gold के साथ
ये सुनकर टुटा हमारे अरमानों भरा Beaker
और हम चूप रहे Benzaldehyde का करवा घुंट पी कर
अब उसकी यादों के सिवा हमारा काम चलता न था
और Lab में हमारे दिल के सिवा कुछ और जलता न था
जिन्दगी हो गयी Unsaturated hydrocarbon की तरह
और हम फिरते रह आवारा Hydrogen की तरह ।

✍..... राजेंद्र वसंत परीट
(बी.एस्सी. भाग-१)

अनमोल विचार

स्मृतियों के प्रतिबिम्ब

मदर टेरेसा का 'विजिटींग कार्ड'
मौन का फल प्रार्थना है, प्रार्थना का फल विश्वास,
विश्वास का फल प्यार है,
प्यार का फल है सेवा और सेवा का फल होता है शांती ?

जीवन प्रवास

जीवन के प्रत्येक सुखको
त्यागने को कहते हो तुम
मनुष्य योनी में जन्म क्यों लिया है,
लंगोटी बांधकर वन के वृक्षों पर चमगादड के समान टंगे रहने के लिए ?

✍..... महेश केदारी फगरे
(बी.एस्सी.भाग-२)

English Section

The woods are lovely, dark and deep,
But I have promises to keep,
And miles to go before I sleep,
And miles to go before I sleep.

- Robert Frost

Sub-Editor
English Section
Prof. D. U. Jadhao

INDEX

Article

- **Youth** — Miss. Ashiya Amsal Hadji
- **Nature is Life** — Miss. Supriya Kadam
- **Rabindranath Tagore** — Mithun Jadhav
- **Save the Girl** — Pratik Ramesh Kamble
- **Dowry - The Cancer of Society** — Prasad Maruti Desai
- **Three Types of People : Leaf, Branch & Root** — Miss. Shamal B. Harlikar
- **Indian Population** — Miss. Jyoti Kallapa Naik
- **Corruption** — Miss. Devyani Sambhaji Patil
- **The real friends** — Miss. Anurudha Prabhaka Patane
- **Demonetisation** — Miss. Sandhyarani Shankar Patil

Poem

- **All but Blind** — Miss. Shamal B. Harlikar
- **A Teacher for all season** — Miss. Swapnali R Davane
- **The will to win** — Miss. Shubhangi Shivaji Patil
- **Know your Country** — Miss. Shamal B. Harlikar
- **The Five W's of Life...** — Miss. Arati Narayan Shevale
- **Education** — Miss. Archana B. Gunthe
- **Today** — Miss. Archana B. Gunthe

Youth

✍..... *Miss. Ashiya Amsal Hadji*
(B. A. Part-1)

Every third person in an Indian city today is a youth. In about seven years, the medium individual in India will be 29 years, very likely a city-dweller, making it the youngest country in the world. India is set to experience a dynamic transformation as the population burden of the past turns into a demographhc dividend, but the benefit will be tempered with social and spatial inequalities.

These are some of the findidngs of the 'State of the Urban Youth, India 2012 : Employment, Livelihoods Skills' a report published by IRIS knowledge foundation in collaboration with UN-HABITAT.

A closer analysis of the urben youth suggests that greater political participation, engagement at a policy level and urgent attention to improving their quality of life can ensure that India enjoy the benefits of this dividend.

The report traces the incredible rise and the eventual decline - of this cohort in India. The population in the age-group of 15-34 increased from 353 million in 2001to 430 million in 2011. Current predictions suggest a steady increase in the youth population to 464 million by 2021 and finally a decline to 458 million by 2026.

By 2020, India is set to become the world's youngest country with 64 per cent of its population in the working age group. With the west , Japan and even China aging, this demographic potential offers India and its growing economy an unprecedented edge that economists belive could add a significant 2 per cent to the GDP growth rate.

But the report suggests urban spaces have not necessarily aided the quality of life enjoyed by Indian youth. A telling sign : one - fifth of the Indian Urban population lives on less than a dollar a day. Additionally, the report finds that while income level in cities may appear to be higher, the cost of living is also constantly increasing, resulting in shrinking savings inadequate access to health care and lack of quality education maternal mortality remains the 'top cause of death among young women' further, more than half

of young urban women are anaemic, pointing to inadequate food and nutrition.

The report's findings indicate that the problem is not urbanisation per se but the inequalities that it seems to accentute.

While India is undergoing a demographic transition regional disparties in education mean the benefits will not be evently spread across the country. The reports says the southern and western states will be the first to experience a growth dividend as they accounted for 63 percent of all formally trained people. The largest share of youth with formal skills was found in Kerala, followed by Maharashtra, Tamil Nadu, Himachal Pradesh and Gujrat. Among those undergoing training, Maharashtra had the highest share, Bihar the lowest.

The unequal aceess to opportunity and the lack of emphasis on education remains a persistent problem the report finds that a person in an urban area has a 93 percent greater chance of acquiring training than someone in a rural area.

Nature is Life

✍..... ***Miss. Supriya Kadam***
(B. A. Part-1)

Nature is most important and intergral part of the lives of everyone. Everyone has been blessed with the true love of God in the from of beautiful nature. We should never miss pleasure of enjoying the nature. Nature has been the most favourite topic of the works of many famous poets, writers, painters and artists Beautiful nature is God gift.

Nature is everything which surrounds us like water, air, land, sky, river, forest, animals, birds, plants, sea, lake, rain, sun, moon, weather, atmosphere, mountain, hills etc. nature is very colourful and has both living and non-living things in its lap.

It has its many forms which are changing by season to season and even from minite to minite such as sea looks bright blue in the morning but by moon it looks emerald green colour. Sky changes its colour all though the day from pale pink at sunrise, dazzling blue in late morning, bright orange in evening at sunset and purple by twilight. Our mood alos gets changed according to the nature such as happy and hopeful at sunshine, rainy season and spring season. We feel heartly happy at moonlight and little bored and tired in high sun light.

Nature has some powerful transformative power which changes our mood and behaviour accordingly nature is very essential for our healthy life so we should keep it clean and conserve it for our future generations. We are not able to survive on the earth without nature. Every form of nature is very powerful which has ability to nowrish as well as destroy us.

Now a day, everyone has less time to enjoy nature and imporve health. We started using technological instrument for our health fitness. However, it is very true that nature has power to nourish us and fit us forever. Nature has ability to make our mind tension free and cure our diseases. Because of technological advancement in the life of human being our nature is declining gradually which need a high level of awareness to keep it in balance and to conserve natural assets.

God has created everything very beautifully seeing which our eyes can never be tired. But we forgot that we too have some

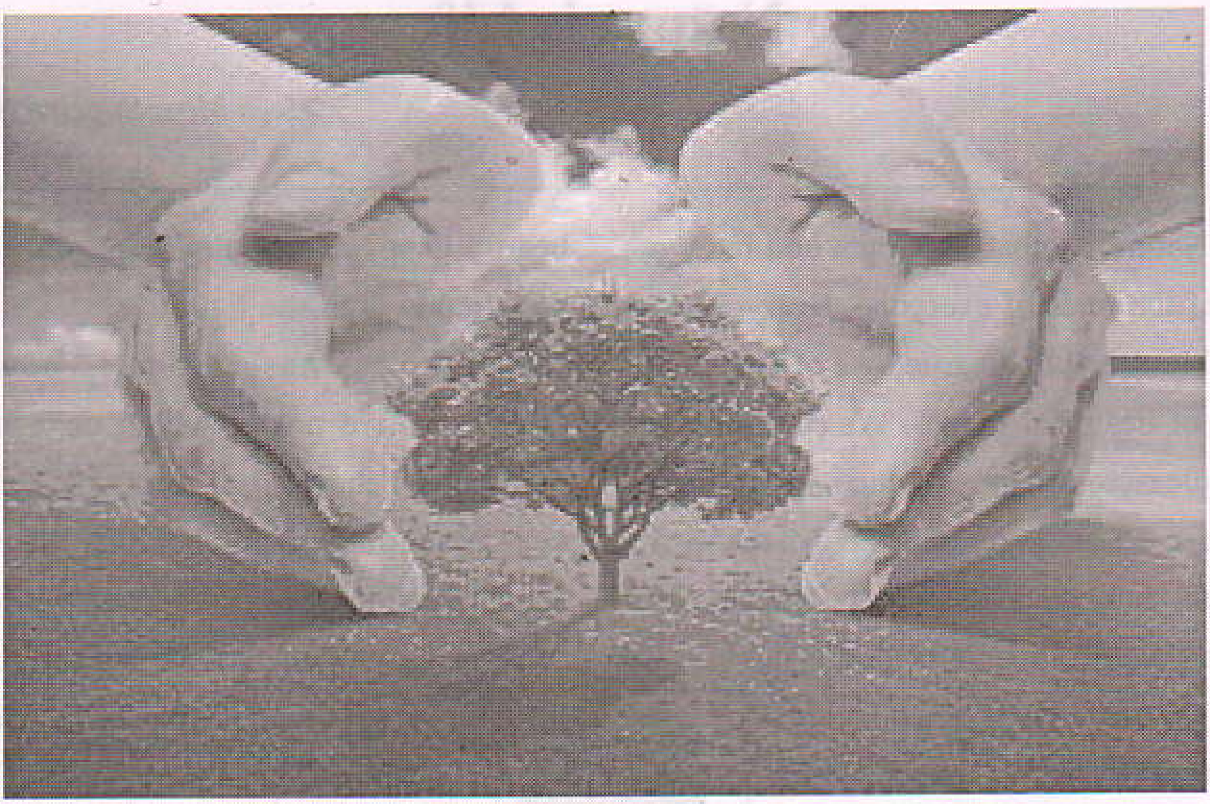

reponsibility towards our nature to relationship between nature and human being. How beautiful seen it looks in morning with sunrise, song of birds, sound of river, air and happy gathering of friend in the evening in garden after a long day of crush.

But now a days, sometimes during our holidays we spend our whole day by watching T.V. reading newspaper, playing indoor games or on the computer. But we forgot that outside the door we can do something intresting in the nature and natural environment. Unnecessarily we left on all the lights of home we use electricity without need which ultimately increses the heat in the environment called global worming.

Our other activities like cutting trees, forests should not despoil the ocean, rivers should not make hole in ozone layer, should not increase green house effect, global warming and many more selfish activities. Increase the amount of CO_2 gas in the environment.

So, If we want to be happy and healthy life always we should try our best to save our plant and its beautiful nature by stopping our foolish and selfish activities. In order to keep ecosystem in balance we should not cut trees, forests and water conservation and many more. Ultimately we are the real user of the nature so we should really take care of it. Because nature is our life. So, Save Nature, Save Life.

Rabindranath Tagore

✍..... *Mithun Jadhav*
(B. A. Part-1)

A Bengali mystic and artist, Rabindranath Tagore was a great poet, philosopher, music composer and a leader of Brahma Samaj, who took the Indian culture and tradition to the whole world and became a voice of the Indian heritage. Best known for his poems and short stories, Tagore largely contributed to the Bengali literature in the later 19 centuary and early 20 centuary and created a masterpieces such as Ghare-Bhaire, Yogayog, Gitanjali and Gitimalya. The author extended his contribution during the Indian Independence movement and wrote songs and poems galvanising the movement, through power directly participated in it. He was awarded the Nobel Prize in literature in 1913 and became the Asia's first Nobel litrate. Two famous songs composed by him. 'Amar Shonar Bangla' and 'Jana Gana Mana' became the part of the National anthems of Bangladesh and India. He was the only person to have written the national anthem of two countries. From this, the greatest legacy of the poet to his country remains the world renowed institution. He founded known as Visva-Bharat University.

He was born on 7 may 1861 in a wealthy and prominent Brahmin family of Bangal (Culcutta)

Rabindranath Tagore was the youngest of thirteen children of his father. Debendranath Tagore and Saradadevi. The Tagore family was a leading followers of Brahma Samaj, a new religious sector in the 19 centuary. Rabindranath Tagore developed an early love for literature and had began reading biographies, poems, history, sanskrit and several other by the age of 12. In 1877, he was published in maithili style. His early works short story in Bengali, Bhikharani - The beggar woman, the first in 1882, a poem Nirbarer Swapnabhanga was a first poem which gained him a remarkable success and established him a poet.

Tagore took admission at a public shcool in Brigton, England in 1878. He was later sent to study of law at university college London, he never finished his degree there and returned home in 1880. In 1883, he married his wife. Mrinalini and the couple had five children among which only three children survive into their adulthood. The duration between1890-1895. Which is known as his 'Sadhana Period' witnessed some great works of the poet, among which Galpagucchla was the most popular.

Rabindranath Tagore wrote eight novels and number of poem and most of his creations are in the Bangla language. Hi most acclaimed works in novel genre are Ghare-Bhaire, Shesher Kobita, Charodhay, Gora, JogaJog, Dhak-Ghar. As a prolific musician, Tagore influced the style of such as Amjad Ali and Vilayat Khan. He composed the music

of Indian National Anthem Jana Gana Mana which was accepted as the National Anthem in 1950. His song was accepted as the National Anthem of Bangladesh as well, thus making him the first ever poem to have written the National Anthem of too Countrie. Tagore dicovered his talent at sixties, when his first held in Paris. The 'Fruit seller from Kabul.' is considered one of the best creation among at least eighty four experience with villagers. He wrote stories which give a glimpse of the life most Bengali live. He is poet, an insperable part of every Bengali family where his poem are recited on all important occasion. His best collection of poem is Gitanjali, Which gained Nobel Prize in Literature in 1913.

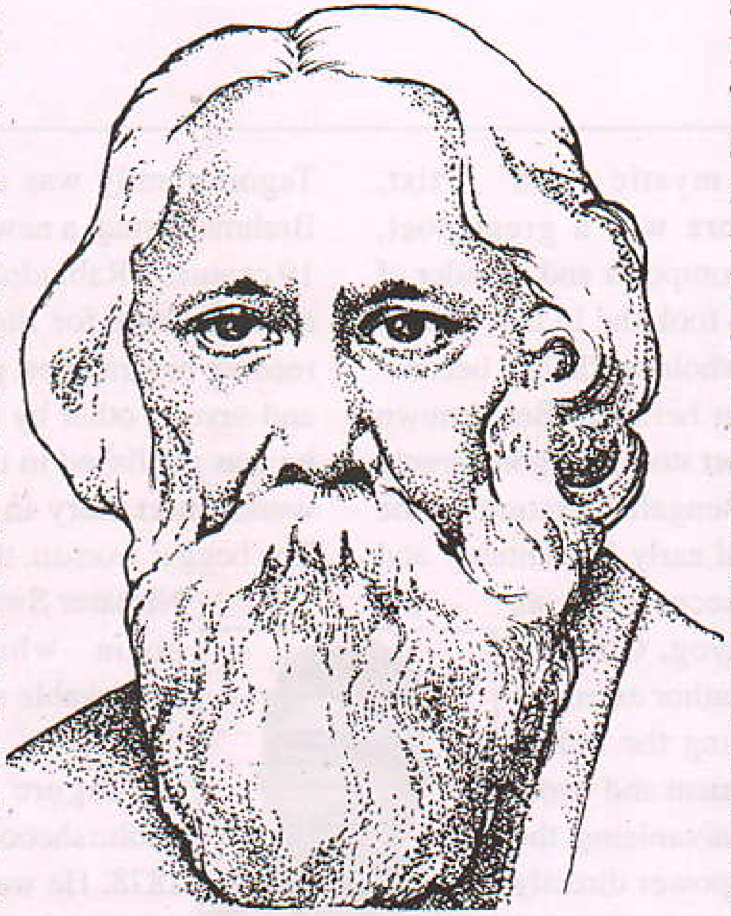

"Thou hast made me endless,
such is thy pleasure,
This frail vessel thou emptiest
again and again,
and fliest it ever with fresh life
This little flute of read thou
hast carried over
hill and dales
and hast breathed through it
melodies eternally new."

- Gitanjali

Tagore's political views were some how at odd with that of Mahatma Gandhi. Though the two shared a good support and a moderate freindship. However Tagore denotince the swadeshi movement in his acerbic essay. The cult of the Charka in 1925, he continued to support Indian nationalist movement in his own non-sentimental and visionary way. He wrote songs and poems galvanising the Indian Independent movement. After the Jallianwala Bagh Massacre in 1919, he renounced the knigthood awareded by British government as a protest against it. His most acclaimed work Jana Gana Mana became the national anthem of India after his declaration as a Republic in 1950.

Tagore' extensive travel and increaingly hetic work began to take its toll in his later year and he suffered from relenless pain and two long period of illness. The second phase of illness proved to be fatal as he never recover from that and he died after soon on 7 August 1941. The day is mourned upon across his native Bengali India. He was a diamond of India.

Save the Girl

✍..... ***Pratik Ramesh Kamble***
(B. A. Part-1)

The status of girls in the Indian society has been greatly debated for many year. Girl are generally belived to be involved in the cooking and playing with dolls while boys to be involved in education and other phyical activitie from the ancient time. Such old beliefs of men have simulated them for violence against woman which resulted in the continuous decrease in the number of girl child in the society. So, there is a big need to save girls child in order to equalize the ratio of both as well ensure the development of country.

Following are the various effective steps to save girl child :

- The Position of girls child in Indian society is backward since ages because of the extreme desire of parents for the boy-child. It has created gender inequality in the society and has been very necessary to remove by bringing gendar equality.
- Extreme poverty in the society has created social evil against women as dowry system which worsens the situation of women. Parents generally think that girls are only to spend money thats why they kill girls child before or after birth in many ways. Such issues need to be romoved urgently in order to save girl child.
- Illiteracy in another issue which can be removed prepare education system for both genders.
- Empowering women is the most effective tool to save girl child.
- People should be aware through some effective compaigns regarding save the girl child.
- The girl child as unsafe inside as well as outside the mother's womb. She has fear in many ways all through the life with the men whom she give birth. She is ruled by the men whom she gives birth and it is totally the matter of laugh and shame for us. Education is the best tool to bring revoluation of saving and respecting a girl child.

* A girl child should be given equal access and approtunities in every field.

- There should be safely and security arrangement of girl at all the public places.
- Family members of a girl child can be better target to make save the girl child compaign successful.

Why to save Girl child

- They are not less capable than boys in any field and give their best.
- Famale foeticide is illegal crime since 1961 and has been banned in order to top sex-selective abortions. People should follow all the rules. Very trictly made to save girl child.
- Girls become more obedient than boys and have been proved less violent and arrogent.
- The have been proved much responsible for their family, job, society or country.
- They become much caring to their parents and devoted to their job.
- A women can be a mother, wife, daughter, sister etc. Every man should think that this wife is duagther of another man and his daughter would be a wife of another man in future so eveyone must respect a woman in any form.
- A girl performs her both duties personal a well a professional very loyally which makes her extra special than boys.

Step taken by Government to save Girl child.

The are various steps taken by the Indian government regardings ave the girl child and educate the girl child. The most recent inititative regarding this is Beti Bacho Beti Padhao. Government has taken this step to let people know that a girl child is not as in in the society however. She is a nice gift by God.

Conclusion -

A girl child should not be killed, hated, disrespected. She should be saved, loved and respected for the betterment of society and country. She is as equal participant in the development of country as boys.

Dowry - The Cancer of Society

✍..... *Prasad Maruti Desai*
(B. A. Part-1)

Our glorious Indian culture regards marriage as a sacred instituion that must be built with care and preserved with affection. It deserives respect and demands adjustement, loyalty and turst from both the partners. It is a two wheeled chariout that reces smoothly and successfully through the rocky ways of the world only if both the wheels are equally strong and healthy enough to withstand the stress.

But issuse like dowry and bride burning degrades and violates the sanctitiy of this sacred bond. Unfortunatly, today marriage resembles a market place where barganing is the rule, where a girl is a buyable, saleable and an easily disposable commodity, where relationship are formed and cemented not by affection but by monetary considerations. Marriages are decided in heaven but its survival on earth depends on the dowry you give at the time of marriage, its longevity and health being in direct propertion to the gifts you give, either willingly or out of compulsion on every festive occasion. Demanded directly or indirectly, given whole heartedly or hesitatingly, without in marriages are seldom performed and little less do they succed. The gift comprise in addition to ready cash, gold ornaments, flats, cars, colour TV and other costly items though the from of gifts may differ but the spirit behind it is the same. The boy's side considers it to be their birthright while for girl parents it is the biggest deal of their life for which they must be well prepared right from the day the girl is born. Yes, this is the dreaded issue of dowry, of tears, horror and the agony that goes with it.

Three Types of People : Leaf, Branch & Root

..... *Miss. Shamal B. Harlikar*
(B. A. Part-2)

1. The Leaf Type of People -

Some people come into your life and they are like leaves on a tree. They are only there for a season. You can't depend on them or count on them because they are weak and only there to give you shade like leaves, they are there to take what they need and as soon as it gets cold or a wind blows in your life they are gone. You can't be angry at them, its just who they are.

2. The Branch Type of People -

There are some people who come into your life and they are like branches on a tree. They are stronger than leaves, but you have to be careful with them. They willl stick around through most seasons, but if you go through a storm or two in your life its possible that you could lose them. Most times they break away when its tough. Althoug they are stronger than leaves. You have to test them out before you run out there and put all your weight on them. In most cases they can't handle too much weight. But again, you can't be mad with them, its just who they are.

3. The Root Type of People -

If you can find some people in your life who are like the roots of a tree then you have found something special, like the roots of a tree, they are hard to find because they are not trying to be seen. Their only job is to hold you up and help you live a strong and healthy life. If you thrive, they are happy for you. They stay low key and don't let the world know that they are there. And if you go through an awful strom they will hold you up. Their job is to hold you up, come what may, and to nourish you, feed you and water you. Just as a tree has many limb and many leaves, there are few root look at your own life. How many leave, branches and roots do you have ? What are you in other people's lives?

Thanks God for your Roots !

You may want to call them today or share this message just to thank them for being root in you life !

Leaf people will not pass this on! But that's ok !

INDIAN POPULATION

✍..... **Miss. JYOTI KALLAPA NAIK**
(B. A. Part-1)

India recorded a population of 1274239769 which is growing at a rate of 1.6 percent a year and could make the country the most populous in the world by 2050. The number of Indian hit 1274239769 and us 17.25 percent of the global population as per Jansankhya Sthirat Kosh or National Population Stabilisation Fund (NPSF). An autonomous body under the union Health Ministry which has raised concerns about over population related problem, if the rate persists.

Noting that India's population was growing at a faster rate than China, which is now the world's most populous country at around 1.39 billion, an official of the fund said that the counrtry could become the most populated one by 2050 and will surpas China, Age at marriage has a significant influence on TFR perticularly in countries where childbearing occurs within marriage. A country where age at marriage is high, fertility is generally observed to be low because of the reduced number of women at risk of childbearing.

Population of India, which at the turn of the twentieth century, was only around 238.4 million increased by more that five time in a period of 110 year s to reach 1210 million at 2011. Population of India increased by 3.35 times since independence.

68.86% Indian lives in rural areas and 31.14% live in urban areas. Sex ratio of India has improved by 10 from 933 in 2001 to 943 in 2011. In rural area sex ratio is 949 and in urban area sex ratio is 929.

Five most population States are Uttar Prades, Maharashtra, Bihar, West Bengal and Andhra Pradesh these five State account for 48.92% of total India's population.

Corruption

✍..... *Miss. Devyani Sambhaji Patil*
(B. A. Part-1)

Corruption means the State of being bad and dishonest especially in matter concerning money.

Corruption in India is an issue that adversely affects its economy a study conducted by the transparency International in 2005 shows that more than 62% of Indians has a first hand experience of paying bribes or influence peddling to get job done in public offices successfully in study conducted in 2008. Transparency International reports that about 40% of Indians had first hand experience of paying bribes or using contact to get jobs done in public offices in 2015 India was ranked 76th out of 168 countries in Transparency International curruption perceptions index compared to its neighbours Bhutan, Bangladesh, Myanmar China, Nepal, Pakistan and Shri Lanka.

The largest contributors to the corruption are entitlement programmes and social spending schemes enacted by the Indian Government. Example include Mahatma Gandhi National Rural Employment Guarantee Act and National Rural Health Mission other sources of rupees in bribes annually to numerous regulatory and police stops in its interstate highway.

The media has widely published alegations of corrupt India citizens stashing millions of rupees in swiss banks. Swiss autohrities however have denied the allegations which has now been proven in 2015-2016 the Indian media in mainly owned by corrupt politicians and industrialists who also play a major role in most of these scams thus msleading public with wrong information and using media for mud. Slinging their political and buiness opponents.

Corruption in India is a problem that has serious implication for both protecting the rule of law and ensuring access to justice. For government job he has to pay lakhs rupees to the higher officials irrespective of satisfying all the eligibility criteria. In every office one has either to give money to the employee concerned or arrange for same sources to get work done.

All the these corruptions are due to the leaders of this country as well as the citizens. Because the leaders are promoting the citizen towards corruption by showing money.

The real friends

✍..... ***Miss. Anurudha Prabhaka Patane***
(B. A. Part-1)

The most beautiful relation in the univere is friendship. Man is a social animal hence we all need people in our everyday life to talk with, share our joys, sorrows, views etc. Beside the people of our family. We go out to interact with people everyday and some people, we like are called as our firends.

'The friend in need, is friend indeed' This is really true. We all know about the 'Mahabharat but we hardly know about their bond.' These historical friends are really meant to be remembered as theys et the true example of the bond. They are truly meant to be friends forever. The story revolves around the great war when Arjun was almost losing to Karan. Krishna came to rescue. He was a neutral mentor but he showed Arjun to right path of success. He saved Arjun and his family from the disastorous war. By my view or by my opinion who help us in any problem, in any danger and in any tragic moment without any expectation those people are true friends. Who undertand us, our feelings, our problems without saying anything are the real friends. When we go on a wrong way or in a wrong track then who teach us good things as well as ethic and show us a good way those are our true friend. When we lost our confidance then who will support us and encourage us those people are our good friends.

In our life we get many friends. But very few are our real, true friend. Every human being in this world must have friend in order to lead a happy life that means nobody can survive in this complex world as a loner. In my opinion a good friend is a loyal and truthful person. He will not speak badly of us behind or backs. He will always support us no matter what happens. Again freindship is a wel reflected and this is one of the greatest sacrifices in the Indian history, just for a true friendship Karan was treated as lower caste as he was not recognized by birth but he was excellent at war and a true warrior Duryodhan seeing his plight and understood him as a human being and gave him a small piece of his land to rule. Karan felt greatitude toward him and friendship developed. Karan was fighting against Pandvas, when Krishna came and told him that he was actually fighting against his brother because he was the secret son of Kunti. Still Karan didn't leave Duryodhan's side and gave up was life as a friend Duryodhan and Karan are true historical friends who had set the best example in society.

In true friendship there is no difference of poor and rich between friends. The best example of this is the friendship between Sudhama and Krishna. Krishna and Sudhama were very close friends. God Krishna had made Sudhama his friend when he was studying in the Ashram of Guru Sandipani. In the Ashram he met with a Brahman child and because of his simplicity he made him his friend. After the education in the Ashram, God Krishna became the king of Dwarka. Sudhama was a Brahmans of be accepted the work of a true Brahman. But his financial condition was not very good. He was very poor he was so poor that he had to starve for many days in a month with his family soon, the news came to Krishna and he set to help his friends in need. Krishna was touched by Sudhama's simplicity, for he offered Krishna all he had to serve him and make comfortable. Krishna did not heitale to give him luxurie and made him a rich man. These examples teach us many good thinks. We must truly acknowleagle friendship day. It is not just another day and we must make our special friends feel special from the core of our heart. So don't forget our friends because we learned many thing from these friends when they entered in our life they can change our life forever and they make our life beautiful hence we all can said that...

FRIENDS FOREVER

Demonetisation

✍..... *Miss. Sandhyarani Shankar Patil*
(B. A. Part-1)

Demonetisation is the act of stripping a currency unit of its status as legal tender. Demonetisation is necessary whenever there is a change of national currency. The old unit of currency must be retired and replace with a new unit.

There are multiple reasons why nation demonelise their local units of currency some reasons include to combat corruption and to discourage a cash system. The proces of demonetisation involves either introducing new notes or coins of the same currency or completely replacing the old currency with new currency.

The demonetisation of 500 and 1000 banknotes was a policy enacted by the Governement of India on 8 November 2016, ceasing the usage of all 500 and 1000 bank notes of the Mahatma Gandhi Series as legal tender in Inida for 9 November 2016.

The announcement was made by the Prime Minister of India Narendra Modi in an unscheduled live televised address at 8.00pm on 8 November. In the announcement, Modi declared that use of all 500 and 1000 banknotes of the Mahatma Gandhi New Series would be invalid past midnight and announce the issuance of new 500 and 2000 bank notes of old banknotes. The banknotes of 100, 50, 20, 10 and 5 of the Mahatma Gandhi Series and 2 and 1 remained legal tender and were unaffected by the policy. The Government claimed that the demonetisation was an effort to stop counterfeiting of the current banknotes allegedly used for funding terrorism, as well as a crack down on black money in the country. The move was also described as an effort to reduce corruption, the use of drugs an smuggling.

However in the days following the demonetisation banks and ATMs across the country faced sever cash shortages with sever detrimental effects on a number of small businesses, agriculture and transportation people seeking to exchange their notes had to stand in lenghty queues, and several deaths were linked to the inconveniences caused due to the rush to exchange cash. Also following the announcenment the BSE SENSEX and NIFTY so stock indiced crashed for the next two days. Initially, the move received support from several bankers as well as from some international commentators. It was heavily criticised by members of the opposition

parties, leading to debates in both houses of parliament and triggering organised protests against the Governmnet in several places across India. As the cash shrotages grew in the weeks following the move, the demonetization was heavily criticised by prominent economists, such as Kausik Basu, Paul Krugman, Amartya Sen and Steve Forbes.

On 8 November 2016, Prime Minister of India Narendra Modi announced the demonetisatio in an unscheduled live televised address tothe nation at 8:15 pm. In the announcement, Modi declared circulation of all 500 and 1000 banknotes of the Mahatma Gandhi Series as invalid effective from the midnight of the same day announced the issuance of new 500 and 2000 banknote of the Mahatma Gandhi New Series in exchange for the old banknote. After Modi's announcement, the Gevernor of the Reserve Bank of India. Urjit Patel and Economic Affairs Secretary, Shaktikanta Das explained in a press conference that one purpose of the action was to fight terrorism funded by counter fiet notes. While the supply of notes of all denominations had increased by 40 percent between 2011 and 2016. The 500 and 1000 banknotes increased by 76 percent and 109 percent, respectively, againt India and that the demonetisation had a country ferroris purpose.

Patel also informed that the decision had been made about six months ago and the printing of new banknote of denomination 500 and 2000 had already started. However only the top member of the government, security agencies and the central bankers aware of the move. But media had reported in October 2016 about the introduction of 2000 denomination well before the official announcement by R.B.I. This statement has led to much debate, because the Reserve Bank Governer six months before the announcement was Raghuram Rajan, while the new banknotes have the signature of the newly appointed geverner, Urjit Patel.

All but Blind

All but blind
In his chambered hole
Gropes for worms
The four - clawed mole

All but blind
In the evening sky
The hooded Bat
Twirl softly by

All but blind
In the burning day
The Barn owl blunder
On her way.

And blind as are
These three to me,
So, blind to someone
I must be.

✍..... *Miss. Shamal B. Harlikar*
(B. A. Part-2)

The Five W's of Life...

1) Who you are is what makes you special, Do not change for anyone...
2) What lies ahead will always be a mytery. Do not be afraid to explore.
3) When life pushes you over you push back harder...
4) Where there are choice to make, make the one you want regret.
5) Why thing happen will never be certain. Take it in stride and move forward...

✍..... *Miss. Arati Narayan Shevale*
(B. A. Part-2)

A Teacher for all season

A teacher is like spring
who natures new green sprouts
encourage and leads them
whenever they have doubts

A teacher is like summer
whose suny temperament
make studying a pleasure
preventing discontent

A teacher is like fall
with method crisp and clear
lessons of bright colour
and a happy atmosphere

A teacher is like winter
while it is snowing hard outsite
keeping students comfortable
as a warm and helpful guide

Teacher you will do all these things
with a pleasant attitude
you're a teacher for all season
and you have my gratitude.

✍..... *Miss. Swapnali R Davane*
(B. A. Part-2)

Today

We cannot change Yesterday that is clear
Not begin tomorrow until is near
So all that is left for you and me
Is to make today as sweet as can be !

✍..... *Miss. Archana B. Gunthe*
(B. A. Part-2)

The will to win

If you want a thing bad enough
To go out and fight for it,
work day and night for it,
Give up your time and your peace
and your sleep for it.

If only desire of it makes you,
quite mad enough
Never to tire of it,
Makes you hold all other things tawdry and cheap for it.

If life seems all empty and unless without it
And all that you scheme and
you dream is about it.

If gladly you'll sweat for it,
Fret for it, plan for it,
Lose all you terror of God or man for it,

If you'll simply go after that thing
that you want.
with all your capacity,
strength & sagacity,
faith, hope & confidence,
stern pertinacity,

If neither cold poverty,
famished and gaunt,
Nor sickness nor pain of body or brain
can turn you away
from the thing you want.

If dogged & grim you
besiege & baset it,
You'll get it !

✍..... ***Miss. Shubhangi Shivaji Patil***
(B. A. Part-2)

Know your Country

1) Which state border Andhra Pradesh ?
- Maharashtra, Karnataka, Tamil Nadu, Orissa and Chattisgarh.

2) Which is India's largest Island ?
- Middle Andaman.

3) The Hirakud Dam is built on a major river. Name it.
- The Mahanadi.
Measuring 4800 metres, the Hirakud Dam is the largest in the country.

4) In which state is Kanyakumari, the southernmost tip of the mainland ?
- Tamil Nadu.

5) Name the channel that separates the Andaman and Nicobar Islands.
- Ten Degree Channel.

✍..... ***Miss. Shamal B. Harlikar***
(B. A. Part-2)

Education

Goal is not achieved by only
Dreaming or describing to do it.

Dear do not voluntary entry into the
mouth of a sleeping lion.

Laziness is the greatest enemy
of man residing in body.

There is no great brother or realative
Like education whom
One admit it, it dose not perish.

✍..... ***Miss. Archana B. Gunthe***
(B. A. Part-2)

प्राध्यापक कार्य वृत्तांत

शिवराज साहित्य, वाणिज्य आणि डी. एस. कदम विज्ञान महाविद्यालय
गडहिंग्लज, जि. कोल्हापूर.

- डॉ. एस. डी. पाटील
- डॉ. बाळासाहेब अजळकर
- प्रा. डॉ. मनमोहन राजे

प्रशासकीय कर्मचारी

- श्री.एस.आर.शहापूरकर
- श्री. आर. ए. जाधव
- श्री. के. टी. कुंभार
- श्री. आर. बी. आय्यरनाईक
- श्री. डी. जी. रेंदाळे
- श्री. पी. जी. पोवार
- श्री. एम. बी. माने
- श्री. एस. व्ही. शिंदे
- श्री. ए. एम. पोवार
- श्री. एन. झेड. दळवी
- श्री. एस. डी. पाटील
- श्री. एम. जी. खोत
- श्री. आर. के. वडर
- श्री. टी. आर. देवडकर
- श्री. के. आर. कांबळे
- श्री. डी. जी. हुंदळेकर
- श्री. एस. एन. पाटील
- श्री. एस. बी. निकम
- श्री. एस. जी. हिले

विभागीय कार्य वृत्तांत

- सांस्कृतिक विभाग
- राष्ट्रीय छात्रसेना (एन.सी.सी.)
- राष्ट्रीय सेवा योजना
- ग्रंथालय
- क्रीडा विभाग (वरिष्ठ)
- विवेक वाहिनी समिती
- वक्तृत्व स्पर्धा समिती
- पदव्युत्तर विभाग
- महिला अन्याय निवारण समिती
- शिवायन भित्तीपत्रक समिती
- प्लेसमेंट सेल समिती
- अग्रणी महाविद्यालय समिती
- बी.सी.ए. विभाग
- क्रीडा विभाग (कनिष्ठ)

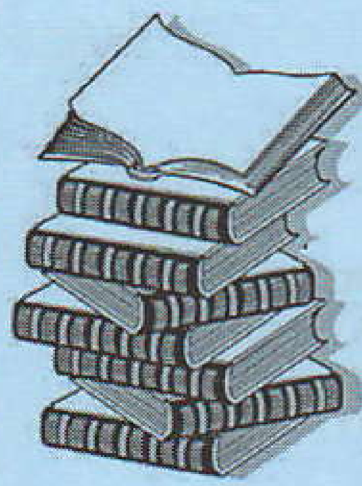

शिवराज कला, वाणिज्य आणि डी. एस. कदम विज्ञान महाविद्यालय, गडहिंग्लज
प्राध्यापक : कार्य वृत्तांत

डॉ. एस. डी. पाटील
रसायनशास्त्र विभाग

१. श्रुती बुक सेंटर गडहिंग्लज - स्पर्धा परीक्षा विषयक व्याख्यान.

२. सर्वोदय पब्लीक स्कूल 'शिक्षक दिन' आणि 'शुभेच्छा समारंभ' प्रमुख अतिथी.

३. शिवराज महाविद्यालय गडहिंग्लज - राष्ट्रीय सेवा योजनेअंतर्गत 'शोध सामर्थ्याचा' ही भावनिक बद्धीमत्ता मापन विषयक विशेष कार्यशाळा.

४. यशवंतराव चव्हाण महाविद्यालय हलकर्णी - विज्ञान आणि समाज, स्पर्धा परीक्षा या विषयावर विशेष व्याख्याने.

५. 'प्रशासकीय कर्मचारी आणि विद्यार्थी यांच्यामधील सुसुंवाद' या विषयावरील कर्मचारी आणि विद्यार्थी यांच्यामधल मार्गदर्शन.

६. क्रिएटिव्ह हायस्कूल गडहिंग्लज - 'अभ्यास कौशल्य' कार्यशाळा.

७. विद्यापीठ स्तरावरील 'सुस्टा' आयाजित कार्यशाळेत 'भावनिक बुद्धीमत्ता मापन' विशेष व्याख्यान.

८. मेन राजाराम ज्युनिअर कॉलेज, कोल्हापूर शुभेच्छा समारंभ मुख्य अतिथी

९. मराठी विज्ञान परिषद आजरा आयोजित 'राष्ट्रीय विज्ञान दिन' कार्यक्रम मुख्य अतिथी.

१०. आजरा महाविद्यालय आजरा बी.एस्सी. शुभेच्छा समारंभ मुख्य अतिथी.

११. जिल्हास्तरीय विज्ञान प्रदर्शन आणि ग्रंथ महोत्सव कोल्हापूर विज्ञान साहित्यिक म्हणून प्रकट मुलाखत.

१२. चेअरमन, इन्स्टिट्यूशनल एथिकस कमिटी कै. केदारी रेडेकर आयुर्वेद महाविद्यालय (पदव्युत्तर विभाग) गडहिंग्लज.

१३. उपाध्यक्ष - नेसरी वाचन मंदिर (सार्वजनिक वाचनालय)

१४. कार्यकारिणी सदस्य - मराठी विज्ञान परिषद, गडहिंग्लज.

Dr.B. D. Ajalkar

List of research paper presented in Conference -

1. **Paper** - Rapid and Efificient One-Pot multicomponent Syntheis of heahydgroquinoline derivative catalyzed by SnO_2 nanoparticles.
   Author - Niklmanth R. Bhosale, Pravin R. Dongare, Sahil A. Samdole, Balu D. Ajalkar
   Organization - National conference on New Frontieer in Chemistry - from Fundamentals to Applications-II (NFCFA2017) at Dept. of Chemistry, BITS PILANI, GOA
   Date - 28 to 29- Jan. 2017

2. **Paper** - A novel phenazine derivative as a colorinmetric and reversible fluorecent chemosensor for selective detection of Ag+ and I^- in aquesou media
   Author - Pravin R. Dongare, Nilkanth R. Bhosale, Sahil A Samdole, Balu D. Ajalkar.
   Organization - National conference on New Frontieer in Chemistry - from Fundamentals to Applications-II (NFCFA2017) at Dept. of Chemistry, BITS PILANI, GOA
   Date - 28 to 29- Jan. 2017

3. **Paper** - MWCNTs-TiO_2-MnO_2 for highly efficient photocatalytic degradation of malachite green dye from contaminated water
   Author - Pravin R. Dongare, Sahil A. Samdole, Niklmanth R. Bhosale, Pravin R Donagre, Balu D. Ajalkar, Sambhaji R. Bamane
   Organization - National conference on New Frontieer in Chemistry - from Fundamentals to Applications-II (NFCFA2017) at Dept. of Chemistry, BITS PILANI, GOA
   Date - 28 to 29- Jan. 2017

4. **Paper** - A simple naked-eye colorimetric chemosensor based on azo-schiff base for selective detection o CN^- in aueous solution

Author - Pravin R Donagre, Niklmanth R. Bhosale, Pravin R. Dongare, Sahil A. Samdole, Balu D. Ajalkar
Organization - National conference on Innovative Research in Chemical Sciences (IRCS-2017) at Dept. of Chemistry, Shivaji University, Kolhapur.
Date - 1-2 Feb. 2017

5. **Paper** - Examination Reforms in Higher Education
Author - Balu D. Ajalkar
Organization - National Symposium on Examination Reforms in Higher Education, Dept. of Education & Examination Section, Shivaji University, Kolhapur.
Date - 16 to 17 Feb. 2017

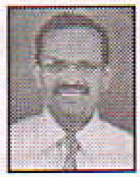

प्रा. डॉ. मनमोहन राजे
(मराठी विभाग)

१. २०१६ साली प्रकाशित झालेल्या 'देवदत्त' या शीर्षकाच्या कै.प्राचार्य डॉ. डी. व्ही. तोगले स्मृतिग्रंथामध्ये 'शिस्तप्रिय प्राचार्य' शीर्षकाचा लेख प्रकाशित.

२. श्रीमती अक्काताई रामगोंडा पाटील कन्या महाविद्यालय, इचलकरंजी येथे दि. २५/२/२०१७ रोजी संपन्न झालेल्या एक दिवसीय राष्ट्रीय चर्चासत्रामध्ये 'दलित आत्मकथनातील स्त्री' या शीर्षकाचा शोधनिबंध सादर.

प्रशासकीय कर्मचारी

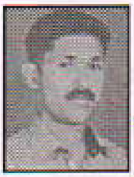

श्री. एस. आर. शहापूरकर

१. न्यू कॉलेज, कोल्हापूर आयोजित दि. ६ व ७ जानेवारी २०१७ रोजी 'आदर्श कार्यालयीन पत्रव्यवहार आणि ताणतणावाचे व्यवस्थापन प्रशासकीय सेवकांसाठी' या राज्यस्तरीय कार्यशाळेसाठी सहभाग.

२. हुतात्मा राजगुरु महाविद्यालय, राजगुरुनगर, ता. खेड, जि. पुणे यांच्या संयुक्त विद्यमाने आयोजित दि. ५ व ६ डिसेंबर २०१६ रोजी 'कार्यालय व्यवस्थापन' या राज्यस्तरीय कार्यशाळेसाठी सहभाग.

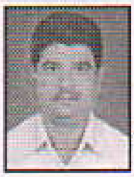

श्री. आर. ए. जाधव

हुतात्मा राजगुरु महाविद्यालय, राजगुरुनगर, ता. खेड, जि. पुणे यांच्या संयुक्त विद्यमाने आयोजित दि. ५ व ६ डिसेंबर २०१६ रोजी 'कार्यालय व्यवस्थापन' या राज्यस्तरीय कार्यशाळेसाठी सहभाग.

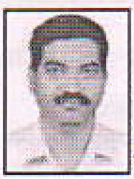

श्री. के. टी. कुंभार

१. मा. संचालकसो, महाविद्यालय व विद्यापीठ विकास मंडळ, शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर व विवेकानंद कॉलेज, कोल्हापूर यांचे संयुक्त विद्यमाने दि. ५/१२/२०१६ रोजी स्थानिक चौकशी समिती अहवाला बाबतची प्रशासकीय माहिती घेणेसाठी विवेकानंद कॉलेज, कोल्हापूर येथे एक दिवशीय कार्यशाळा पार पाडली. सदर कार्यशाळेत स्थानिक चौकशी समिती अहवालाबाबत व त्यांचे गुणांकनाबाबतची विस्तृत माहिती देणेत आली.

२. मा. विभागीय सहसंचालक, कोल्हापूर विभाग, कोल्हापूर व सायबर कॉलेज कोल्हापूर यांच्या संयुक्त विद्यमाने दि. २१/११/२०१६ रोजी सायबर कॉलेज कोल्हापूर येथे भविष्य निर्वाह निधीचे कामकाज ऑनलाईन पद्धतीने करणे बाबतच्या कार्यशाळेसाठी उपस्थिती. यावेळी भविष्यनिर्वाह निधीचे कामकाज ऑनलाईन पद्धतीने कसे करावयाचे या बाबत प्रात्यक्षिक दाखविले.

श्री. आर. बी. आयरनाईक

न्यू कॉलेज, कोल्हापूर आयोजित दि. ६ व ७ जानेवारी २०१७ रोजी 'आदर्श कार्यालयीन पत्रव्यवहार आणि ताणतणावाचे व्यवस्थापन प्रशासकीय सेवकांसाठी' या राज्यस्तरीय कार्यशाळेसाठी सहभाग.

श्री. डी. जी. रेंदाळे

न्यू कॉलेज, कोल्हापूर आयोजित दि. ६ व ७ जानेवारी २०१७ रोजी 'आदर्श कार्यालयीन पत्रव्यवहार आणि ताणतणावाचे व्यवस्थापन प्रशासकीय सेवकांसाठी' या राज्यस्तरीय कार्यशाळेसाठी सहभाग.

श्री. पी. जी. पोवार

हुतात्मा राजगुरु महाविद्यालय, राजगुरुनगर, ता. खेड, जि. पुणे यांच्या संयुक्त विद्यमाने आयोजित दि. ५ व ६ डिसेंबर २०१६ रोजी 'कार्यालय व्यवस्थापन' या राज्यस्तरीय कार्यशाळेसाठी सहभाग.

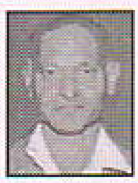

श्री. एम. बी. माने

हुतात्मा राजगुरु महाविद्यालय, राजगुरुनगर, ता. खेड, जि. पुणे यांच्या संयुक्त विद्यमाने आयोजित दि. ५ व ६ डिसेंबर २०१६ रोजी 'कार्यालय व्यवस्थापन' या राज्यस्तरीय कार्यशाळेसाठी सहभाग.

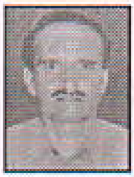

श्री. एस. व्ही. शिंदे

१. श्री छत्रपती शिवाजी महाविद्यालय, श्रीगोंदा, जि. अहमदनगर यांच्या संयुक्त विद्यमाने आयोजित दि. २४ डिसेंबर २०१६ रोजी 'कार्यालय व प्रयोगशाळा व्यवस्थापनामध्ये कर्मचाऱ्यांची भूमिका' या राज्यस्तरीय कार्यशाळेसाठी सहभाग.

२. जिल्हा परिषद व पंचायत समिती निवडणूकीसाठी (फेब्रु. २०१७) केंद्र क्रमांक ६१/१८ शिवाजी विद्यालय महागाव येथे दि. २० व २१/२/२०१७ रोजी मतदान अधिकारी वर्ग-२ म्हणून कार्यरत.

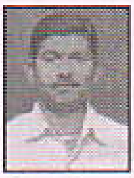

श्री. ए. एम. पोवार

हुतात्मा राजगुरु महाविद्यालय, राजगुरुनगर, ता. खेड, जि. पुणे यांच्या संयुक्त विद्यमाने आयोजित दि. ५ व ६ डिसेंबर २०१६ रोजी 'कार्यालय व्यवस्थापन' या राज्यस्तरीय कार्यशाळेसाठी सहभाग.

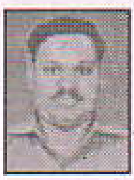

श्री. एन. झेड. दळवी

न्यू कॉलेज, कोल्हापूर आयोजित दि. ६ व ७ जानेवारी २०१७ रोजी 'आदर्श कार्यालयीन पत्रव्यवहार आणि ताणतणावाचे व्यवस्थापन प्रशासकीय सेवकांसाठी' या राज्यस्तरीय कार्यशाळेसाठी सहभाग.

श्री. एस. डी. पाटील

हुतात्मा राजगुरु महाविद्यालय, राजगुरुनगर, ता. खेड, जि. पुणे यांच्या संयुक्त विद्यमाने आयोजित दि. ५ व ६ डिसेंबर २०१६ रोजी 'कार्यालय व्यवस्थापन' या राज्यस्तरीय कार्यशाळेसाठी सहभाग.

श्री. एम. जी. खोत

हुतात्मा राजगुरु महाविद्यालय, राजगुरुनगर, ता. खेड, जि. पुणे यांच्या संयुक्त विद्यमाने आयोजित दि. ५ व ६ डिसेंबर २०१६ रोजी 'कार्यालय व्यवस्थापन' या राज्यस्तरीय कार्यशाळेसाठी सहभाग.

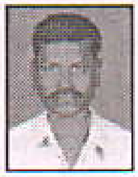

श्री. आर. के. वडर

हुतात्मा राजगुरु महाविद्यालय, राजगुरुनगर, ता. खेड, जि. पुणे यांच्या संयुक्त विद्यमाने आयोजित दि. ५ व ६ डिसेंबर २०१६ रोजी 'कार्यालय व्यवस्थापन' या राज्यस्तरीय कार्यशाळेसाठी सहभाग.

श्री. टी. आर. देवडकर

न्यू कॉलेज, कोल्हापूर आयोजित दि. ६ व ७ जानेवारी २०१७ रोजी 'आदर्श कार्यालयीन पत्रव्यवहार आणि ताणतणावाचे व्यवस्थापन प्रशासकीय सेवकांसाठी' या राज्यस्तरीय कार्यशाळेसाठी सहभाग.

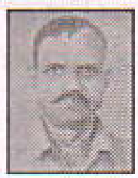

श्री. के. आर. कांबळे

न्यू कॉलेज, कोल्हापूर आयोजित दि. ६ व ७ जानेवारी २०१७ रोजी 'आदर्श कार्यालयीन पत्रव्यवहार आणि ताणतणावाचे व्यवस्थापन प्रशासकीय सेवकांसाठी' या राज्यस्तरीय कार्यशाळेसाठी सहभाग.

श्री. डी. जी. हुंदळेकर

श्री छत्रपती शिवाजी महाविद्यालय, श्रीगोंदा, जि. अहमदनगर यांच्या संयुक्त विद्यमाने आयोजित दि. २४ डिसेंबर २०१६ रोजी 'कार्यालय व प्रयोगशाळा व्यवस्थापनामध्ये कर्मचाऱ्यांची भूमिका' या राज्यस्तरीय कार्यशाळेसाठी सहभाग.

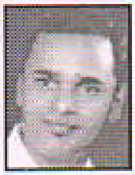

श्री. संतोष नारायण पाटील

१. राज्यस्तरीय कलानिर्णय कथा स्पर्धा २०१६ मुंबई मार्फत झालेल्या कथा स्पर्धेत बदल्याची आग कथेला उत्तेजनार्थ पुरस्कार प्राप्त.

२. हुतात्मा राजगुरु महाविद्यालय, राजगुरुनगर, ता. खेड, जि. पुणे यांच्या संयुक्त विद्यमाने आयोजित दि. ५ व ६ डिसेंबर २०१६ रोजी 'कार्यालय व्यवस्थापन' या राज्यस्तरीय कार्यशाळेसाठी सहभाग.

सौ. एस. बी. निकम

न्यू कॉलेज, कोल्हापूर आयोजित दि. ६ व ७ जानेवारी २०१७ रोजी 'आदर्श कार्यालयीन पत्रव्यवहार आणि ताणतणावाचे व्यवस्थापन प्रशासकीय सेवकांसाठी' या राज्यस्तरीय कार्यशाळेसाठी सहभाग.

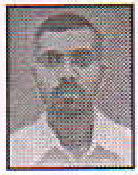

श्री. एस. जी. हिले

न्यू कॉलेज, कोल्हापूर आयोजित दि. ६ व ७ जानेवारी २०१७ रोजी 'आदर्श कार्यालयीन पत्रव्यवहार आणि ताणतणावाचे व्यवस्थापन प्रशासकीय सेवकांसाठी' या राज्यस्तरीय कार्यशाळेसाठी सहभाग.

शिवराज कला, वाणिज्य आणि डी. एस. कदम विज्ञान महाविद्यालय, गडहिंग्लज
विविध समित्यांचा कार्यवृत्तांत

LIBRARY REPORT 2016-17

Library is information center in higher education and playing key role in teaching, learning and research process. Our Library has an extensive collection of books and Journal covering all aspects of Arts, Commerce, Science, Computer Science, Business Administration, Environmental Science etc.

Total Holding on 31/03/2017

1. Total Books

Sr. College - 41369
Jr. College - 08500
U.G.C. - 10049
Donated - 03226
Non-Grant - 05675
Books in Pansare Chair - 00143
Total - 68962

2. Non Book Materials

C.D.s – 150

3. No. of Periodicals

News Papers - 09
Journals/ magazines - 57

4. e-Resources under N-List Programme

e-Books - 100000+
e-Journals - 5000+

Addition of Book is the year 2016-17

Heads	Books	Price
Sr.College	539	43980.00
Jr.College	97	9395.00
UGC	361	105654.00
Non-Grant	281	107145.00
Total	**1278**	**266174.00**

Readers of the Library

All the students faculty members and non-teaching staff of the college are entitled to get the membership of library.

Readers of the library are as follows

Students - 3331
Faculty - 242
Readers from Society - 26
Total Readers - 3599

Library services and facilities

The Library has a key role in supporting the academic activities of the institution by establishing, maintaining and promoting the following services both quantitatively and qualitatively.

1. Special Borrowing Facility

Apart from regular text and reference books issue competitive examination books are issued on their identity card/Borrower Card. Daily issue of books are approximately 350.

2. Book Bank Facility

The number of students benefited under the scheme during the year 2016-17.

Sr. College - 81
Jr. College - 70

3. Journals

Current issues of journals and periodicals are kept in the reading room and are made available to students and faculty.

4. Open Access is given to all the stakeholders.

5. Study Room

Timing

On Working Days & in vacation - 7:00 am to 6:00 pm
Before & During exam period - 7:00 am to 12:00 pm

6. **Reprography** Facility is given to all readers according their demand.

7. **Reference Service**

The Reference books are made available to the reader during working hour i.e. 7:00 am to 6:00 pm. The personal assistance as guidance and help is provided. CAS and SDI services are provided.

8. **Question Paper** sets of university examination are made available to the readers in reading room.

9. **User Orientation** is carried for the fresh readers for effective use of library.

10. **Library Facility to Readers from Society**

For optimum use of the collection and to generate additional finance resources the readers from society are also entertained.

11. **Automation of Library**

Library is partial computerized with ISO certified SLIM 21 software. Web-OPAC is provided to search the documents. The library has 8 terminals for daily routine work.

12. **New Arrivals** are displayed on Display board 7 days. Regularly library sends content of all Journals accessed in Library by mail and on Whatsapp Group of Library.

13. **Book Exhibition**

A book exhibition is arranged on 06/02/2017 in library. About 1000 students visited the exhibition.

Sandeep Kurade
Librarian

सांस्कृतिक विभाग

शिवराज महाविद्यालय, गडहिंग्लजमध्ये सन २०१६-२०१७ या शैक्षणिक वर्षात सांस्कृतिक विभागाच्यावतीने पुढील कार्यक्रमांचे आयोजन करण्यात आले.

१. दि. २६ जून २०१६ रोजी राजर्षि छ. शाहू जयंती व कर्मवीर विठ्ठल रामजी शिंदे शिक्षण संस्थेचा वर्धापन दिन कार्यक्रम
२. दि. २९/७/२०१७ रोजी 'वाचन कट्टा' कार्यक्रमाचे आयोजन.
३. दि. २३/८/२०१६ रोजी 'राष्ट्रगीत समूह गायन' कार्यक्रमाचे आयोजन.
४. दि. २/१०/२०१६ रोजी म. गांधी जयंती निमित्त प्रतिमा पूजन कार्यक्रम.
५. दि. २/१/२०१७ रोजी कर्मवीर विठ्ठल रामजी शिंद पुण्यतिथीनिमित्त 'राज्यस्तरीय वक्तृत्व' स्पर्धेचे आयोजन.
६. 'सावित्रीबाई फुले' जयंतीनिमित्त प्रतिमा पूजन कार्यक्रम दि.३/१/२०१७
७. दि. १२/११/२०१७ रोजी 'स्वामी विवेकानंद' जयंती कार्यक्रम.
८. दि. १२/१/२०१७ रोजी 'जिजाऊ माँसाहेब' जयंतीनिमित्त प्रतिमा पूजन कार्यक्रम.
९. दि. २३/१/२०१७ रोजी 'नेताजी सुभाषचंद्र बोस' जयंतीनिमित्त प्रतिमा पूजन कार्यक्रम.
१०. दि. १९/२/२०१७ रोजी 'छ. शिवाजी महाराज' जयंतीनिमित्त प्रतिमापूजन कार्यक्रम.
११. दि. २७/२/२०१७ रोजी 'महाराष्ट्र राज्यभाषा दिनानिमित्त' कार्यक्रम.
व्याख्यान - डॉ. ए. बी. कुंभार, डॉ. मनमोहन राजे
१२. दि.२३/३/२०१७ रोजी शहिद दिनानिमित्त 'भगतसिंग, सुखदेव, राजगुरु' यांच्या प्रतिमा पूजनाचा कार्यक्रम.
१३. दि. ११/४/२०१७ रोजी म. फुले जयंतीनिमित्त कार्यक्रम.
१४. दि. १४/४/२०१७ रोजी डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर जयंतीनिमित्त प्रतिमा पूजन कार्यक्रम.

वरील कार्यक्रमाव्यतिरक्त मा. प्राचार्यांच्या परवानगीने ऐनवेळच्या कार्यक्रमांचे आयोजन करण्यात आले.

- डॉ. ए. बी. कुंभार
सांस्कृतिक विभाग प्रमुख

राष्ट्रीय छात्रसेना (एन.सी.सी.)

१. राजस्थान येथील जसलमीर येथे झालेला राष्ट्रीय एकात्मतेसाठी झालेल्या कॅम्पमध्ये ज्यु. अंडर ऑफीसर पिराजी पाटील याने NIC कॅम्पमध्ये ५६ महाराष्ट्र बटालियन कोल्हापूरचे नेतृत्व केले.

२. कोल्हापूर येथे झालेल्या बेसीक लिडरशीप कॅम्पसाठी सिनीयर अंडर ऑफीसर कीर्तीकुमार नौकुडकर याने उत्कृष्ठ नेतृत्व करून लिडरशिपचे गुण प्राधान्य केले. तसेच पुणे खडकी येथे झालेल्या आर्मी अटॅचमेंट कॅम्पसाठी ज्युनिअर अंडर ऑफिसर रोहीत पोवार याची निवड.

३. कोल्हापूर येथे आयोजित शिवाजी ट्रायल ट्रॅक (STT) कॅम्पसाठी महाविद्यालयाचे पाच कॅडेट सहभागी होते.

१. एल.सी.पी.एल.	- अतुल पाटील
२. कॅडेट	- संभाजी कांबळे
३. कॅडेट	- अशोक कोलेकर
४. कॅडेट	- ज्ञानेश्वर केसरकर
५. कॅडेट	- रुपेश भोसले

यांची निवड झाली.

यामध्ये कोल्हापूर पासून विशाळगड पर्यंत ट्रॅकींग करण्यात आले. तसेच सर्व कॅडेटांनी कल्चरल स्पोर्टसमध्ये उत्कृष्ठ कामगिरी केली. त्याचबरोबर कॅडेटांना शिवाजी महाराजांविषयी संपूर्ण माहिती प्रत्यक्षात अनुभवली. या कॅम्पमध्ये अनेक राज्यांचा सहभाग होता. युपी, गुराज, पंजाब, हिमाचल प्रदेश त्याचप्रमाणे पदरदेशातील कॅडट श्रीलंकेमधून आले होते.

अमरावती येथे झालेल्या थल सैनिक कॅम्पमध्ये -

१. सिनियर अंडर ऑफिसर शिवराज पाटील

२. कॅडेट सुनिल चौगुले यांनी सहभाग नोंदवला. हा कॅम्प अमरावती येथे पार पडला. या कॅम्पमध्ये कॅडेटांना फायरींग, मॅप रिडींग, टॅंक चालविणे, युद्धात वापरले जाणारे कौशल्य शिकविण्यात आले. अशाप्रकारे अनेक शस्त्रांची माहिती पुरविण्यात आली. तसेच यामध्ये आर्मीमध्ये देण्यात येणारे प्रशिक्षण यांचा लाभ कॅडेटांना झाला. हा कॅम्प उत्कृष्ठ सैनिक तयार करण्याच्या हेतूने घेण्यात येतो.

औरंगाबाद येथे झालेल्या रिपब्लिकन डे कॅम्पमध्ये ज्यु. अंडर ऑफिसर सुभाष डोणेवाडी याची निवड झाली. या कॅम्पमध्ये बेस्ट कॅडेट म्हणून सुभाष डोणेवाडी याला घोषित करण्यात आले. या कॅम्पमध्ये ज्या कॅडेटचे ड्रील उत्कृष्ट असते त्याची निवड पुढील कॅम्पमध्ये केली जाते. यामधून २६ जानेवारी मध्ये होणारे रिपब्लिक डे दिल्ली येथे निवड करण्यात येते.

एन.सी. विभागातून खालील कॅडेट सैन्यदलात भरती झाले -

१. कॅडेट - अभिजित कोकाटे
२. कॅडेट - संजय पाटील
३. कॅडेट - कुराडे
४. कॅडेट - किशोर पाटील

एन.सी.सी. मार्फत राबविण्यात येणारे विविध कार्यक्रम -

*** योगा दिन :**

दि. २१ जून २०१६ रोजी शिवराज महाविद्यालयामध्ये 'योगा दिन' साजरा करण्यात आला. हा योगादिन कार्यक्रम एन.सी.सी. विभागामार्फत आयोजित करण्यात आला. यामध्ये एन.सी.सी. विभाग, स्पोर्टस् विभाग, एन.एस.एस. विभाग, शिक्षक वर्ग, विद्यार्थी यांची उपस्थिती होती. एन. सी. सी. विभाग प्रमुख ले. राहूल मगदूम यांचे मार्गदर्शन लाभले.

क्रांती दिन व रक्तदान शिबिर :

दि. ९ ऑगस्ट २०१६ रोजी शिवराज महाविद्यालय, गडहिंलजच्यावतीने 'क्रांतिदिन' साजरा करण्यात आला. दरवर्षीप्रमाणे याहीवर्षी एन.सी.सी. विभागामार्फत रक्तदान शिबिराचे आयोजन करण्यात आले.

या रक्तदान शिबिरामध्ये २५ छात्रांनी रक्तदान केले. या कार्यक्रमासाठी लायन्स क्लब ब्लड बॅंकेने विशेष सहकार्य केले. त्याचप्रमाणे महाविद्यालयामध्ये 'स्वच्छता अभियान' राबविले. त्यांना महाविद्यालयाचे प्राचार्य डॉ. एस. वाय. कोतमिरे व एन.सी.सी. विभागामचे प्रमुख ले. राहूल मगदूम यांचे मोलाचे

प्रोत्साहन लाभले.

वृक्षारोपण कार्यक्रम :

दि. १ जुलै २०१६ या चालू शैक्षणिक वर्षामध्ये राष्ट्रीय छात्र सेनेमध्ये भरती झालेले द्वितीय व तृतीय वर्षातील सर्व छात्रांनी महाविद्यालयाच्या आवारामध्ये वृक्षारोपण केले.

स्वच्छता अभियान :

१५ जुलै २०१६ रोजी शिवराज महाविद्यालयाच्या एन.सी.सी. विभागामार्फत स्वच्छता अभियान राबवण्यात आले. यावेळी एन.सी.सी. छात्रांना महाविद्यालयीन परिसरात असणारा कचरा त्याचप्रमाणे महाविद्यालयाच्या आवारात सफाई करण्यात आली.

१५ सप्टेंबर स्वच्छता अभियान :

देशाच्या पंतप्रधानांनी राबवलेल्या स्वच्छ भारत मोहिमे अंतर्गत एन.सी.सी. विभागामार्फत स्वच्छता अभियान राबवण्यात आले. एन.सी.सी. छात्रांनी महाविद्यालयाचा परिसर स्वच्छ ठेवला.

जन जागृती अभियान :

शिवराज महाविद्यालयाच्या एन.सी.सी. विभागामार्फत जन जागती शिबिर राबवण्यात आला. यावेळी एन.सी.सी. छात्रांना महाविद्यालयाने बेटी बचाव ही मोहीम राबवली. त्याचप्रमाणे त्याचे पूर्ण उद्देश सांगितले. बेटी बचाव याची मिरवणूक काढण्यात आली.

क्रीडा दिन :

दि. २८/८/२०१६ रोजी शिवराज महाविद्यालयात क्रीडा दिन साजरा करण्यात आला मेजर ध्यानचंद यांचे फोटो पूजन करून हा कार्यक्रम साजरा करण्यात आला. या कार्यक्रमाला उद्‌घाटक म्हणून नूलचे प्रा. पाटील सर यांचे योगदान लाभले.

सायकल रॅली :

दि. ३१/१२/२०१६ सकाळी ८ वा. म. दु. श्रेष्ठी विद्यालय गडहिंग्लज येथे सायकल क्लबची स्थापना करण्यात आली. त्यावेळी शिवराज महाविद्यालयाचे एन. सी. सी. कॅडेट ५२ छात्र होते. या सायकल रॅलीचे प्रमुख पाहुणे पी. आय. औदुंबर पाटील उपस्थित होते.

गतवर्षी होणाऱ्या 'बी' प्रमाणपत्र परीक्षेसाठी आमचे २१ एन.सी.सी. कॅडेट परीक्षेला पूर्णपणे पात्र आहेत. यशासाठी आमच्या संस्थेचे अध्यक्ष प्रा. किसनराव कुराडे, प्राचार्य डॉ. एस. वाय. कोतमिरे, रजिस्ट्रार श्री. संतोष शहापूरकर यांचे प्रोत्साहन तर एन.सी.सी. ऑफिसर लेफ्टनंट राहूल मगदूम व ५६ महाराष्ट्र बटालियन एन.सी.सी. ऑफिसर कर्नल डॉ. साझी अब्राहीम यांचे मार्गदर्शन लाभले.

ट्रेकिंग कॅम्प :

दि. ३/१/२०१७ व ४/१/२०१७ रोजी ट्रेकिंग करण्यात आले. यामध्ये कर्नाटकामधील चोरला घाट येथे ट्रेकिंग करण्यात आले आणि यामध्ये एन.सी.सी. विभागामार्फत आयोजित कॅम्पमध्ये एकूण ४१ छात्र सैनिक सहभागी होते या कॅम्पमध्ये अनेक गोष्टी करण्यात आल्या. प्रथम मुक्काम पोस्ट-पाली - पो कणकुंबी येथे गावी जाऊन स्वच्छता अभियान राबवण्यात आले. तेव्हा सर्व गाव कचरामुक्त करण्यात आले व गावामधील लोकांना व्यक्तिगत भेटून कॅशलेस व्यवहार अशा प्रकारे करावा या विषयी माहिती देण्यात आली.

गावामधील मंदिरामध्ये साफ-सफाई करण्यात आली आणि चोला घाट येथे ट्रेकिंग करण्यात आले आणि या ट्रेकिंग दरम्यान खूप काही शिकवण्यात आले. वेगवेगळ्या झाडाची माहिती आणि प्राण्यांची माहिती त्याच बरोबर जंगलातील प्राण्यापासून कशाप्रकारे बचाव करावा. यांची माहिती सांगण्यात आली.

ले. राहूल डी. मगदूम
राष्ट्रीय छात्र सेना

राष्ट्रीय सेवा योजना

राष्ट्रीय सेवा योजना विभागामार्फत सन २०१६-१७ या शैक्षणिक वर्षामध्ये नियमित कार्यक्रमाअंतर्गत जागतिक योगा दिनानिमित्त 'योग शिबीर', मतदार जनजागृती अभियान अंतर्गत 'नवीन मतदार ओळख पत्र वाटप' नवीन मतदार नोंदणी फॉमर्च वितरण, मतदार जनजागृती रॅली व मतदानचे महत्त्व या विषयावर मा. संगीता चौगुले (प्रांताधिकारी, गड.) मा. राजेश चव्हाण (तहसिलदार, गड.) प्रा. राजेंद्र सरनाईक यांचे व्याख्यान इ. कार्यक्रमाचे आयोजन, स्वच्छ भारत अभियान अंतर्गत महाविद्यालय परिसर व क्रीडांगण स्वच्छता, गडहिंग्लज बसस्थानक स्वच्छता आणि स्वच्छ भारत अभियान रॅलीचे आयोजन. संविधान जनजागृती अभियान अंतर्गत प्रा. नंदकुमार कोल्हापूरे, प्रा. आर. बी. कांबळे यांचे व्याख्यान, उद्देशपत्रिकेचे वाचन - स्वाती व्हन्नुरे उद्देशपत्रिकेच्या डिजीटल बोर्डाचे महाविद्यालयात अनावरण करण्यात आली. महिला सुरक्षितता व निर्भया अभिमान अंतर्गत पथनाट्य, रॅली व सुरक्षा ॲप संदर्भात माहिती देण्यात आली. यामध्ये मा. औदुंबर पाटील (पी.आय. गड.) मा. मनिषा शेळके (पी.एस.आय.) यांचे मार्गदर्शन लाभले. या विभागामार्फत सन २०१६-१७ या शैक्षणिक वर्षामध्ये मौजे कडगाव हे खडे दत्तक घेण्यात आले होते. विशेष श्रमसंस्कार शिबीर मौजे कडगाव (२६/१२/२०१६ ते १/१/२०१७) अंतर्गत ग्रामस्वच्छता, गटार स्वच्छता, तलाव स्वच्छता, पाणंद रस्ता दुरुत्ती, वृक्षारोपण, जनधन योजना, अंमलबजावणी, कॅशलेस योजना इत्यादी उपक्रम राबवण्यात आले. त्याचबरोबर वेगवेगळ्या विषयावर प्रबोधनर व्याख्यानाचे आयोजन करण्यात आले होते.

डॉ. ए. जी. हारदारे
कार्यक्रम अधिकारी

क्रीडा वार्षिक अहवाल

चालू शैक्षणिक वर्षात आमच्या महाविद्यालयाच्या विभागाने क्रीडाक्षेत्रात विशेष उल्लेखनीय यश संपादन केले आहे. या वर्षाचे विशेष वैशिष्ट्ये म्हणजे सलग पाचव्या वर्षी शिवाजी विद्यापीठाची ॲथलाटिक्स या खेळातील जनरल चॅम्पियनशिप पटकावून शिवाजी विद्यापीठात महाविद्यालयाचा दबदबा कायम राखला आहे. या वर्षभरात राष्ट्रीय स्पर्धेत एकूण १८ खेळाडू चमकले आहेत.

या वर्षातील यशस्वी खेळाडू पुढील प्रमाणे -

१) नितीन विलास कोळी - तलवार बाजी

अ) रायपूर छत्तीसगड येथे होणाऱ्या सिनीयर नॅशनल तलवार बाजी स्पर्धेसाठी महाराष्ट्र संघातून निवड.

ब) दिल्ली येथे झालेल्या युथ नॅशनल तलवार बाजी स्पर्धेसाठी महाराष्ट्र संघातून निवड.

क) अमृतसर पंजाब येथे होणाऱ्या अखिल भारतीय आंतरपीठ तलवारबाजी स्पर्धेसाठी शिवाजी विद्यापीठ संघातून निवड.

ड) नाशिक येथे झालेल्या सिनियर राज्यस्तरीय तलवार बाजी स्पर्धेत सिल्व्हर मिडल पटकाविले.

इ) जालना येथे झालेल्या युथ राज्यस्तरीय तलवार बाजी स्पर्धेत सुवर्णपदक मिळविले.

फ) कासेगाव येथे झालेल्या शिवाजी विद्यापीठ आंतरर्गत आंतर विभागीय तलवार बाजी स्पर्धेत इप्पी व फॉईल या क्रीडा प्रकारात एकूण दोन सुवर्णपदक पटकावले.

२) अक्षय मदुकर देशमुख - बी.ए.भाग-१

अ) दिल्ली येथ झालेल्या युथ नॅशनल तलवार बाजी स्पर्धेसाठी महाराष्ट्र संघातून निवड.

ब) अमृतसर पंजाब येथे होणाऱ्या अखिल भारतीय आंतरपीठ तलवार बाजी स्पर्धेसाठी शिवाजी विद्यापीठ संघातून निवड.

क) जालना येथे झालेल्या युथ राज्यस्तरीय तलवार बाजी स्पर्धेत ब्रॉझ व सिल्व्हरपदक मिळविले.

ड) नाशिक येथे झालेल्या युथ राज्यस्तरीय तलवार बाजी स्पर्धेत सिल्व्हर मिडल पटकाविले.

इ) कासेगाव येथे झालेल्या शिवाजी विद्यापीठ अंतर्गत आंतरराष्ट्रीय तलवार बाजी स्पर्धेत इप्पी व फॉईल या क्रीडाप्रकारात दोन सिल्व्हर पटकाविले.

३) नम्रता मल्लिकार्जुन दंडगीदास - बी.एस्सी.-२

अ) मंगलोर येथे झालेल्या अखिल भारतीय आंतर विद्यापीठ क्रॉसकंट्री स्पर्धेसाठी शिवाजी विद्यापीठ संघातून निवड.

ब) परवणी येथे झालेल्या अशोमेथ स्पर्धेसाठी ८०० मी. धावणे व १५०० मीटर धावणे या क्रीडा प्रकारातून शिवाजी विद्यापीठात निवड.

क) नागपूर येथे झालेल्या ॲमेच्युर राज्यस्तरीय क्रॉसकंट्री स्पर्धेत निवड.

ड) चिपळून येथे झालेल्या आंतरराज्य ॲथलेटिक्स स्पर्धेसाठी १५०० मी. धावणे या क्रीडा प्रकारात निवड.

इ) वारणानगर येथे झालेल्या शिवाजी विद्यापीठ विभागीय ॲथलेटिक्स स्पर्धेत ८०० मी. धावणे सुवर्णपदक, १५०० मीटर धावणे सुवर्णपदक, ५००० मी. धावणे ब्रॉंझपदक, ४ X ४००मी. धावणे रिले सुवर्णपदक पटकावले.

४) विकास अनिल चौगुले - बी.ए.भाग-२

अ) चेन्नई येथे झालेल्या अखिल भारतीय अंतरविद्यापीठ ॲथलेटिक्स स्पर्धेसाठी शिवाजी विद्यापीठ संघातून निवड.

ब) परभणी येथे झालेल्या अंशोमेथ स्पर्धेत ४ X १० मी. धावणे रिले सुवर्णपदक, ४ X ४०० मी. धावणे रिले बाँझपदक पटकावले.

क) जत येथे झालेल्या शिवाजी विद्यापीठ अंतर्गत आंतर विभागीय ॲथलेटिक्स स्पर्धेत ४०० मीटर धावणे क्रीडा प्रकारात सुवर्णपदक व तसेच ४ X १०० मी. धावणे रिले प्रकारात सिल्व्हर मिडल पटकाविले.

ड) वारणानगर येथे झालेल्या शिवाजी विद्यापीठ विभागीय ॲथलेटिक्स स्पर्धेत ४०० मी. धावणे सिल्व्हर मिडल, १०० मी. धावणे ब्रॉंड मिडल, ४ X १०० मी. धावणे सिल्व्हर मिडल, ४ X ४०० मी. धावणे गोल्ड मिडल पटकावले.

५) मालू मारुती शेंडे - एम.कॉम. भाग-२

अ) पाटण गुजरात येथे झालेल्या वेस्टझोन फुटबॉल स्पर्धेसाठी शिवाजी विद्यापीठ संघातून निवड.

ब) परभण येथे झालेल्या अशोमेथ ॲथलेटिक्स स्पर्धेसाठी भालाफेक या क्रीडा प्रकारातून निवड.

क) जत येथे झालेल्या शिवाजी विद्यापीठ अंतरविभागीय ॲथलेटिक्स स्पर्धेत भालाफेक सुवर्णपदक, ४ X १०० मी. धावणे सुवर्णपदक, ४ X ४०० मी. धावणे सुवर्णपदक.

६) तेजाली राजाराम पाटील - बी.कॉम.भाग-१

अ) पाटण गुजरात येथे झालेल्या वेस्टझोन फुटबॉल स्पर्धेसाठी शिवाजी विद्यापीठ संघातून निवड.

ब) जत येथ झालेल्या शिवाजी विद्यापीठ अंतर विभागीय ॲथलेटिक्स स्पर्धेत २०० मी. धावणे रौप्यपदम, १०० मी. धावणे कास्यपदक, ४ X १०० मी. धावणे सुवर्णपदक, ४ X ४०० मी. धावणे सुवर्णपदक पटकाविले.

७) अमृता श्रीकांत वडाम - एम.ए.भाग-२

अ) पुर्ण बालेवाडी येथे झालेल्या खुला ॲम्चुयर राज्यस्तरीय ॲथलेटिक्स स्पर्धेत हेपेट्रातलोन या क्रीडा प्रकारात सुवर्णपदक पटकाविले.

ब) परभणी येथे झालेल्या अश्वमेध स्पर्धेत ॲथलेटिक्समध्ये ४ X१०० मी. धावणे क्रीडा प्रकारात सुवर्णपदक पटकाविले.

क) जत येथे झालेल्या शिवाजी विद्यापीठ अंतरविभागीय स्पर्धेत २०० मी. धावणे रौप्यपदक, ४ X १०० मी. धावणे सुवर्णपदक, ४ X ४०० मी. धावणे सुवर्णपदक.

८) स्नेहल विरुपाक्ष लगळी - एम.ए. भाग-१

अ) ग्वालेर (मध्यप्रदेश) येथे झालेल्या वेस्ट झोन हॉकी स्पर्धेत शिवाजी विद्यापीठ संघाला कास्यपदक मिळवून दिले.

ब) पेठनाका येथे झालेल्या शिवाजी विद्यापीठ अंतरविभागीय हॉकी स्पर्धेत संघाला कास्यपदक मिळवून दिले.

९) कावेरी श्रीकांत चव्हाण - एम.कॉम.भाग-३

अ) ग्वालेर (मध्यप्रदेश) येथे झालेल्या वेस्ट झोन हॉकी स्पर्धेत सेंटर हाफ शिवाजी विद्यापीठ संघाला कास्यपदक मिळवून दिले.

ब) पेठनाका येथे झालेल्या शिवाजी विद्यापीठ अंतरविभागीय हॉकी स्पर्धेत संघाला कास्यपदक मिळवून दिले.

१०) पूजा आप्पासो दिवटी - बी.ए.भाग-१

अ) ग्वालेर (मध्यप्रदेश) येथे झालेल्या वेस्टझोन हॉकी स्पर्धेत गोलकिपर शिवाजी विद्यापीठ संघाला कास्यपदक मिळवून दिले.

ब) पेठनाका येथे झालेल्या शिवाजी विद्यापीठ अंतरविभागीय हॉकी स्पर्धेत संघाला कास्यपदक मिळवून दिले.

११) प्रमोद शिवाजी काळे - एम.ए.भाग-१

अ) रानी लक्ष्मीबाई इन्स्टिट्युट ग्वालेर येथे झालेल्या वेस्ट झोन अंतरविद्यापीठ स्पर्धेत शिवाजी विद्यापीठ संघातून निवड.

१२) प्रियांका सुरेश गवळी - बी.ए.भाग-२

अमृतसर येथे झालेल्या अखिल भारतीय आंतरविद्यापीठ तलवारबाजी स्पर्धेसाठी शिवाजी विद्यापीठ संघातून निवड.

१३) अक्षय अरुण सावंत - बी.ए.भाग-१

भोपाळ येथे झालेल्या वेस्ट झोन अंतरविद्यापीठ फुटबॉल स्पर्धेसाठी शिवाजी विद्यापीठ सराव शिबीरासाठी निवड.

१४) महेश बाबूराव मांजरे - एम.ए.भाग-२

राणी लक्ष्मीबाई ग्वालेर येथे झालेल्या वेस्ट झोन हॉकी स्पर्धेसाठी गोलकिपर म्हणून शिवाजी विद्यापीठ सराव शिबीरासाठी निवड.

१५) तानुबाई वसंत चव्हाण - बी.कॉम.भाग-२

अ) ग्वालेर (मध्यप्रदेश) येथे झालेल्या वेस्ट झोन आंतरविद्यापीठ हॉकी स्पर्धेत लेफ्टहाफ म्हणून शिवाजी विद्यापीठ सराव शिबिरासाठी निवड.

ब) पेठनाका येथे झालेल्या शिवाजी विद्यापीठ आंतरविभागीय हॉकी स्पर्धेसाठी संघाला कास्यपदक मिळवून दिले.

१६) रोहिणी तुकाराम कदम - बी.ए.भाग-१

अ) ग्वालेर येथे झालेल्या बेस्ट झोन आंतरविद्यापीठ हॉकी स्पर्धेसाठी राईट हाफ म्हणून शिवाजी विद्यापीठ सराव शिबिरासाठी निवड.

ब) पेठनाका येथे झालेल्या आंतरविभागीय हॉकी स्पर्धेसाठी शिवाजी विद्यापीठ संघाला कास्यपदक मिळवून दिले.

१७) आकाश तुकाराम कडुकर - बी.ए.भाग-२

अ) डेरवेन येथे झालेल्या आंतरराज्य ॲथलेटिक स्पर्धेत ५००० मी. धावणे या क्रीडा प्रकारात सुवर्ण, कास्य आणि रौप्यपदक पटकावले.

ब) जत येथे झालेल्या शिवाजी विद्यापीठ आतरविभागीय स्पर्धेत २१ किलोमिटर धावणे या क्रीडा प्रकारात रौप्यपदक १०००० मी. धावणे प्रकारात रौप्य पदक पटकावले.

क) वानणानगर येथे झालेल्या शिवाजी विद्यापीठ विभागीय ॲथलेटीक स्पर्धेत ५००० मी. व १०००० मी. धावणे प्रकारात रौप्यपदक पटकावल.

ड) प्रियांका मारुती जाधव - नागपूर येथे झालेल्या राज्यस्तरीय क्रॉसकंट्री स्पर्धेसाठी निवड.

१८) अजिंक्य वसंत चौगुले - एम.ए.भाग-१

इंडोनेशिया यथे होणाऱ्या अशियाची पॉवरलिफ्टींग स्पर्धेसाठी भारतीय संघातून निवड.

तसेच या यशासोबत आम्ही सांघिक यशसुद्धा संपादन केले आहे.

१) सलग पाचव्या वर्षी ॲथलेटिक या क्रीडा प्रकारची जनरल चॅम्पिशनशीप आपल्या महाविद्यालयाने मिळविली आहे.

वारणा येथे झालेल्या विभागीय स्पर्धेतील यशस्वी खेळाडू

पाटील अतुल महिपती - बांबूउडी सुवर्णपदक

३) ४ x ४०० मी. रिले धावणे मुले सुवर्णपदक

१. अमोल महादेव जाधव २. अक्षय आनंदा घाटगे

३. आकाश भिमराव रायकर ४. राकेश राजेंद्र चिक्कोडे

३) ४ x ४०० मी. रिले धावणे मुले - रौप्यपदक

१. ऋषीकेश पुंडलीक सुतार २. अमोल महादेव जाधव

३. विकास अनिल चौगुले ४. पवन नारायण कोकितकर

५. आकाश भिमराव रायकर

४) ऐश्वर्या सुभाषराव कद ४०० मी. धावणे रौप्य पदक

५) प्रियांका मारुती जाधव बी.ए.भाग-२, १०००० मी. धावणे कास्यपदक

६) ४ x १०० मी. रिले धावणे मुली - सुवर्णपदक

१. ऐश्वर्या सुभाषराव कदम २. शितल रमेश नार्वेकर

३. मालू मारुती झेंडे ४. तेजाली राजाराम पाटील

५. अमृता श्रीकांत वडाम

७) ४ x ४०० मी. रिले धावणे मुली सुवर्णपदक

१. प्रियांका मारुती जाधव २. नम्रता मल्लिकार्जुन दंडगिदास

३. शितल रमेश नार्वेकर ४. ऐश्वर्या सुभाषराव कदम

५. मालू मारुती शेंडे

८) जत येथे झालेल्या आंतरविभागीय

१. पाटील अतुल मठिपती बांबू उडी-रौप्यपदक

२. आकाश तुकाराम कडुकर - २१ कि.मी. धावणे-सुवर्णपदक

९) ४ x १०० मी. रिले धावणे - रौप्यपदक

१. ऋषिकेश पुंडलीक सुतार २. अमोल महादेव जाधव

३. आकाश भिमराव रायकर ४. विकास अनिल चौगुले

५. पवन नारायण कोकीतकर

१०) प्रियांका मारुती जाधव २१ कि.मी. धावणे - सुवर्णपदक १०००० मी. धावणे - रौप्यपदक

११) शितल रमेश नार्वेकर ५ कि.मी. धावणे - रौप्यपदक

१२) ४ x १०० मी. रिले धावणे - सुवर्णपदक

१. मालू मारुती शेंडे २. तेजाली राजाराम पाटील

३. ऐश्वर्या सुभाषराव कदम ४. अमृता श्रीकांत वडाम

५. शितल रमेश नार्वेकर

१३) ४ x ४०० मी. रिले धावणे - सुवर्णपदक

१. शितल रमेश नार्वेकर २. ऐश्वर्या सुभाषराव कदम

३. अमृता सुभाषराव कदम ४. मालू मारुती शेंडे

५. तेजाली राजाराम पाटील

क्रॉस कन्ट्री :

पाटन (कराड) येथे शिवाजी विद्यापीठ आंतरविभागीय क्रॉसकन्ट्री स्पर्धेत आमच्या महाविद्यालयातील मुलींचा संघ द्वितीय तर मुलांच्या संघाने तृतीय क्रमांक पटकावला.

यशस्वी मुलींचा संघ रौप्य पदक विजयी

१) नम्रता मल्लिकार्जून दंडगीदास - बी.एस्सी. २

२) मालू मारुती शेडे - एम.कॉम. २

३) ऐश्वर्या मारुती जाधव - बी.एस. ३

४) प्रियांका मारुती जाधव - बी.ए. २

५) दिपाली भास्कर दळवी - बी.ए. १

६) वैशाली महादेव यसादे - बी.एस्सी. ३

यशस्वी मुलांचा संघ कास्यपदक विजयी

१) युवराज मारुती कळांद्रे - बी.कॉम. २

२) अशोक सुरेश कोलेकर - बी.ए. १

३) पिराजी देवाप्पा पाटील - बी.एस्सी. १

४) अक्षय राजाराम गोने - बी.ए. ३

५) संभाजी शशिकांत कांबळे - बी.एस्सी. १

६) प्रशांत अनिल महाडिक - बी.ए. १

७) आनंदा रमेश पाटील - बी.एस्सी. १

८) आकाश तुकाराम कडुकर - बी.ए. २

९) दशरथ सदाशिव निकाडे - ब.एस्सी. १

१०) सुरेश शामराव गवरी - बी.कॉम. ३

कबड्डी :

शिवाजी विद्यापीठ विभागीय स्पर्धेत आमच्या मुलींच्या संघाने तृतीय क्रमांक पटकावला तर मुलांच्या संघाने चांगली कामगिरी केली.

१) प्राजक्ता राजू भोगण - बी.एस्सी. १

२) प्रियांका सुरेश गवरी - बी.ए. २

३) विद्या दशरथ बामणे - बी.कॉम. २

४) शारदा रामचंद्र हरगापुरे - बी.कॉ. १

५) सविता सोमगोंडा चिनगोंडा - बी.बी.ए. १

६) मनिषा राजाराम पाटील - बी.कॉम. १

७) राधीका काशिनाथ पाटील - बी.सी.ए. २

८) जागृती महादेव देसाई - बी.कॉम. २

९) आरती मारुती लोहार - बी.एस्सी. २

हॉकी मुले :

१) महेश मांजरे २) दिग्विजय गंभीर ३) प्रमोद काळे

४) अक्षयकुमार कांबळे ५) सचिन कदम ६) रतन चव्हान

७) प्रज्वल काळे ८) संकेत चव्हान ९) अक्षय गोईलकर

१०) आकाश देसाई ११) सुर्षानिल चित्तारे १२) संतोष बोरगावी

१३) विकास गोईलकर १४) मनिकंद चिनगुडे

१५) विशाल नाईक १६) रतन सुतार

फुटबॉल :

शिवाजी विद्यापीठ अंतरविभागीय स्पर्धेत मुलिंच्या संघाने उत्तेजनाथ क्रमांक पटकविला.

१) तानुबाई चव्हान २) पुजा रिवटी ३) अश्विनी शिंदे

४) रोहिनी कदम ५) स्नेहल थोरात ६) कावेरी चव्हान

७) स्नेहल लगळी ८) नम्रता गंभीर ९) प्रियांका जाधव

१०) प्रियांका गवळी ११) मालू शेंडे १२) शितल नार्वेकर

१३) वैशाली यसादे १४) ऐश्वर्या कदम १५) जागृती देसाई

१६) तेजाली पाटील

बॉक्सिंग :

शिवाजी विद्यापीठ विभागीय व आंतरविभागीय स्पर्धेत चांगली कामगिरी करणारे खेळाडू -

१) नितीन तानाजी सुतार - बी.ए. १

२) नरेंद्र संभाजी केसरकर - बी.सी.एस. १

३) आकाश तानाजी सुतार - बी.ए. २

४) वैशाली महादेव कोरी - बी.ए. २

५) प्रियांका सुरेश गवळी - बी.ए. २

कबड्डी :

शिवाजी विद्यापीठ विभागीय स्पर्धेत आमच्या मुलांनी चांगली कामगिरी केली.

१) विश्वनाथ चव्हान २) प्रविन पाटील ३) अवधूत परीट

४) निखील भोसले ५) मलगोंडा पाटील ६) आप्पाजी पाटील

७) राहूल भिंगुडे ८) प्रतिक पाटील ९) अलोक माने

१०) सुशांत देसाई ११) सोमनाथ नाईक १२) अजिंक्य चौगुले

हॉकी :

शिवाजी विद्यापीठ आंतरविभागीय हॉकी स्पर्धेत मुर्लीच्या संघाने तृतीय क्रमांक पटकाविला व मुलांच्या संघाने सिमे फायनल करून मजल मारुन चांगल्या खेळाचे प्रदर्शन केले.

१) अश्विनी रावसाहेब शिंदे - बी.एस्सी. २

२) शितल रमेश नार्वेकर - बी.कॉम. १

३) स्नेहल महादेव थोरात - बी.एस्सी २

४) सरला आण्णासो चौगुले - बी.एस्सी. १

५) रुपा आण्णासाहेब माने - बी.ए. २

६) नम्रता तानाजी गंभीर - बी.कॉम. ३

७) रोहिनी तुकाराम कदम - बी.ए. १

८) शारदा रामचंद्र हरगापुरे - बी.कॉम. १

९) तानुबाई वसंत चव्हान - बी.कॉम. २

१०) ममता मल्लिकार्जुन स्वामी - बी.सी.ए. १

११) पुजा आप्पासो दिवटी - बी.ए. १

१२) स्नेहल विरुपाक्ष लगळी - एम.ए. १

१३) कावेरी श्रीकांत चव्हान - बी.कॉम. ३

१४) जागृती महादेव देसाई - बी.कॉम. २

१५) तेजाली राजाराम पाटील - बी.कॉम. १

तलवारबाजी :

शिवाजी विद्यापीठ आंतरविभागीय स्पर्धेची चॅम्पियनशिप आमच्या खेळाडूंनी संपादन केली.

यातील यशस्वी खेळाडू पुढीलप्रमाणे -

१) शारदा रामचंद्र हरगापुरे - बी.कॉम. १

२) तेजाली राजाराम पाटील - बी.कॉम १

३) नितीन विलास कोळी - बी.ए. ३

४) अक्षय मधुकर देशमुख - बी.ए. १

५) प्रियांका सुरेश गवळी - बी.ए. २

खो-खो :

शिवाजी विद्यापीठ विभागीय स्पर्धेत आमच्या संघाने चांगल्या खेळाचे प्रदर्शन केले.

१) आकाश मोरे २) विनायक भासले ३) सागर शिंत्रे

४) देवदास जाधव ५) योगेश माळगेकर ६) उमेश चोरगे

७) विनोद निकम ८) सिध्दांत कोळी ९) सुशांत पाटील

१०) योगेश कांबळे ११) रोहीत देसाई १२) रविंद्र पाटील

कुस्ती :

शिवाजी विद्यापीठ विभागीय कुस्ती स्पर्धेत महाविद्यालयाच्या पैलवानांनी चांगला खेळ दाखवीला.

१) पै. सतिश शिवमूर्ती होडगे - बी.ए. १

२) पै. सागर प्रभाकर राजगोळकर - एम.ए. १

जलतरण :

शिवाजी विद्यापीठ विभागीय जलतरण स्पर्धेत चांगली कामगिरी दाखवीली

१) पाटील रामचंद्र दुंडाप्पा - बी.एस्सी. २

योगा :

शिवाजी विद्यापीठ आंतरविभागीय योग स्पर्धेत चांगली कामगिरी दाखवीली.

१) ऋतुजा रमेश शेटके - बी.ए. १

प्रा. आर. डी. मगदूम
शारीरिक संचालक

विवेकवाहिनी समिती

'अज्ञानातून विज्ञानाकडे' या विषयावर दि. २०/१०/२०१६ रोजी प्रा. पी. एम. भोईटे यांचे व्याख्यान संपन्न.

प्रा. डॉ. मनमोहन राजे
विभाग प्रमुख

वक्तृत्व स्पर्धा समिती

कु. इंद्रजा सुभाष देसाई (बी.एस्सी.-३) या विद्यार्थीनीने विविध महाविद्यालयातील वक्तृत्व स्पर्धेत यश प्राप्त केले.

१. कला, वाणिज्य आणि विज्ञान महाविद्यालय, गडहिंग्लज उत्तेजनार्थ क्रमांक

२. सदाशिवराव मंडलिक महाविद्यालय, मुरगूड - तृतीय क्रमांक

३. राष्ट्रवादी कॉंग्रेस पक्षाच्यावतीने गडहिंग्लज येथे घेतलेल्या वक्तृत्व स्पर्धेत द्वितीय क्रमांक

प्रा. डॉ. मनमोहन राजे
विभाग प्रमुख

पदव्युत्तर विभाग

शिवराज महाविद्यालयातील पदव्युत्तर विभागामध्ये चालू शैक्षणिक वर्षात (२०१६-१७) एम.ए. समाजशास्त्र व एम.एस्सी संगणकशास्त्र हे नवीन विभाग सुरु झाले. पदव्युत्तर विभागामध्ये एम.ए. भाग १ व २ मराठी, हिंदी, इंग्रजी, अर्थशास्त्र, एम.ए.भाग १ समाजशास्त्र, एम.कॉम. भाग १ व २ ॲड.अकौंटन्सी व एम.एस्सी संगणकशास्त्र हे विभाग कार्यरत असून सन २०१६-१७ या वर्षामध्ये सुमारे ३७१ विद्यार्थी-विद्यार्थीनी शिक्षण घेत असून ४४ पदव्युत्तर प्राध्यापक अध्यापनाचे काम करीत आहेत. दुपारच्या सत्रात अध्यापनाचे वर्ग सुरु आहेत.

बुधवार दि. ३१/०८/२०१६ रोजी पदव्युत्तर विद्यार्थी स्वागत समारंभ उत्साहात संपन्न झाला. शिवाजी विद्यापीठ समाजशास्त्र अधिविभाग प्रमुख डॉ. जगन कराडे यांनी विद्यार्थ्यांना करियर विषयक मौलीक मार्गदर्शन केले. अध्यक्षस्थानी प्रा. किसनराव कुराडे होते.

सन २०१५-१६ या वर्षी महाराष्ट्र शासन पुरस्कृत 'एकलव्य आर्थिक योजना' रु. ५००० रोख ही शिष्यवृत्ती ३० विद्यार्थ्यांना प्राप्त झाली तर चालू शैक्षणिक वर्षासाठी ३५ विद्यार्थी-विद्यार्थीनींचे प्रस्ताव शासनास पाठवले आहेत. तर होडगे रुपाली मारुती एम.ए.भाग २ मराठी ही विद्यार्थीनी शिवाजी विद्यापीठाच्या आठ पुरस्कारांची मानकरी ठरली.

महाविद्यालयातील सुसज्ज ग्रंथालयामार्फत विद्यार्थ्यांना बदलत्या अभ्यासक्रमाची पुस्तके वेळोवेळी उपलब्ध करुन दिली जातात. स्पर्धा परीक्षा व नेट सेट परीक्षेसाठी फॉर्म भरण्यापासून संपूर्ण मार्गदर्शन व उपयुक्त पुस्तके विभागामार्फत पुरवली जातात. एम.कॉम. (ॲड अकौंटन्सी) मधून प्रतिवर्षीप्रमाणे सुमारे ४० विद्यार्थी विविध विषयावर आपले प्रोजेक्ट रिपोर्ट तयार करीत आहेत.

डॉ. डी. आर. खटके
विभाग प्रमुख

महिला अन्याय निवारण समिती

१. 'महिलांसाठी नवी कायदे' या विषयावर ॲड. परमेश्वरी करगुप्पी यांचे व्याखान. दि. २०/८/२०१६

२. '२१ व्या शतकातील स्त्री व तिच्यासमोरील आव्हाने' या विषयावर सौ. अलका प्रकाश भोईटे यांचे व्याख्यान. दि. १८/११/२०१६

३. 'कामाच्या ठिकाणी महिलांचे लैंगिक छळापासून संरक्षण' य विषयावर कार्यशाळा संपन्न. दि. २७/२/२०१७

सौ. यू. एस. पाटील
विभाग प्रमुख

शिवायन भित्तीपत्रक समिती

शिवायन महाविद्यालय, गडहिंग्लजमध्ये सन २०१६-२०१७ या वर्षामध्ये शिवायन भित्तीपत्रक समितीच्यावतीने विविध प्रकाशन करणेत आले. १० जानेवारी २०१७ 'विश्वभाषा हिंद दिन' निमित्त भित्तीपत्रक मा. प्राचार्य डॉ. एस. वाय. कोतमिरे यांच्या हस्ते प्रकाशित करणेत आले. ६ फेब्रवारी २०१७ 'वार्षिक स्नेहसम्मेलन निमित्त' भित्तीपत्रकाचे प्रकाशन संस्थेचे संचालक मा. जे. वाय. बारदेस्कर यांच्या हस्ते झाले.

यावेळी समितीच्या सर्व सदस्यांनी योगदान दिले. या

प्रकाशनासाठी अनेक विद्यार्थी-विद्यार्थ्यांनींनी आपले लेख, कविता, शायरी, चुटकुले सादर करून साहित्य लेखनाची आवड दाखवून दिली.

डॉ. संतोष माने
विभाग प्रमुख

प्लेसमेंटसेल विभाग

I) **Ars Hydrojeat Services, Pune** या कंपनीसाठी बी.बी.ए. च्या १३ विद्यार्थ्यांची निवड -
१) असिया सनदी २) अनिकेत धुरे ३) अनुराधा कोटरी
४) स्वप्नील साळोखे ५) स्वाती कलंतरे ६) वर्षाराणी पाटील
७) अश्विनी पट्टणशेट्टी ८) आदित्य भोजने ९) तृप्ती देसाई
१०) सीमा मुगळी ११) विकास पाटील १२) पूजा कुंभार
१३) अक्षय गुडसे

II) **Infosys Pune**
बी.सी.ए. चे विद्यार्थी
१) कु. अंकिता कुलकर्णी २) रवि बुरुड ३) रणजित नुली

III) **Infosys Pune**
BCS - 7 Students
B.Sc. (Comp.) - 3 Students

IV) **Venus Ethosythers Pvt. Ltd. Goad**
B.Sc. (Chemistry) - 7 Students

प्रा. के. एस. देसाई
विभाग प्रमुख

अग्रणी महाविद्यालय कार्यक्रम समिती

सन २०१६-१७ या शैक्षणिक वर्षामध्ये अग्रणी महाविद्यालय योजनेंतर्गत मंगळवार दि. ४/१०/२०१६ रोजी 'प्रशासकीय कर्मचारी आणि विद्यार्थी' आणि मंगळवार दि. २८/२/२०१७ रोजी 'व्यावसायिक शेती उत्पादने व प्रक्रिया उद्योग' या विषयावरील एक दिवसीय कार्यशाळांचे आयोजन करण्यात आले. या कार्यशाळांमध्ये गडहिंग्लज, आजरा, चंदगड विभागातील विविध महाविद्यालयातील प्राध्यापक व विद्यार्थी सहभागी झाले होते.

प्रा. ए. के. मोरमारे
समिती प्रमुख

BCA Department

Welcome Function :

1. Guest - Mr. Manohar Davane
   CEO, GAIA Co. Bengalore
2. Mr. Sagar Patil
   Propreitor, One IT Solution Pvt. Ltd. Gadhinglaj.

Guest Lectures :

1. Mr. Sachin Banne
   Ligand Software Solutions Sankeshwar
   Subject - Communication Skill & Pre-placement Training
2. Mr. M. K. Norenj
   Vice Principal
   Sadhana Jr. College, Gadhinglaj.
   Sub. Comm[n] Skill & Personality Development
3. Mr. Lokesh Sutar
   System Security
   Microsoft Ltd. Pune
   Sub. Knowing Service & New Technology in IT.
4. Dr. M. D. Chougule
   Asst. Professor
   Shivraj College, Gadhinglaj
   Sub. Basics in Accountancy
5. Mrs. Vanita Bardeskar
   Germany
   Sub. Foreign Culture
6. Dr. S. D. Bhate
   Head, MCA Dept.
   CSIBER, Kop.
   Sub. Career Opportunity in Higher Education.
7. Mr. N. M. Patil
   Oracle India Pvt. Ltd.
   Sub. Oracle

Social Activities :

Student visited Sai Karnabadhir Vidyalaya, Lingnoor on 15th August & 26th January 2017 to Distribute School Stationary, Sports material & Sweets to students.

Industrial Visit :

1. BCA III studenjts visited Khidrapur Nrusinhwadi Shahu Industrial EState, Shirol, Bahubali & Kolhapur.

Industry : 1. Shahu Industrial Estate Shirol Mr. Suresh More, Manager

2. Mr. Avinash Tare
Proprietor, Bakery House Pvt. Ltd. Shirol.

2. BCA II student visited Hotel Sayaji to Interact with Representatives of Foreign University in 'Overseas Education Fair' in Kolhapur.

Campus Interview :

3 students are selected in Infosys Pune

1. Miss. Ankita Kulkarni
2. Mr. Ravi Burud
3. Mr. Ranjeet Nooli

Farewel Function :

Guest : 1. Prof. P. D. Patil
Savitribail Phule Jr. College, Mahagaon.

2. Mrs. Shreya Konkeri, Panchayat Samiti Member

Prof. K. S. Desai
HOD, BCA Dept.

शिवराज २०१६

शिवाजी विद्यापीठाने घेतलेल्या नियतकालिक स्पर्धा सन २०१५-१६ मध्ये कु. तेजश्री प्रभाकर आजगेकर (बी.ए.भाग-१) या विद्यार्थीनीने हिंदी विभागातील ललितलेख प्रकारामध्ये तृतीय क्रमांकाचे पारितोषिक प्राप्त केले आहे.

प्रा. डॉ. मनमोहन राजे
विभाग प्रमुख

संभाजीराव माने कनिष्ठ महाविद्यालय क्रीडा अहवाल

⁕ जिल्हा स्तरीय स्पर्धेतील खेळाडू -

१. वैभव एकनाथ पाटील - १२ वी आर्ट - क्रॉसकंट्री प्रथम
२. जोतिबा अशोक नाईक - १२ वी आर्ट - क्रॉसकंट्री प्रथम
३. विकास अर्जून पोवार - ११ वी सायन्स - सायकलिंग प्रथम
४. नेहा रमेश देसाई - १२ वी सायन्स - शेलर स्केटींग प्रथम
५. सुमित विठ्ठल शिंदे - ११ वी सायन्स - डॉजबॉल प्रथम
६. हणमंत बाळकृष्ण दावणे - १२ वी सायन्स - गोळाफक प्रथम
७. वैष्णवी परशराम हजीरे - ११ वी कॉमर्स - योगासन प्रथम
८. सदुर्शन श्रीकांत गोंधळी - १२ वी आर्ट - ४ X १०० मी. द्वितीय क्रमांक
९. अनिकेत धनाजी पाटील - १२ वी आर्ट - ४ X १०० मी द्वितीय क्रमांक
१०. अभिषेक विजय जोंधळे - ११ वी आर्ट - क्रॉसकंट्री सहभाग
११. श्रावण अनिल कांबळे - १२ वी आर्ट - ४ X १०० मी. द्वितीय क्रमांक
१२. संजय सुभाष जाधव - ११ वी आर्ट - ४ X १०० मी. द्वितीय क्रमांक
१३. सौरभ अशोक बोंबले - ११ वी आर्ट - ४ X १०० मी. द्वितीय क्रमांक
१४. सुरज अशोक जाधव - ११ वी आर्ट - भालाफेक सहभाग.

जिल्हास्तरीय कबड्डी स्पर्धा निवड झालेले खेळाडू -

१. रोहित रमेश देसाई - १२ वी सायन्स

२. प्रदिप बच्चाप्पा बचनट्टी - १२ वी सायन्स
३. साईनाथ महादेव कोंडुस्कर - ११ वी कॉमर्स
४. रुपेश अशोक पाटील - १२ वी सायन्स
५. सौरभ शिवाजी चौगले - ११ वी कॉमर्स
६. आलोक मल्लय्या ब्रिद्रोळी - १२ वी आर्टस
७. तुषार आप्पा चौगुले - ११ वी कॉमर्स
८. अमर अशोक जाधव - १२ वी कौमर्स
९. प्रशांत रविंद्र कांबळे - ११ वी आर्टस
१०. सुरज दत्तात्रय पाटील - १२ वी सायन्स
११. संदेश रमेश पाटील - ११ वी सायन्स
१२. मिल्टन डायस - ११ वी सायन्स

विभागीय स्तरीय

१. विभाग एकनाथ पाटील - १२ वी आर्टस - क्रॉसकंट्री सहभाग
२. जोतिबा अशोक नाईक - १२ वी आर्टस - क्रॉसक्रंट्री सहावा क्रमांक
३. विकास अर्जून पोवार - ११ वी सायन्स - सायकलींग द्वितीय क्रमांक
४. नेहा रमेश देसाई - १२ वी आर्टस रोलर स्क्रेटींग - द्वितीय क्रमांक
५. सुमित विठ्ठल शिंदे - ११ वी सायन्स डॉजबॉल - द्वितीय क्रमांक
६. हणमंत बाळकृष्ण दावणे - १२ वी आर्टस गोळाफेक सहभाग
७. वैष्णवी परशराम हजारे - ११ वी कॉमर्स योगासन - द्वितीय क्रमांक

रुरल गेम्स ऑल इंडिया राज्यस्तरीय खेळाडू (ॲथलेटीक्स)

१. सुदर्शन श्रीकांत गोंधळी - १२ वी आर्टस ४ X १०० मी., ४ X २०० मी., २०० मी. धावणे प्रथम
२. अनिकेत धनाजी पाटील - १२ वी आर्टस ४ X १०० मी., ४ X ४०० मी., ४०० मी. धावणे प्रथम
३. अभिषेक विजय गोंधळी - ११ वी आर्टस १५०० मी. धावणे प्रथम
४. श्रावण अनिल कांबळे - १२ वी आर्ट ४ X १०० मी., १०० मी. प्रथम
५. संजय सुभाष जाधव - ११ वी आर्ट ४ X १०० मी. प्रथम
६. वैभव एकनाथ पाटील - १२ वी आर्ट ५००० मी., १०००० मी. प्रथम
७. प्रणव दिलीप पाटील - १२ वी आर्ट ८०० मी., १५०० मी. प्रथम
८. सौरभव अशोक बोबले - ११ वी आर्ट ४ X १०० मी. लांब उडी - प्रथम
९. सुरज अशोक जाधव - भालाफेक प्रथम
१०. प्रविण दयानंद कांबळे - १२ वी आर्ट - क्रॉसकंट्री प्रथम
११. ओमकार कृष्णात पन्हाळकर - ११ वी आर्ट १५०० प्रथम
१२. हणमंत बाळकृष्ण दावणे - १२ वी आर्ट गोळाफेक प्रथम
१३. जाधव सुरज अशोक - १२ वी - भालाफेक तृतीय

राज्यस्तरीय खेळाडू -

१. नाईक जोतिबा अशोक - १२ वी आर्ट - क्रॉसकंट्री
२. देसाई नेहा रमेश - १२ वी सायन्स - स्केटींग
३. हजारे वैष्णवी परशराम - ११ वी कॉमर्स - योगासन
४. शिंदे सुमित विठ्ठल - ११ वी सायन्स - डॉजबॉल
५. पोवार विकास अर्जुन - ११ वी सायन्स - सायकलिंग

आंतरराष्ट्रीय खेळाडू -

१. शिंदे सौरभ सुनिल - ११ वी सायन्स - डॉजबॉल

प्रा. जयवंत पाटील
क्रीडा प्रमुख

संभाजीराव माने कनिष्ठ महाविद्यालय, गडहिंग्लज.

क्रीडाविभाग

प्रा. जयवंत पाटील
क्रीडा विभाग प्रमुख

जिल्हास्तरीय शालेय मैदानी स्पर्धेसाठी (वारणानगर) निवड झालेले विद्यार्थी

सरवडे (ता.राधानगरी) येथील शालेय कबड्डी स्पर्धेसाठी निवड झालेला संघ

शालेय विभागीय डॉजबॉल स्पर्धेसाठी (सांगली) निवड झालेला संघ

विकास अर्जुन पोवार
११ वी सायन्स
राज्यस्तरीय स्पर्धा
सांगली (सायकलिंग)

सुमीत विठ्ठल शिंदे
११ वी सायन्स
राज्यस्तरीय डॉजबॉल
स्पर्धा, मध्यप्रदेश

वैष्णवी परशूराम हजिरे
११ वी कॉमर्स
राज्यस्तरीय स्पर्धा
वर्धा (योगासन)

सुरज अशोक जाधव
१२ वी आर्टस
भालाफेक राष्ट्रीय
खेळाडू

सौरभ सुनील शिंदे
११ वी सायन्स
डॉजबॉल आंतरराष्ट्रीय
खेळाडू नेपाळ

जोतिबा अशोक नाईक
१२ वी आर्टस
राज्यस्तरीय खेळाडू

राष्ट्रीय छात्र सेना (N.C.C.)

प्रा. आर. डी. मगदूम
प्रमुख : राष्ट्रीय छात्र सेना

संस्थेचे अध्यक्ष प्रा.किसनराव कुराडे आणि प्राचार्य डॉ. एस वाय कोतमिरे वृक्षारोपण करताना

कोल्हापूर येथे CAIC कॅम्पसाठी सिनिअर म्हणून किरण रेडेकर, नारायण सुतार

एन सी सी विद्यार्थ्यांचे गडहिंग्लज एस टी स्टँड येथे स्वस्छता अभियान

रक्तदान शिबिराप्रसंगी प्रांतधिकारी संगिता चौगुले ॲड दिग्विजय कुराडे

चोरला ट्रेकींग बेळगांव, गोवा याटविभागात एन.सी.सी. विद्यार्थी

समाजप्रबोधनासाठी गडहिंग्लज शहरातील सायकल रॅली

शिवराज पाटील
बी.ए.भाग३
राज्य स्तरीय टी सी ३ कॅम्प

विराजी पाटील
बी एसी भाग १
राष्टीय कॅम्प राजस्ता १

कीर्तीकुमार नौकुडकर
बी एसी भाग १
राष्ट्रीय कॅम्प

संभाजी कांबळे
बी.एसी.भाग १
राष्ट्रीय कॅम्प

रोहित पवार
बी.एसी भाग१
राष्ट्रीय कॅम्प

अशोक कोलेकर
बी.ए.भाग १
राष्ट्रीय कॅप

अतुल पाटील
बी ए भाग २
राज्य स्तरीय कॅप

ज्ञानेश्वर केसरकर
बी ए भाग ३
राष्ट्रीय कॅप

सुभाष दोनवडे
बी ए भाग ३
राज्यस्तरीय कॅप

सुनील चौगुले
राज्य स्तरीय कॅप

रोहीत जाधव
सिनियर अंडर ऑफीसर